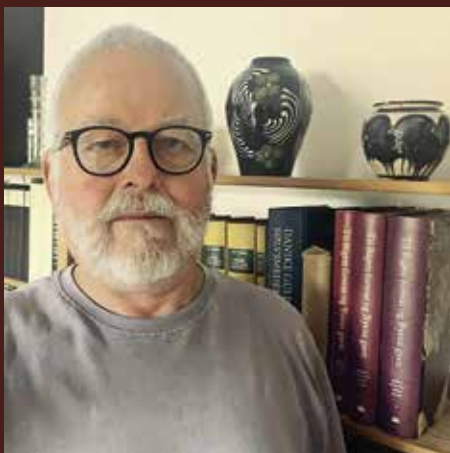

PÅ VAGT VED ØRESUND

FREDENSBORG-HUMLEBÆK
LOKALHISTORISKE FORENING

Bjørn Westerbeek Dahl, f. 1952.

Bibliotekar og historiker. Har udgivet monografier om 1600-tallets danske landkort, samt danske fæstningsanlæg, senest trebindsværket *Til Rigets forsvar og Byens gavn* (2017) om Københavns civile og militære udbygning 1600-1728.

Desuden talrige artikler om især Københavns historie og topografi.

Formand for Selskabet for Københavns Historie samt redaktør af Danske Magazin.

Mailadresse:

bjorn.westerbeek.dahl@gmail.com

Bjørn Westerbeek Dahl

PÅ VAGT VED ØRESUND

PÅ VAGT VED ØRESUND

© Bjørn Westerbeek Dahl og Fredensborg-Humlebæk lokalhistoriske Forening

Redaktion: Jeppe Tom-Petersen og Peter Heiberg

Korttegning: Kurt Christensen og Ole Christiansen

Udgivet 2023 af Fredensborg-Humlebæk lokalhistoriske Forening

Grafisk tilrettelægning og layout: Lisbeth Gasparski

Typografi: Minion og Fedra Sans

Oplag: 750

Reproduktion: Thomas Brinkløv Grafisk

Tryk: Stibo Complete

ISBN: 978-87-974812-1-9

Bogen er udgivet med støtte fra:

Dansk Lokalhistorisk Forening

Fredensborg Kommunes Kulturudvalg

Helen og Ejnar Bjørnows Fond

Velux Fonden

Forsideillustration:

F. Janssen: Et vagtlokale, ca. 1635-ca. 1640. Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-1842.

Billedet er manipuleret, så højre del er byttet om med venstre del, se s. 17.

INDHOLD

Forord	5
Tiden før 1660	7
1660	12
Landgangen 1700	18
Fornyset strandvagt og skanser	23
Ny svensk fare	29
Galejhavnen i Nivå	39
Byggeadministration	43
Wegersløffs Galejhavn	47
Geddes første fæstningsprojekt, 1753	52
Geddes alternative projekt, 1753	55
Geddes og Longuevilles reviderede projekt, 1756	55
Englænderkrigene 1801 og 1807-1814	59
Optisk telegraf	59
Bag fjendens linjer 1807 I	62
Engelsk landgang	63
Bag fjendens linjer II	65
Kystmilitsen	66
Skanser	69
Humblebæk Søndre og Nordre Skanse	69
Skanseøre Skanse	71
Smedehage Batteri	72
Helsingør Havnebro	73
Nivå Havnebatteri	74
Kaperkrig	74
Humblebæk Havn	77
1800-tallets Kystpoliti	85
1. Verdenskrig	87
2. Verdenskrig	89
Afrunding	95
Noter	97
Register	103

HELSINGØR

HELSINGBORG

KORT OVER
ØRESUND

ESPERGÆRDE
TIBBERUP
HUMLEBÆK

RÅÅ

NIVÅ

HVEN

RUNGSTED

LANDSKRONA

VEDBÆK

GAMMEL VARTOV

KØBENHAVN

SALTHOLM

MALMÖ

KC

FORORD

Der findes til dato ingen samlet fremstilling af bevogtningen af Øresundskysten, men spredt i faglitteraturen er der dog omtale heraf. Således i *Til Rigets forsvar og Byens gavn* 1-3 (2017) af Bjørn Westerbeek Dahl, hvor strandvagterne i perioden frem til 1728 er beskrevet. Nivå Galejhavn er kortfattet beskrevet i mindre artikler, fx. i årbogen ”Fra Frederiksborg Amt” 1965, s. 19-34.

Denne bog er således en første fremstilling af kystbevogtningen af den del af Øresund, der strækker sig fra Helsingør i nord til København i syd frem til 1945. Bogen bygger for størstedelens vedkommende på primær forskning i Rigsarkivet.

Der lægges ud med en gennemgang af de ældre forsvarsforanstaltninger, såsom bavnere og blus, samt de civile strandvagter. Efter 1660 blev kystbevogtningen primært udført af enheder fra Københavns Kommandantskab, der under krig og kriser patruljerede langs kysten. Efter Karl den 12.s invasion i år 1700 blev forsvaret yderligere styrket med kystskanser på strategiske steder, hvor en svensk invasionsfare var til stede.

I årene efter 1747 blev Landskrona udbygget til en galejhavn, og dette satte fokus på mulige lokaliteter til en lignende dansk havn. Snekkersten, Helsingør og Nivåbugten blev udpeget som potentielle steder, og i årene 1753-1757 blev en dansk havn bygget i Nivåbugten. Desværre blev planerne om at opføre et søfort til at forsvare havnen opgivet i 1767 af økonomiske årsager, og havnen blev til sidst opgivet.

Englænderkrigene 1801-1814 viste, at det var afgørende at forsvare kysten. Derfor blev der anlagt nye skanser, og der blev etableret et kommunikationsnetværk med optiske telegrafer, der hurtigt kunne advare om fjendtlige flådebevægelser. Journaler fra stationen i Nivå og senere beretninger fra Sletten giver os et indtryk af de urolige tider i denne periode.

For at styrke kystbevogtningen blev der oprettet et kystpoliti i 1817, som fungerede i over 100 år. Det blev genoprettet i 1940 på tysk anmodning og var aktivt indtil den 19. september 1944. I vinteren 1944/45 blev der anlagt tyske fæstningsanlæg ved Nivåbugten, heriblandt flere kanonstillinger, men da der senere blev behov for kanonerne andre steder, blev anlæggene opgivet og forladt.

Forfatteren vil gerne takke alle, der har bidraget med oplysninger af forskellig art. Dette gælder særligt Jens Erik Christiansen, Nivå, der på vigtige punkter har delt sin omfattende viden til gavn for nærværende tekst.

Kort over Øresund ca. 1660, kopieret 1694 af ingeniøren Christoph Heer, der her brugte et forlæg, sandsynligvis tegnet af fætteren Gottfried Hoffmann i 1657. Militärgeschichtliches Forschungsamt, Potsdam.

PÅ VAGT VED ØRESUND

Tiden før 1660

Der er næppe noget tidspunkt i historien, hvor man ikke har forsøgt at sikre Danmarks kyststrækninger mod fjendtlige indfald, det være sig uorganiserede vendiske sørøvere i den tidlige middelalder eller organiserede flådestyrker fra fjendtlige magter.

Med vagter langs kysterne holdt man i krisetider øje med, hvad der kunne ske, og var fjenden i nærheden, sendtes bud til naboer, eventuelt ved tænding af bavnere, der kunne ses viden om. Stednavne som "Bavnehøj", "Blushøj" eller "Fyrbakken" kan i dag vidne om denne trafik.¹ Fra Øresundskysten synes der ikke at være bevaret mange spor af denne alarmeringsform i stednavnestoffet. Stednavnet Bavnebjerg i Humlebæk og en sen gengivelse på et kort fra år 1700 af et vippefyrtårn på en "fyrbakke med tilhørende vagt" på højdedraget ud for Tiberup Mølle er det nærmeste man kommer på disse kanter.²

Vores viden om disse forhold fortæller sig således i historien. Fra midten af 1500-tallet dukker der imidlertid kilder op, der fortæller om den gamle praksis. Holder vi os til Sjælland og Øresundskysten synes den ældste omtale at være fra udbruddet af den nordiske syvårskrig i 1563. Da fik lensmænd på bl.a. Sjælland ordre til at sørge for, at bønderne oprejste bavnere og holdt strandvagt i deres len, idet fjendtlige skibe kunne gøre landgang og foretage sig "noget fjendtligt" som det blev udtrykt. Ved indfald skulle man lade bavnere tænde og ringe med kirkeklokkerne som tegn på, at bønderne skulle møde med våben.³

Således var man meget agtpågivende, da den spanske armada i 1588 forsøgte at invadere England. Det var langt væk, men efter at armadaen i juli var blevet slået, kunne man ikke vide, om resterne af flåden ville komme ind i Kattegat. Derfor fik lensmanden i Helsingborg Len, Steen Brahe, ordre til at sætte bavnere på Kullen og andre steder i lenet langs med kysten og sikre, at der holdtes vagt ved dem dag og nat. Hvis vagten mærkede noget mistænkeligt, skulle han anstikke bavnere, hvorefter de næstliggende bavnere skulle anstikkes og så fremdeles. Bønderne i lenet skulle desuden adviseres om, at når de så bavnere, skulle de være parate til modstand, hvis nogen forsøgte landgang. På den yderste bavnere mod søen skulle Brahe opstille en vagt med kendskab til skibe. Forholds-

I svenskeren Olaus Magnus' Historia de gentibus septentrionalibus (Historien om de nordiske folk) fra 1555 findes et træsnit af tændte bævner i forbindelse med et indfald fra kysten. De ses her som simple bål på bakketoppe.

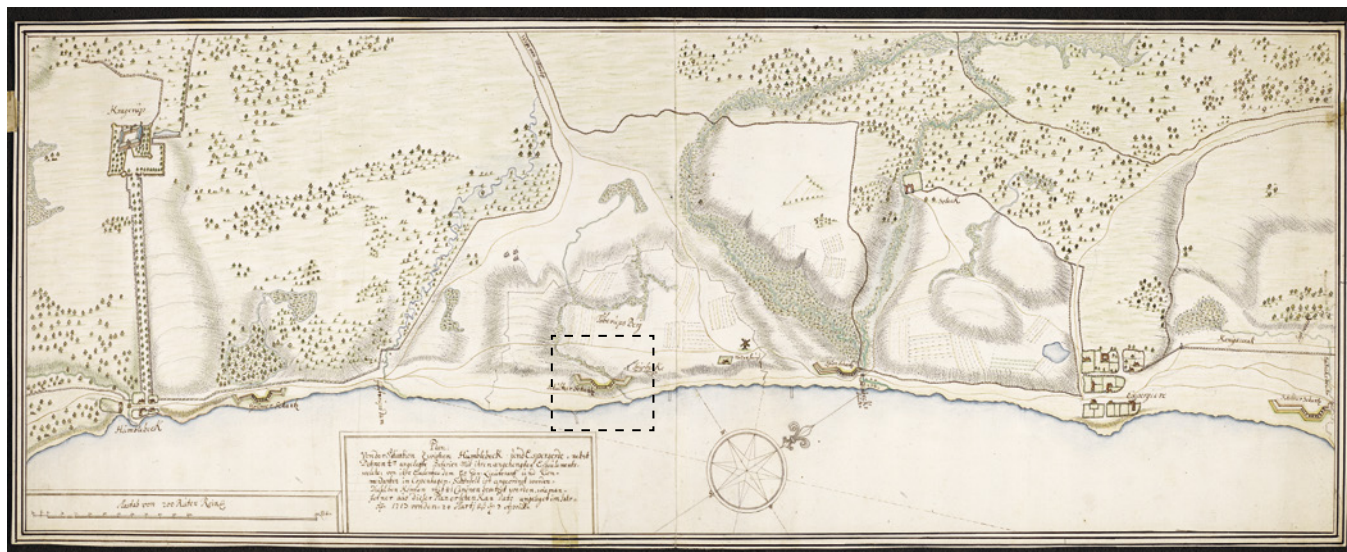
reglerne var dog ikke strengere end, at man understregede, at der ikke skulle lægges hindringer i vejen for folk i et “umistænkeligt ærinde”.⁴

I sagens natur var strandvagterne nødvendige, når Danmark selv var i krig, og ikke overraskende støder man igen på dem i de tre krige, som Christian den 4. førte i sin lange regeringstid.

Under Kalmarkrigen (1611-1612) truedes Skåne og Halland i det tidlige forår 1612 af svenske indfald, og det er vel baggrunden for, at det danske Rigsråd i marts udarbejdede en betænkning om indretningen af strandvagter over hele Sjælland. Det er tilsyneladende første gang, man indsatte vagter over et så stort område. I betænkningen er Sjælland inddelt i seks områder, hver med en lensmand som ansvarlig. Den sydlige del af Øresundskysten op til den gamle administrative grænse ved Vedbæk skulle dækkes af Københavns Len og videre nordpå af Joachim Bülow fra Kronborg Len. Bülows geografiske område strakte sig videre nordvestover, og inkluderede Halsnæs og den nordlige del af Roskilde Fjord ned til Sundby Færge (Frederikssund).

Herreder, købstæder og herregårde i området skulle afgive folk til vagterne, idet det “kunne være at frygte, at fjenden kunne til skibs gøre indfald her udi landet, og tilføje os alle, både ædel og uædel, borgere og bønder stor skade med rov, mord og brand”. Så vidt kom det dog ikke på dette tidspunkt, og da krigen sluttede hen på sensommeren, var faren drevet over.⁵

Helt så let slap man ikke igennem Kejserskrigen (1625-1629), dvs. Christian

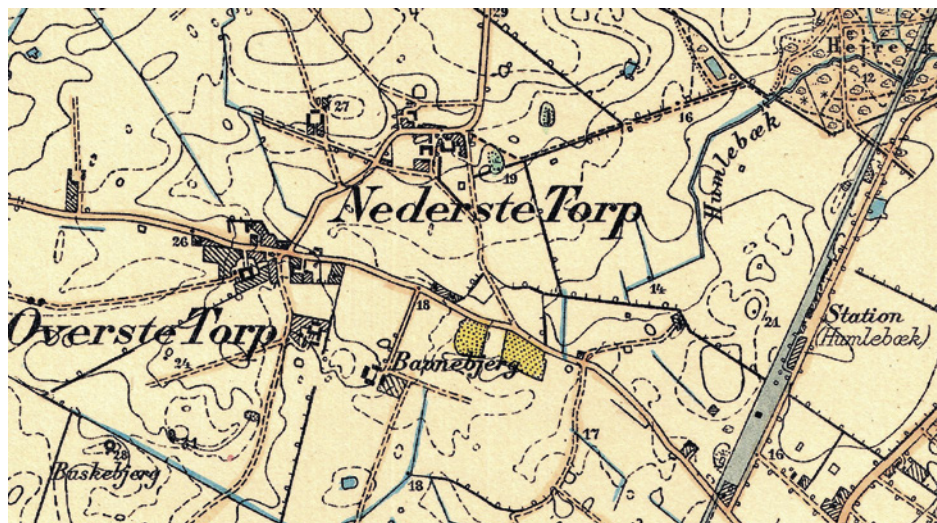
den 4.s involvering i 30-årskrigen's stridigheder i Tyskland: I november 1625 observeredes fjendtlige skibe langs kysterne, og lensmændene fik ordre om at være på vagt. En egentlig strandvagt var nødvendig et halvt år senere, da man opdagede, at fjendtlige fartøjer havde været i nærheden af Odsherreds kyster og tilsyneladende loddet dybderne – åbenlyst med henblik på en invasion. Det nævnes ikke, hvis skibe, der er tale om, men lensmanden over Holbæk Len, Aleksander Rabe von Pappenheim, fik i hvert fald ordre til at undersøge sagen hos lokale fiskere og bønder. Det gav anledning til indretning af strandvagter i lenet, der skulle passe godt på og meddele ham, når de opdagede noget fordægtigt og ikke dølge noget.⁶

Krigen udviklede sig mindst talt ikke til Danmarks fordel: I sensommeren 1627 trængte Wallensteins tropper op gennem den jyske halvø og holdt den besat frem til fredsslutningen to år senere. Alle lensmænd på de danske øer skulle derfor sørge for, at der blev holdt strandvagt, og desuden holde øje med fremmede og i det hele sikre sig mod mistænkelige personer. Videre skulle de opbyde landfolket, der skulle inddeles i kompagnier og forsynes med officerer under kommando af lensmanden selv. I hvert len skulle der indrettes en alarmplads, hvor folkene kunne mødes efter tilsigelse. Ved hvert bål, skulle der

Fyrbakke med vagtbygning. Udsnit af kort, der viser den svenske lejr på Tibberup Banke år 1700. Fyret er typisk vippefyret med en tønne for enden af stangen. Tegning fra 1713 eller derefter, Rigsarkivet, Ingeniørkorpsets historiske tegnings-samling, XIV-4-2.

Der er ikke mange stednavne i Nordsjælland eller langs Øresundskysten, der kan føres tilbage til bavianerne. Lidt vest for Humlebæk og sydøst for Nederste Torp ligger dog Bavnebjerg, der måske har rødder i ældre tiders varslingsystem. Udsnit af målebordsblad "Humlebæk", fra Generalstabens Topografiske Afdeling 1898, Historiske kort på nettet.

foruden strandvagten holdes to duelige karle, der skulle kunne advisere lensmanden og officererne om indfald eller landgang.⁷ Man mærker panikken over den hurtige besættelse af Jylland. Mange af disse forholdsregler var naturligvis rettet mod de kyster, der var mest truet, altså først og fremmest de fynske, men også på Sjælland passede man på: I november 1627 fik Frants Rantzau som statholder i København at vide, at officerer, der ikke var nødvendige til at kommandere landfolket, skulle indkvarteres i købstæderne og deltage i strandvagten sammen med borgere og bønder, når "noget fjendtligt påkom".⁸

Der påkom nu ikke "noget fjendtligt" på Sjælland under Kejserkrigen, men i Torstenssonkrigen (1643-1645) var det igen lige ved at gå galt, da Jylland blev besat ved et svensk overfald sydfra i senvinteren 1643/44, og en anden svensk styrke erobrede det meste af Skåne i de følgende måneder. Dermed kom Nordsjælland pludseligt til at ligge meget tæt ved fronten med svenske styrker på østsiden af Øresund. Godt nok havde svenskerne ikke herredømmet over Malmö og Helsingborg, men truslen var alligevel udtalt.

Første skridt var igen at indrette en strandvagt, og de to lensmænd i Kronborg og Frederiksborg Len skulle i begyndelsen af marts 1644 sørge for, at "vagter langs strandbredden" fik forplejning.⁹

Året efter blev der over hele Sjælland strammet op på vagttjenesten: Den

menige almue havde vist sig forsømmelig og havde undladt at møde til mønstring og vagt, når bavnerne blussede.

Det var vel baggrunden for at der udstedtes en forordning om, hvorledes strandvagterne skulle forholde sig: Hvis de ikke dukkede op, som de skulle, kunne de de første to gange klare det med svære bøder, men gentog de den tredje gang, blev de straffet med tvangsarbejde på flådeværftet på Bremerholm i et år. Der var lignende straffe, hvis folkene var ulydige mod deres officerer, eller hvis de mødte drukne op på vagten eller på anden måde forså sig. I hvilket omfang de strenge straffe er blevet håndhævet, er dog yderst usikkert.

Der skulle indrettes bavnere, hvor øvrigheden måtte befale det, opretholdt af et, to eller tre sogne. De skulle holdes vedlige med godt tørt træ, tjærebølger, halm og andet, og indesluttet af et stærkt gærde. En mand i nærheden skulle tage vare på dette mod at være fri for vagt. Bestemmelserne omfattede også arbejdspligt, når landkommissærerne påbød f.eks. anlæg af batterier eller skanser.¹⁰

Fredsslutningen i Brömsebro i 1645 littede disse byrder, og først efter den lidt hasarderede danske krigserklæring mod Sverige i juni 1657 nævnes forsvaret af kyststrækningerne igen. Det var først og fremmest det sydøstlige Sjælland, man ønskede at sikre, ved opstilling af det adelige rytteri (rostjenesten) langs kysterne. Men også i Skåne forberedte man sig på fjendtlige indfald, og inddelte almuen i kompagnier med henblik på eksercits.¹¹

Da krigen mildest talt udviklede sig katastrofalt med svenskernes besættelse af Jylland i løbet af efteråret med tabet af Frederiksodde (Fredericia) i oktober og trusler mod Fyn, forsøgte man at sikre sig ved at beordre bønderne på strandvagt og opsætning af bavnere langs alle kysterne.¹² Som bekendt blev netop denne vinter yderst hård, og via Bælternes is nåede de svenske styrker i begyndelsen af februar måned 1658 frem til et punkt lidt øst for Roskilde, og Danmark måtte slutte den ydmygende og katastrofale Roskildefred, der betød tabet af Skåne, Halland og Blekinge m.m., og landet endegyldigt mistede sin førerposition i Norden.

1660

Roskildefreden i februar 1658 blev skelsættende for Øresundsområdet: Ikke alene blev Skånekysten med købstæderne Helsingborg, Landkrone og Malmø svenske, men det lykkedes også svenskerne at presse Danmark til at afgive Hven. Under forhandlingerne forud for Roskildefreden havde svenskerne rejst krav om øen, men punktet var gledet ud, og fredsftalen af 27. februar 1658 indeholdt derfor ingen bestemmelser om denne ø. Men ved de efterfølgende forhandlinger om de praktiske forhold i aftalen, rejste de svenske forhandlere pludseligt påstand om, at øen hørte med til Skåne. Hven var i 1654 blevet forenet med Hørsholm Len, og det var derfor ganske naturligt, at øen ifølge fredsftaktaten forblev ved Danmark. Uheldigvis havde øens indbyggere i 1634 fået ret til at søge Landstinget i Lund, og med denne noget letfærdige begrundelse fik de svenske kommissærer i slutningen af maj 1658 presset Frederik den 3. til at afgive øen til gengæld for, at svenskerne rømmede de besatte dele af Sjælland.¹³ Noget for noget med den stærkeste ret!

Københavnfreden den 27. maj 1660, der afsluttede 2. Karl-Gustav-Krig (1658-1660), ændrede ikke noget i forhold til de territoriale grænser i Øresund: Skåne og Hven forblev svenske, og en helt ny situation var blevet permanent.

Den nye grænse kunne næppe have været mere katastrofal for Danmark: Fra Skånes kyster kunne en svensk flåde på kort tid nå København, der var kernepunktet i opretholdelsen af den danske stat. Med indførelse af enevælden i oktober 1660 blev udfordringerne på dette – og en lang række andre – områder imødegået ved en kraftig omorganisering af det danske statsapparat, der først og fremmest skulle sikre statens overlevelse. Ved reformer af skattesystemet skabtes finansielle muligheder for at investere i et net af landsdækkende fæstninger. I de følgende årtier udbyggedes fæstningsværkerne omkring Kronborg og København kraftigt, og de stod i 1690'erne som nogle af Europas stærkeste anlæg.

Det kunne dog ikke ophæve faren fra Sverige. Især var man i Danmark yderst bekymret for hvad svenskerne kunne finde på i Landskrona. Frygten i regeringskontorerne i København kan være svær at dokumentere, men den var der, og den var velbegrundet.

Tæt uden for byen var der en naturlig rende, beskyttet af en sandbanke, som

Erik Dahlbergs Landskrona. Svenskerne tog straks efter erobringen af Skåne fat på at planlægge en udbygning af Landskrona, der tidligere havde været ganske let befæstet. Som et af de ældste projekter ses her en udvidelse af den gamle by, hvis krogede gader ses øst for Kastellet, med en kanalby ud til sejlrenden. Fronten mod Øresund var lukket af en del af befæstningen på sydsiden af renden. Krigsarkivet, Stockholm, SFP Landskrona 113g.

kunne udbygges til et nærmest perfekt flådehovedkvarter. Allerede under den svenske besættelse af byen under Torstenssonkrigen i 1644 havde svenskerne vist interesse for den tidligere danske by, og allerede i 1658 forelå de første planer til en udbygning af havnen. Selvom Karlskrona i 1680 blev udpeget som hovedkvarter for den svenske flåde, blev Landskronas militære fremtid langt fra opgivet, og de første planer blev snart fulgt op af talrige tilsvarende frem til 1747, hvor man endelig påbegyndte en galejhavn.¹⁴

Der var således intet, der kunne betrygge danskerne i deres frygt for en gentagelse af de to svenske angreb i 1643 og 1658 (Torstenssonkrigen og 2. Karl-Gustav-Krig), og denne gang var selve hjertekulen af Danmark i fare. Faren for, hvad svenskerne kunne finde på, ligger som en rød tråd i Danmarks sikkerhedspolitik efter 1660 helt frem til første halvdel af 1800-tallet. Man var lige fra 1660 konstant på vagt over for svenskerne.

Som et supplement til Kronborg og København udsendtes stadig strandvagter, når isen bandt Øresund eller i krise- og krigssituationer. I modsætning til tidligere, hvor man havde brugt bønder og andre civile, bestod disse nu af udsendte soldater fra en af de to fæstninger. Særligt den store garnison i København måtte lægge mandskab til. Strandvagterne var også underlagt Københavns Kommandantskab, selvom vagtområdet i perioder blev forlænget nordpå op mod Isefjords udmunding i Kattegat eller sydpå mod Stevns og Præstø.

Kommandantskabsarkivet er frem til og med 1708 ikke godt bevaret, og man må gå ud fra, at der hver vinter, hvor der har været risiko for, at isen ville binde, har været udstationeret strandvagter op langs kysten. I december 1669 ophævede man en etableret strandvagt mellem København og Rungsted og mellem København og Dragør, vel fordi vejret var slået om til tø.

Ved indledningen til Skånske Krig (1675-1679) rettedes igen opmærksomheden på strandvagter. Jørgen Bielke, der havde fået ansvaret for Sjællands forsvar, fik ordrer til at bevæbne almuen med, hvad man nu engang havde af våben.¹⁵

I januar 1676 ønskede man, at strandvagten mellem Kronborg og Københavns blev indskrænket til kun at patruljere langs vandet, når det var åbent og stille vejr. Begrundelsen var, at der ikke ville være nogen fare på færde, når det blæste kraftigt eller der var fralandsvind, altså modvind for en fjende. Patruljeringen skulle dog genoptages, når isen kunne bære heste og mandskab. Det oplyses da, at denne vagtstyrke bestod af ryttere og fodfolk, men også bønder var udskrevet til opgaven, idet man nu indskrænkede deres tilstedeværelse "for deres egen nødvendighed hjemme" og "for kongens tjeneste i adskillige måder".¹⁶ Bemærkningen er typisk for enevældens omsorg over for landets bondestand. Godt nok skulle landet forsvares, men befolkningen skulle også brødfødes!

At strandvagter kunne bruges til andet end at bevogte ubeskyttede kyster mod svenskere, ses af en ordre til general Carl von Arenfeldt fra juli 1676. Han var øverstkommanderende for de styrker, der var samlet ved Lyngby for at eksercere forud for den planlagte landgang ved Råå, der indledte Skånske Krig (1675-1679). Han skulle sørge for, at strandvagterne pågreb soldater, der ikke havde pas, da de dermed var deserteret fra lejren. Desertørerne skulle føres ind til København.¹⁷

Landskrona Lit. G. 11. Pro memoria

Min Ursprung, auf Joh:
zu Rommou, haben Ex:
cellence auf Aigou gesteuert,
und ist also Magt selbst,
von der römigen Monaten,
Duch Herz Erb, Chirurgum,
in dieser auf gleichfalls ge:
stou, unständlich bewirkt.

Wo ist übriges für
Excellence gegen römigen Au:
rang recht und römigen Sabr;
So verlaugt man von mir
wird nicht zu wissen, als
was mir aus Traktaten,
altes oder neuere Urkunde,
Historien, Negotiationen
Protocollen, oder auf aus
laugre Einbringung, etwa
bekannt sein mochte, die
Exbauung des Jahres zu
Landkrona betraf.

Somit dient zur Art:
wort: Das ist, seit gar
viel von Jahren, von
dieser alten Beschaffen
geschicklichen Desseits
von der in diesem Maat:
und der Erben, od und
manigfaltig, sehr andern

Reg. 52 92

Anonym advarsel mod Landskronaplaner. Svenskernes planer for Landskrona vakte stor uro i København. En udateret og anonym memorial konstaterede, at problemet ofte blev drøftet blandt kongens rådgivere i konseillet, men at man kun sjældent skrev noget ned om problemet af hensyn til en "fremmed magt". Her ses forsiden af memorialen. Rigsarkivet, Indre Forhold, pakke 1.

Året efter var det dog svenskerne, man var bekymret for: Den hastige danske erobring af det meste af Skåne i det første krigsår, blev i 1677 afløst af et kraftigt tilbageslag, så man kun havde få støttepunkter tilbage, herunder Helsingborg og Landskrona.

Tilmed var man fra dansk side ikke sikker på at have det fulde herredømme til søs, og nogle svenske kapere havde lagt sig ved Hesselø, hvorfra de generede kommunikationen mellem Skåne og Sjælland. Tilmed gjorde Jørgen Bielke, der havde overkommandoen i København og Nordsjælland, i maj opmærksom på, hvor svagt mandskabet var som følge af udskrivninger til hæren.¹⁸ Faren turde nu være drevet over med Niels Juels sejr i søslaget ved Møn (1. juni) og præcis en måned senere i Køge Bugt, hvor den svenske flåde blev elimineret, men om det fik nogen betydning for strandvagterne langs Øresundskysten, vides dog ikke.

Efter krigens afslutning i 1679 indrettedes fortsat strandvagter, når det ansås for nødvendigt, og det var det ofte, da forholdet til Sverige var meget svingende, men generelt dårligt. I 1689 var der igen en krise, og fra dette år er bevaret en opgørelse over fordelingen af vagterne på strækningen mellem Gilleleje og Gyldenlund (det nuværende Charlottenlund): I januar blev rytterregimenterne på Sjælland beordret til at fordele sig med 20 menige ryttere med over- og underofficerer i Helsingør, 16 ryttere i landsbyerne ved Nivå, velsagtens Niverød og Ullerød. Rungsted var dog det centrale sted, hvor der skulle lægges en stabsofficer med underordnede og hele 40 ryttere. I syd skulle der lægges 16 ryttere med officerer i Vedbæk, mens Livgarden til Hest skulle udstationere ti mand i Gammel Vartov ved Hellerup, hvor gadenavnet Gammel Vartovvej endnu minder om stedet. Tidshorisonten var i første omgang 14 dage, og i den tid skulle heste og mandskab forplejes fra København.¹⁹

At det kunne være et større administrativt puslespil at organisere strandvagterne på denne tid, viser en række ordrer fra 1695, hvor man måtte trække 128 ryttere fra Antvorskov og Korsør Amter til Rungsted Kro. Man fastlagde deres marchrute op gennem Sjælland med nøje angivelse af, hvor de skulle overnatte, og hvorledes de undervejs skulle provianteres.

Vel ankommet til Rungsted Kro, skulle de fordeles langs kysten. Nogle skulle blive på kroen, hvor forpagterne Laurits Eskildsens enke skulle tage sig af dem. De andre skulle fordeles op langs kysten og indkvarteres hos bønderne “efter

F. Janssens krobillede (som på omslag, men i umanipuleret form). En så godt som ukendt nederlandske genremaler F. Janssen, har omkring 1640 udført et maleri, der viser det indre af en militær vagt. Til venstre ses en rytter og en medhjælper klar til udrykning, mens højre halvdel af billedet viser en gemytlig scene fra vagtlokalet med piberygende kortspillere og en krokone i bagdøren. Rijksmuseum, Amsterdam, SK-A, 1842.

værtens vilkår og lejlighed”, således at de dér skulle have frit husrum, natteleje og staldrum for hestene, og det blev understreget, at alt andet skulle betales med rede penge. Man var ganske bevidst om, at der kunne forekomme utilsigtede hændelser under et sådant ophold og advarede mod enhver form for “insolentier”. Var der uklarheder af den ene eller anden art ved afrejsen, skulle det straks meldes til myndighederne i København, så den klagende “billig kand vorde fornøyet, og den skyldige derimod med straf anseet, som den der efter Krigs Artiklerne ei god orden haver holdet sig”.²⁰ Om dette krav blev opfyldt, vides ikke.

Der blev også taget hensyn til både mandskab og heste, der synes at være blevet udskiftet med nye friske kræfter efter en kortere periode, der i 1713 angives til 3 måneder.²¹

Ordreerne i 1695 angiver også, at rytterne skulle ligge i Nivå (1 kvartermester, 12 ryttere og 13 heste), i Helsingør, hvor Magistraten skulle skaffe kvarter til 1 løjtnant, 1 korporal, 20 menige, og i Hammermøllen (Hellebæk, med 1 korporal og 10 menige).

Den svenske hærs invasion af Sjælland ved Tibberup 1700 var en af de store bedrifter i Karl den 12.s krigshistorie og blev genstand for en gengivelse, der ikke undervurderede dramatikken. Her ses et udsnit af et samtidigt stik med Krogerup øverst til venstre og Tibberup Mølle yderst til højre. Det Kongelige Bibliotek.

Enevælden byggede på et solidt og effektivt administrativt apparat, der sjældent overlod noget til tilfældighederne, og som samtidigt ønskede at sikre en ligelig fordeling af byrderne inden for den samfundsstruktur, der nu engang var etableret.

Landgangen 1700

Øresundskysten var imidlertid lang, og kystprofilen stærkt varierende med strandenge her og stejle skrænter der. Det var baggrunden for at svenskerne den 4. august 1700 kunne landsætte tropper på stranden mellem Humlebæk og Tibberup Mølle. Det blev indledning til Store Nordiske Krig (1700 og 1709-1721), der fortsatte striden om magten i Skandinavien: Fra dansk side indgik naturligvis håbet om generobring af Skåne, Halland og Blekinge, men den aktuelle konflikt bundede i et naturligt dansk ønske om at bryde den tætte forbindelse mellem det gottorpske fyrstehus, der sad på dele af Slesvig-Holsten, og Sverige, der reelt betød en omklamring af Danmark.²²

Landsætningen foregik ved højlys dag midt i en ophedet krise, hvor en engelsk-hollandsk-svensk flådestyrke havde tvunget den danske flåde til at ligge ved København, og efter en svensk troppesamling i Skåne, der med bekymring

Feltbefæstninger og midlertidige lejre var ikke usædvanlige i ældre krigsførelse. Et dansk kort fra 1713 eller derefter viser lejrområdet på Tibberup Banke i en punkteret streg. Det er tydeligt, hvor god en stilling det var, set fra svensk synspunkt, med bakkeskråninger til alle sider ind mod land. Rigsarkivet, Ingeniørkorpsets historiske tegningssamling, XIV-4-2. Lejrgrænsen er trukket op af Thomas Brinkøv.

var fulgt nøje fra dansk side. Det lokale landeværn fra Kronborg og Frederiksborg Amter under henholdsvis amtsforvalterne Jens Rostgaard og Kai von Ahlefeldt kunne ikke udrettet meget med deres mandskab. Af en samtidig beretning ved vi dog, at der fra krisens begyndelse blev holdt strandvagt og patruljeret mere end vanligt, og “alle gamle og unge med betienterne” havde stået parat med geværer og marcheret fra et sted til et andet, hvor der kunde ventes noget at forefalde.²³ Disse observerede fra kysten de svenske skibe og landgangsfar-tøjer, og fulgte diverse afledningsmanøvrer mod Vedbæk og Rungsted.

Svenskerne handlede hurtigt og havde nøje valgt deres mål, som var strækningen mellem Humlebæk og Tibberup. Her mødte de så kun landeværnet, nogle ryttere fra Kronborg Amt og forstærkninger fra København og Frederiksborg Amter.

Det var ikke nok til at hindre svenskernes landgang, selvom de mødte kraftig beskydning fra stendiger ved Krogerup, der var omdannet til brystværn for landeværnet. I det nordøstligste hjørne af Babylone Skov findes rester af et skan-

*Karl den 12.s lejr på Tibberup
Banke ses her indtegnet på et
nutidigt kort. Tegning ved Tho-
mas Brinkløv.*

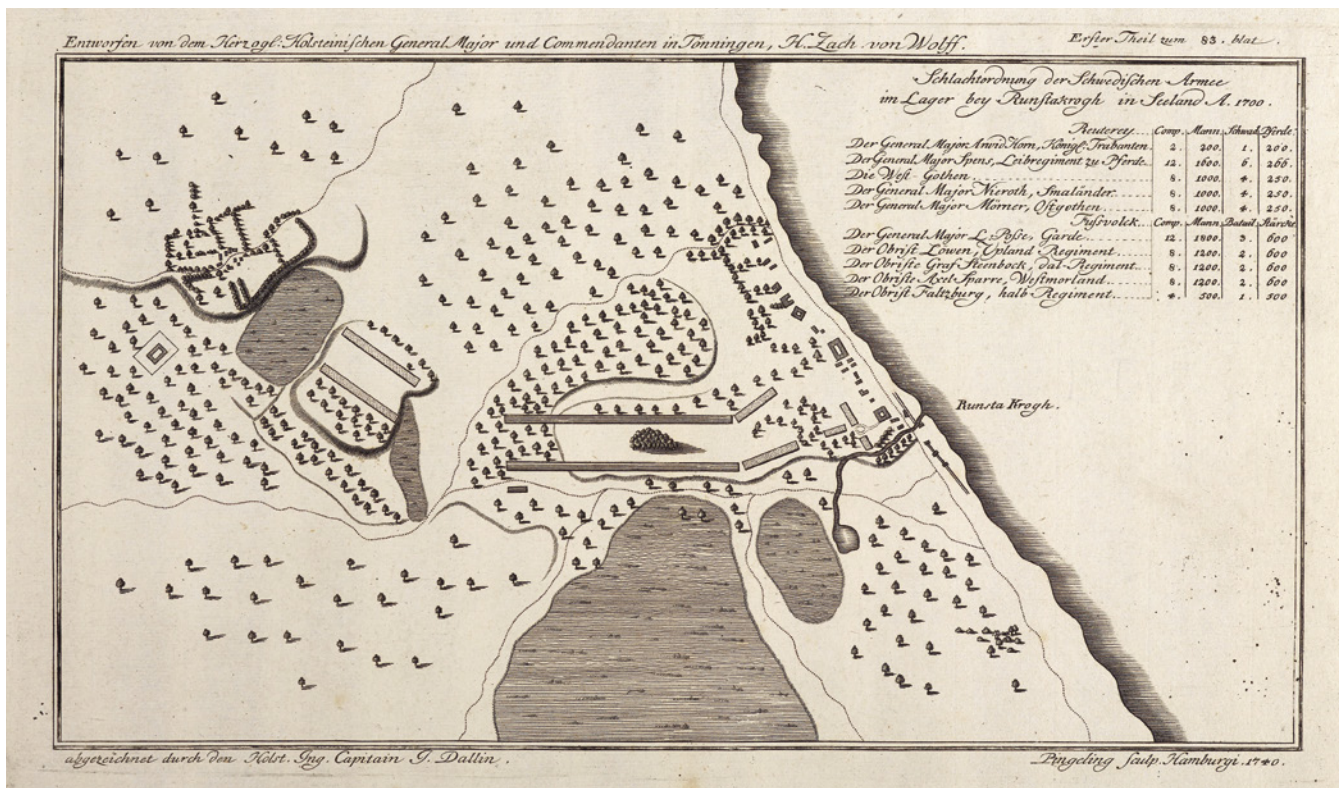
Omkring Tibberup ses flere markante terrænspring, der kan henføres til Karl den 12.s feltbefæstning, selvom det er vanskeligt at skelne dem fra den naturlige beskaffenhed af terrænet. Her ses dog en rest af anlægget, lige nord for Tibberup Mølle. Fotografi: Kjeld Damgaard.

Grunden på hjørnet af Ny Strandvej og Gl Brovej på Ny Strandvejs vestside ligger på en af de svenske redaner, som feltbefæstningen var opført af. Det er en fremspringende front, der består af to voldstykker. Mod nord springer niveauet på 2-3 m, som det ses her fra haven nedenfor og følges i terrænet helt fem til vejen Bakkedraget. Fotografi: Kjeld Damgaard.

seanlæg, der måske stammer fra dette forsvar. Senere kom der først tre, dernæst yderligere tre kanoner, men i det lange løb kunne de intet udrette. De svenske styrker blev ydermere sikret ved at tropperne kunne lægge sig i sikkerhed på strandbredden neden for de høje skrænter, hvorfra danskerne ikke kunne nå dem, samtidigt med at den svenske flåde beskød forsvarene på højdedraget direkte fra skibene. Hurtigt fik svenskerne overtaget og satte sig fast på den bank, der ligger mellem Søbækken i nord og datidens Humlebæk fiskerleje ud for Babylone Skov.

Stedet var godt valgt: Det kunne let forsvares til alle sider, men svenskerne måtte regne med, at en dansk styrke ville forsøge at kaste dem bort igen. Derfor opførtes hurtigt en let feltbefæstning omkring banken. Det var i sig selv ikke usædvanligt, og i Danmarks historie er sådanne anlæg kendt fra Bredstruplejren ved Frederiksodde fra 1657, og Brønshøjlejren ved København, der eksisterede

Efter nogle uger i Tibberup valgte Karl den 12. at gå nærmere København, der naturligvis var hans vigtigste mål, og slog lejr vest for Rungsted Kro, nutidens Rungstedlund. Her strakte forlægningen sig fra krohaven frem til hvad der må være Slettemose i vore dages Rungsted Hegn. Lejren har givet anledning til myten om, at Karl den 12. har overnattet på Rungsted Kro. Sandsynligvis var det dog i et telt i nærheden. Kobberstik af Gottfried Chr. Pingeling efter forlæg af ingeniørofficeren H. Johann Dallin fra Gustaf Adlerfelt: *Leben Carl des Zwölften*, Hamburg 1740. Billedsamlingen, Det Kongelige Bibliotek.

som en hele lille by for sig selv i årene 1658-1660. Fra dansk side kendes Axel Urups vinterlejr ved Engelholm fra vinteren 1657/1658.

Et sådant anlæg var svenskerne med deres baggrund i de europæiske krige op gennem 1600-tallet mestre i at udføre. Omkring højdedraget ved Tibberup blev der anlagt en knapt 1½ km lang voldlinje i en form, der nærmest kan beskrives som en halvcirkel. Det var naturligvis et ganske let anlæg, der havde en uregel-

mæssig savtakket form (se kortet s.20), beregnet til nærforsvar ved et mindre angreb uden større artillerikraft. Af den nævnte danske beretning fremgår det, at den var udstyret med "pæle", hvormed må tænkes palisader og spanske ryttere, måske med materialer fra Tibberup Mølle, der ved denne lejlighed blev brudt ned.²⁴

Volden strakte sig fra et punkt ved kysten omtrent ud for nutidens Tibberupgårdsvej i syd ca. 410 m ind i landet med toppunkt ved Vagtvej på vestsiden af Ny Strandvej og endte så ved kysten ganske tæt nord for Tibberup Mølle.

Det var dog ikke meningen, at hæren skulle blive liggende i feltlejren: Allerede den 21. august begyndte man at gå imod København, der jo var målet for Karl den 12.s felttog. Samme dag marcherede tre afdelinger af hæren ledsaget af 600 bøndervogne med bagagen sydpå mod Rungsted, hvor man så gjorde ophold. Her mødtes Karl den 12. med nyheden om, at Danmark havde indgået en aftale med den gottorpske hertug, der betød, at den engelske og hollandske støtte til Sverige bortfaldt. For svenskekongen var der intet andet at gøre end at lade hæren evakuere, og den 3. september forlod den sidste svenske soldat Sjælland.²⁵

Intet tyder på, at svenskerne befæstede deres lejr i Rungsted, som de havde gjort i Humlebæk og Espergærde, hvor man på trods af moderne bebyggelse endnu kan erkende dele af anlægget i terrænet. Lokalhistorikeren Kresten Tommerup har undersøgt de bevarede rester, der især er synlige omkring Tibberup Mølle og ved Gl. Brovej og Bakkedraget. Langs Tibberupgårdsvej kan man følge forløbet i de private villahaver.²⁶

Fornyet strandvagt og skanser

Kilderne til den efterfølgende bevogtning af Øresundskysten flyder meget uregelmæssigt, og først fra vinteren 1708/09 høres igen om strandvagter. Det skyldes sandsynligvis, at vagtmandskabet hørte under Københavns Kommandantskab, hvis ældre sager som omtalt er gået tabt. Heri finder man imidlertid fra begyndelsen af 1709 en oversigt over vagtstyrken langs Øresundskysten.

Strandvagterne havde hovedkvarterer i flere af de lokale kroer, hvor officerer og muligvis også et antal menige boede, mens resten lå indkvarteret hos bønder og fiskere: Gammel Vartov havde i alt 23 mand, Skovshoved 13 mand, Rungsted

Kro 45 mand, og Nivå 13 mand. Desuden var der en strandvagt i Helsingør by på 33 mand. Fra disse punkter var det meningen, at de skulle patruljere frem og tilbage i retning af deres nabovagt, således at hele kysten var dækket.

Rungsted Kro var stadigvæk hovedkvarteret med godt en tredjedel af hele styrken, svarende til kroens store betydning for den almindelige færdsel som skiftested for heste midtvejs mellem Helsingør og København.²⁷

Da krigen mod Karl den 12.s Sverige brød ud igen sent på året 1709 blev det nødvendigt igen at holde strandvagt. Dels gik krigen i Skåne ikke overvældende godt, dels sneg pesten sig ved årsskiftet 1711 ind i Helsingør og bredte sig i løbet af året til København. Det lagde en dæmper på krigen, og i stedet for at beskytte kysten mod svenskerne, blev strandvagterne brugt til at sikre, at pestsmittede ikke trængte ind i landet, og både Helsingør og København blev i måneder isoleret ved militære blokader.

Efter et svensk kaperangreb på Rågeleje i forsommeren 1712 blev strækningen, der skulle dækkes med strandvagter, udvidet hen mod Halsnæs.²⁸ Strandvagter nævnes igen i 1713 og 1715, og i 1719 på en sådan måde, at de må have været en del af det permanente kystforsvar. I midten af november 1719, hvor krigen var ved at klinge af, blev styrken neddrolet til en tredjedel, og to uger senere blev den helt inddraget.²⁹

Kilderne giver kun glimtvis oplysninger om vagternes arbejde, og hvorledes strandvagterne liv artede sig: Den 1. august 1711 besværede amtsforvalteren i Hørsholm Amt Jørgen Clemmensen sig over, at byrderne fra strandvagten i Nivå var for hårde. Her var der to gårde, hver på 6 tønder hartkorn, der havde ikke mindre end 18 ryttere med heste indkvarteret. Han var bekymret for bøndernes kornhøst, og hestene stod og fyldte op i laderne, hvor kornet skulle være. Han foreslog derfor, at strandvagterne blev flyttet andetsteds hen eller lagt i telte. Med anbefaling fra Københavns kommandant faldt den kongelige resolution fem dage efter henvendelsen, så bønderne slap hurtigt af med deres gæster.³⁰ Sagsbehandlingstiden i enevælden var ofte forbløffende hurtig.

Få dage senere måtte også mandskabet i Rungsted Kro overnatte i telte. En karl var død pludseligt og for at hindre mulig pestsmitte, blev mandskabet lagt i "kampement", ligesom det fik ekstra brænde og halm, samt pæle til at tøjre hestene med.³¹

Strandvagternes dagligdag – dag og nat – har sikkert været enerverende. Det var næppe dagligt, at der skete noget usædvanligt, og gerne havde man set en vagtjournal eller lignende bevaret, så man kunne følge dem tættere. Af en ordre fra 1710 ses det, at en del af deres opgave var at kontrollere, at folk, der krydsede Øresund, var forsynet med et behørigt pas. I 1712 var nogle danskere blevet frigivet fra svensk fangenskab og var ankommet til Rungsted Kro, hvor strandvagtten fik ordre til at tilbageholde dem og sikre, at de “med strenghed” forblev der. Det var midt i pesttiden.³²

En noget overset oplysning om et møde med en strandvagt kan læses i Ludvig Holbergs Første Levnedsbrev, der udkom i 1728. Heri beskriver Holberg en passant en episode fra sin ungdom, da han boede på Borchs Kollegium, hvorved han indirekte daterer historien til et af årene mellem 1709 og 1714. Under en vandretur mellem København og Helsingør blev han tilbageholdt af en underofficer, der ikke ville tro på hans forklaring om, at han blot var på en uskyldig tur. I stedet blev han antaget for at være svensk spion. En rytter kom til stede, og under ledsagelse af disse to blev Holberg så ført tilbage til en kro, hvor han blev frataget sin kåre, forhørt og derefter løsladt igen, sikkert lettet over at være sluppet for en alvorlig anklage. Desværre er Holbergs fortælling præget af den lette, satiriske tone, som man finder i Første Levnedsbrev, der er frigjort for konkrete holdepunkter. Prøver man at gå historien efter, så kan der dog næppe være tvivl om, at Holberg vitterligt er blevet stoppet af en strandvagt, der har tilkaldt en rytter, og derefter er blevet ført til en af vagtstuerne langs kysten, vel mest oplagt Rungsted Kro.³³ Var Holberg ikke blevet løsladt, var forholdsordren, at han skulle sendes til København, hvor kommandanten skulle behandle sagen.

Møder af en lidt anden karakter kan anes i kirkebogen for Birkerød Sogn, hvor et par soldater fra enheder, som vi ved har været udkommanderet til strandvagter, udlægges som barnefædre. Den 1. oktober 1713 udlagde Ane Svendsdatter fra Rungsted således rytteren Anders Nielsen fra det Løvenhielm-ske Regiment som far for sin datter Karen, og 15. august 1717 blev Morten Jeppesen, soldat fra Zepelins Regiment angivet som far til en lille Christian af Bente Pedersdatter fra Høsterkøb.³⁴ Vi har imidlertid ikke præcise angivelser af, hvornår de enkelte enheder lå i strandvagt, så man kan være sikker på, at soldaterne vitterligt var strandvagter.

Det ældste portræt af Ludvig Holberg er fra 1731, altså ca. 20 år senere end da han under en vandretur ved Øresund blev tilbageholdt af en strandvagt og ført til Rungsted Kro. Det var en ubehagelig oplevelse for den unge student, der da var sidst 20'erne. Episoden kunne han dog bruge i en satirisk sammenhæng senerehen, hvor øvrigheden blev verbalt spiddet. Samtidigt er det den eneste omtale af en episode med en strandvagt, der er bevaret. Portræt af Chr. Fritzsck, Det Kongelige Bibliotek.

Strandvagterne kunne let undersøge enligt gående personer, men de havde kun begrænsede muligheder for at gribe ind, hvis en situation kom ud af kontrol og en fjende nærmede sig kysten. I så fald var det jo meningen, at de skulle advisere deres bagland, der så forventedes at komme til med større styrker, der kunne sætte et modangreb ind.

Faren for en gentagelse af den svensk landgang år 1700 var også overhængende efter nederlaget i Skåne i 1710. Derfor valgte Københavns kommandant, H.C. Schønfelddt, at styrke forsvaret ved at anlægge skanser på den danske side af Øresund. Med dem kunne man ikke forhindre landgang, men man kunne forhale en sådan, så man kunne nå at få forstærkninger fra garnisonerne på Kronborg og ikke mindst København og dermed imødegå angrebet.

Schønfelddt var bekymret for hele den åbne Øresundskyst, men realistisk nok til at indse, at det ikke var muligt at anlægge skanser alle de steder, hvor landgang var mulig. Men strækningen mellem Humlebæk og Espergærde havde jo vist sig særligt sårbar, og her foreslog han den 12. marts 1713 at "anlægge nogle batterier". Han mente, at de kunne opføres af 300 bønder, hvis de fik de fornødne redskaber og materialer stillet til rådighed. Ofte brugte man soldater til sådanne opgaver, men Schønfelddt argumenterede for, at bønderne her i sen vinteren ikke havde andre opgaver, og under ledelse af en officer kunne arbejdet være færdigt efter blot 3 dages forløb.³⁵

Det viste sig snart, at Schønfelddt havde forregnet sig. Bønderne var netop ved at påbegynde forårsplojningen, og med den ældre enevældes respekt for bondestanden og dens arbejde udkommanderedes i stedet 200 soldater af det Østsjællandske Regiment. Med spader og hakker fra Københavns Materialgård, suppleret med ris fra skovene i Kronborg Amt lykkedes det med en vis forsinkelse at få skanserne færdige i midten af april. Den 15. i denne måned besøgte Schønfelddt i en chaise med et forspand af 6 heste selv området for at besigtige sine små skanser.³⁶

Skanserne var åbne bagtil, og måske er betegnelse batterier mere passende. De var ganske enkelt opbygget: En jordvold med en fladspidset bastion på midten samt en flanke på hver side. Bredden var mellem 205 og 220 m. Alt i alt dækkede de en kystlinje på ca. 3 km.

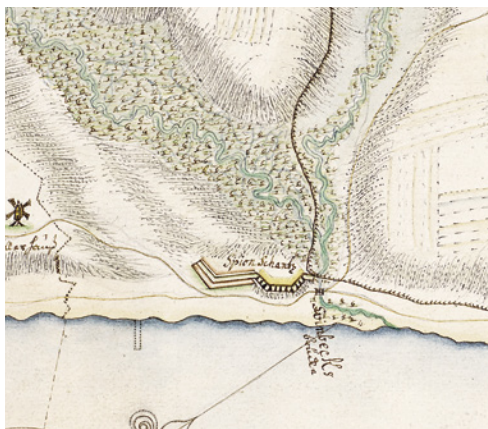
Det var dog små anlæg og hvis de opførtes som skanserne ved Råå i Skåne,

Holmer Skanse lå ud for vore dages Babylone Skov, måske navngivet efter regimentskvartermester Henrik Hansen Holm. Udsnit af kortet s. 9.

Schultzer Skanse var placeret på højdedraget Tibberup Banke ud for halvmilepælen. Navngivningen har ikke kunnet forklares. Udsnit af kortet s. 9.

Spion skanse, lå syd for Søbækken, dattidens Svinebæk, lige ved sammenfletningen af Gammel og Ny Strandvej nord for Tibberup Mølle. Udsnit af kortet s. 9.

Schröder Skanse lå lige syd for Egebækens udløb i Øresund. Den var opkaldt efter ritmester Hans Henrik Schröder, der havde gjort sig fortjent under den svenske invasion år 1700, men var død i 1706. Udsnit af kortet s. 9.

bestod de af en vold af tørv på ca. 2½ meter i højden og ca. 10 m i dybden med en banket og et brystværn foroven.³⁷ Foran skansen lå en smal voldgrav.

Beliggenheden af skanserne er gengivet på flere kort, heraf gengiver et tillige deres navne, der ikke ellers er overleveret:³⁸

1: Den sydligste skanse, Holmer skanse, var placeret ved klitområdet ud for vore dages Babylone Skov. Baggrunden for skansens navn er ikke ganske klar, måske har regimentskvartermester ved Ingenhavens Regiment Henrik Hansen Holm fået æren. Måske blev han sendt til Humlebæk sammen med en styrke af regimentet, da bønderne svigtede, men intet vides bestemt herom.

2: Den følgende, Schultzer Skanse, lå ud for halvmilepælen ved Tibberup. Det er ikke lykkedes at identificere hvilken Schultz eller Schultzer, skansen er opkaldt efter.³⁹

3: Den tredje, Spion Skanse, lidt syd for Søbækken (ved vore dages kryds mellem Ny og Gammel Strandvej nord for Tibberup Mølle).

4: Den nordligste skanse, Schrøder Skanse, lå i Espergærde lige syd for Egebækkens udløb. Den var opkaldt efter ritmester Georg (Jørgen) Schrøder, som lå med sit rytterkompagni ved Espergærde under den svenske landgang år 1700, og som led store tab ved den lejlighed. Han selv var dog død i 1706, men blev åbenbart husket flere år efter.⁴⁰

De nordligste og sydligste batterier lå tilsyneladende ret lavt og meget tæt på stranden, mens de to øvrige lå højt med udsyn over den nordlige del af Øresund.

I midten af juni 1713 var batterierne endnu ikke forsynet med kanoner, for da fik Søetaten ordre til at forsyne dem med 14 kanoner, syv 18-pundige og syv 14-pundige. Samtidigt fik tøjhusforvalteren i København, Mathias Thise, ordre til at sørge for deres opstilling. Han fik pas til at rejse op til dem den 26. juni, og derefter er de vel blevet opstillet.⁴¹

Der høres ikke meget til batterierne i sommeren og efteråret 1713, men i midten af november beklagede Schønfeldt sig over, at de blev ødelagt af bøndernes kvæg, og de truede med at skylle i havet. Han anbefalede derfor at føre de 14 kanoner tilbage til København. Hertil kom de ikke, men kanonerne blev i stedet trukket til Kronborg, hvor de året efter blev indlemmet i kanonbestanden.⁴²

Selvom skanserne således syntes at være blevet hurtigt opgivet, var de trods

deres ødelagte tilstand også bemandede i 1714, og til en vis løjtnant Thomsen udleveredes 73½ pund krudt og diverse artillerisager.⁴³ Hvorledes de nu var bestykket, vides til gengæld ikke – og i det hele taget forsvinder interessen for anlæggene i takt med, at invasionsfaren drev over.

For fuldstændighedens skyld, skal her nævnes en mulig skanse, der er nævnt i begyndelsen af 1700-tallet syd for Helsingør, hvor man under Englænderkrigene anlagde Strandøre Skanse, men intet nærmere kendes om den.⁴⁴

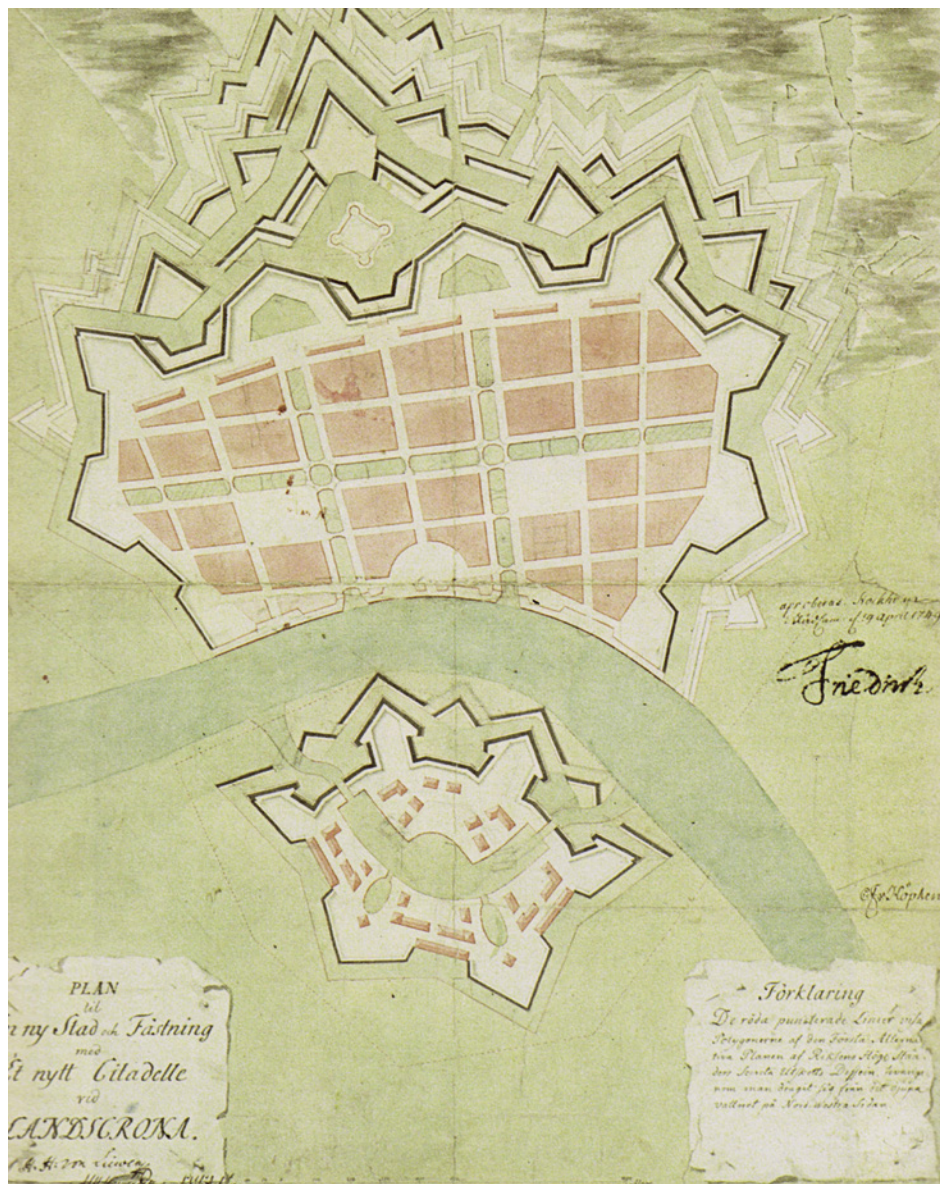
Forsvandt interessen for skanserne, så var de tre sydligste endnu synlige i terrænet, da Øresundskysten i 1752 blev opmålt med henblik på placeringen af en galejhavn. De ansvarlige for opmålingen fik at vide, at de skulle være særligt opmærksomme på en nøjagtig gengivelse af kystområdet, og der er ingen grund til at tro at oplysningerne på kortet, som skal omtales mere indgående nedenfor, skulle været kopieret efter ældre kort. Endnu i 1801 indtegnedes rester af Holmer Skanse i Humlebæk på et kort over Strandvejen.⁴⁵ De øvrige var åbenbart forsvundet på dette tidspunkt.

Ny svensk fare

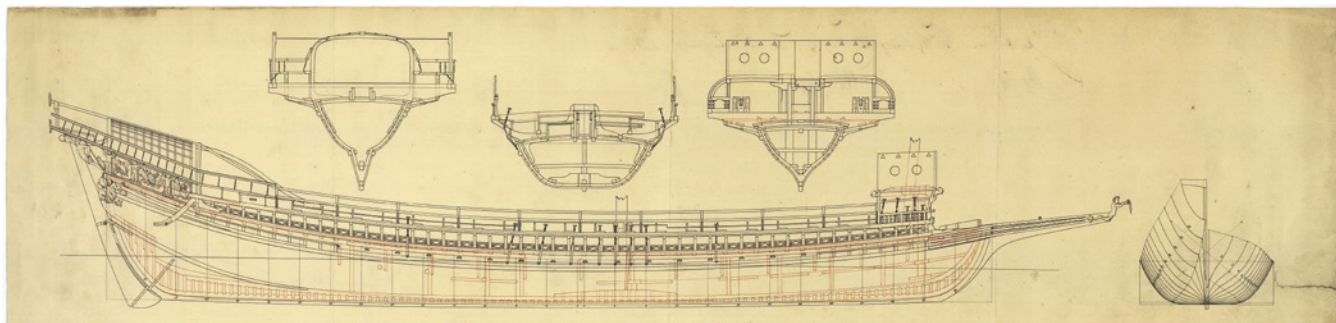
Tirsdag den 11. juli 1752 passerede bådene Vandhunden og Mynden bommen i Københavns havn for udadgående med 3 underofficerer og 24 mand om bord. Deres opgave var ganske klar: De skulle undersøge kysten fra Lappen vest for Kronborg frem til København og beskrive den i form af et eller flere nøjagtige kort, så man kunne finde et egnet sted til placeringen af en havn for mindre orlogsskibe.

Baggrunden var resultatet af en stigende bekymring fra dansk side for nye svenske planer for udbygningen af Landskrona. Disse planer var store, ja, nærmest gigantiske: Hele den gamle købstad skulle flyttes ud på delvis opfyldt terræn i Øresund og omgives af nye kraftige voldanlæg, der blev lagt således, at byens areal ville blive mere end tredoblet.⁴⁶ Formålet var først og fremmest at udbygge havnen til et kraftigt støttepunkt for den svenske flåde, beskyttet af et søfort, Adolfs Fäste ("Gråen") ud for den nye by, og hvor der kunne ligge hurtigtsejlende orlogsskibe, de såkaldte galejer. Den svenske Riksdag vedtog dette projekt i 1747, og to år senere påbegyndtes byggeriet.

Landskrona blev et værksted for svensk byplanlægning efter 1660. Ambitionerne var meget store, og det projekt, som Riksdagen besluttede i 1747, hørte ikke til de største, selvom man ville flytte den gamle købstad ud på opfyldt terræn i Øresund. Alligevel skred det hele, da man havde arbejdet på projektet i ca. 20 år. Krigsarkivet, Stockholm, SFP Landskrona 772.

Københavns befæstning var blevet styrket på forskellig måde siden forskrækkelserne i 1700, men i lyset af svenskernes arbejder i Landskrona påbegyndtes en forstærkning af forsvaret omkring indsejlingen til Københavns havn.⁴⁷ Den var dog ikke afsluttet, da kongen den 20. januar 1752 bad Admiralitetet om en vurdering af trusselsniveauet fra Skånekysten.⁴⁸

Svaret kom, som man kunne vente det hurtigt efter, allerede den 3. februar, og det var ganske entydigt:⁴⁹ Admiralitetet havde nøje fulgt med i, hvad der foregik på kysten af Skåne. Fra 1750 findes en opmåling af den vanskelige indsejling til Landskrona, udført af en dansk søofficer, der har haft mulighed for at udstyre sit kort med utallige lodskud. Og året efter gik man endnu videre med opmåling af selve byen. Kort sagt: God gammeldags spionage havde bekræftet svenskernes fjendtlige hensigter.⁵⁰

Hvad man skulle gøre, havde Admiralitetet også svar på, endda hele tre:

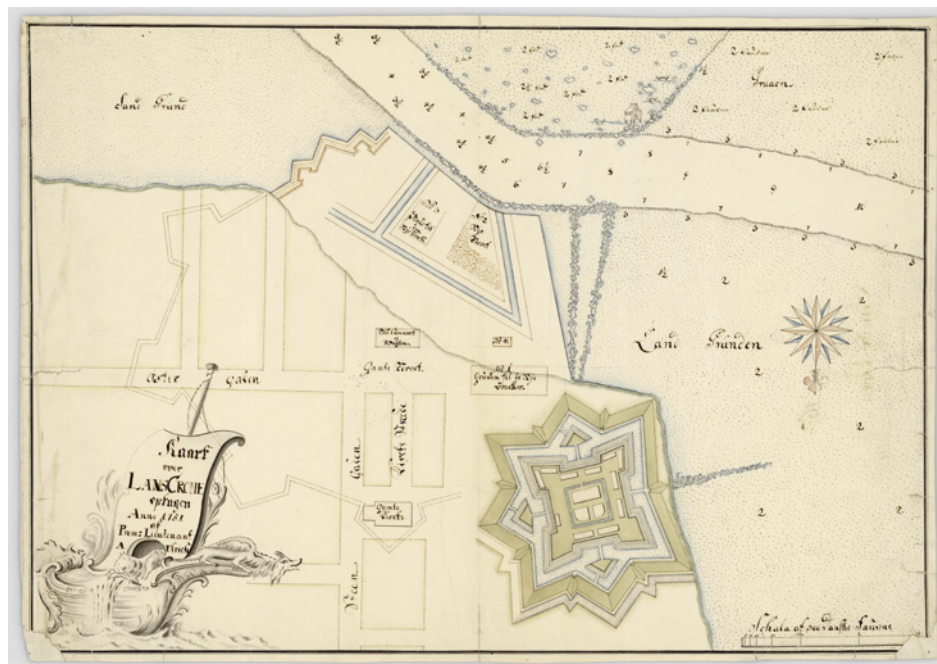
- 1) Man kunne sende en flådestyrke over til Landskrona og sløjfe al bebyggelse,
- 2) Man kunne sende et passende antal orlogsskibe til stedet og blokere havnen, indtil svenskerne indstillede deres udbygning, eller 3) Man kunne bygge en tilsvarende havn på den danske side af Øresundskysten.

De to første muligheder var drastiske og ville have indledt en ny dansk-svensk krig, så man valgte klogelig at bygge en galejhavn et sted på Øresundskysten.

Galejer var en populær skibstype i disse år: Som lette forholdsvis fladbundede krigsskibe var de egnede til forsvar af kystnære farvande, og de var udbredt i skærgårdsområder. Således havde svenskerne galejflotiller både i Karlskrona og i Göteborg. I det danske Admiralitet var man også opmærksom på fordelene ved galejerne som type: Efter et kortvarigt kommissionsarbejde, besluttedes det i jan-

1700-tallets nordiske galej var en skibstype, der ikke må forveksles med middelhavets galejer, der var drevet frem af straffefanger. Fælles for dem var det, at det var lette fladbundede skibe, der førtes frem med årer. I Norden var de velegnede til skærgårde og fladvande. I 1751 byggedes galejen "Frederikshald", der havde 32 årer og 17 kanoner. Udsnit af Anders Turesens konstruktionstegning, Rigsarkivet, Søetatens Kort- og Tegningsamling, A 1240d.

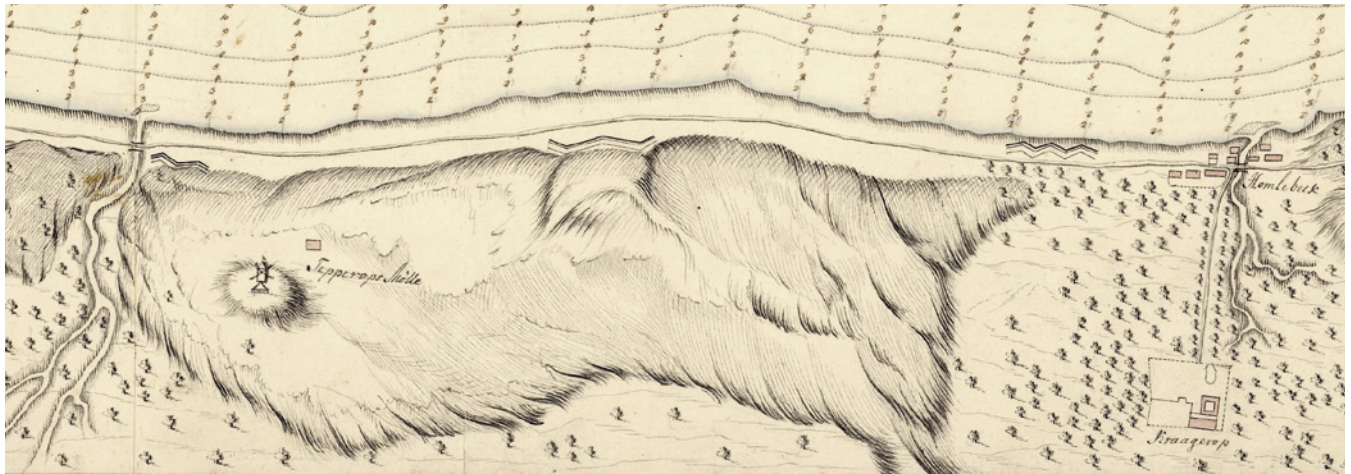
Søofficereren Abraham Ulrich har efterladt sig et kort over Landskrona fra 1751, der kun kan betegnes som resultatet af en spionage mod de svenske aktiviteter i byen, hvad enten oplysningerne er kommet til ham fra meddelelser eller ved selvsyn. Betegnende er det, at placeringen af en ny kaserne er anført. Det Kongelige Bibliotek, Ingeniørkorpsets samling XVI-II, 4, 1, 4a.

uar 1750 at lægge et befæstet galejværft ved Stavern i nærheden af Larvik under navn af Fredriksvern. Her ønskede man, at der opstod en skærgårdsflotille, der skulle sikre det sydlige Norges kyster, og i 1762 løb den første hjemmebyggede galej af stablen. I de følgende år fulgte yderligere ni galejer.

I Fredriksvern opstod i de følgende år et maritimt hovedkvarter for Norge, der i særlig grad fik betydning under Englænderkrigene (1807-1814). Anlægget, der i store træk er bevaret, har mange paralleller til de danske planer for galej- havnsanlæg. Således var området trukket ud fra sin administrativt-juridiske sammenhæng, og hørte direkte under Holmens chef i København.⁵¹

Men hvor skulle galejhavnen ved Øresund lægges? Det var et stort spørgsmål, idet der var flere forhold, der skulle tages hensyn til: Galejhavnen måtte ikke ligge for tæt på København og Kronborg, så deres fæstningsværker blev generet af havneanlægget; havbunden skulle tillige være egnet til nedramning af pæle til bolværker m.v. – kort sagt: Ikke for sandet eller stenet – og så måtte der ikke være alt for dybt, da galejerne jo ikke selv stak dybt og derfor kunne generes

af uroligt vand. Endvidere skulle der inde i land være et areal, der var egnet til at beskytte anlægget. Man åbnede også op for muligheden af, at havnen blev lagt så at sige “inde i land”, altså som et udgravet bassin med hurtig adgang til vandet.

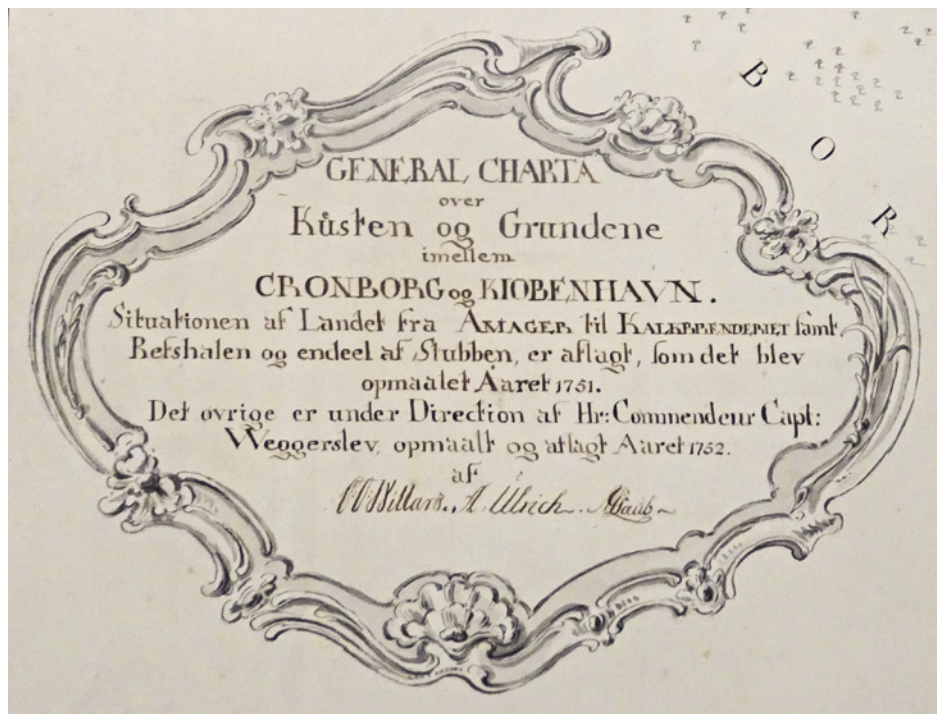
Det hele ville være en meget kostbar investering, og Admiralitetet ønskede et solidt grundlag for sin forestilling til kongen, så den 25. maj blev der givet ordre til en nyopmåling af hele kysten fra Lappen i nord til København i syd.⁵² En måned senere blev kaptajnløjtnant Christian Otto Willars, premierløjtnant Abraham Ulrich og sekondløjtnant Michael Georg Laub sat på opgaven, idet dog navigationsdirektør og kommandør Frederik Wegersløff skulle have overopsynet. Få dage senere blev holdet suppleret med et par ekvipagemestre fra Holmen.⁵³

Umiddelbart kunne det synes som en meget stor opgave at foretage diverse opmålinger og jordbundsprøver langs den godt 5½ mil lange danske Øresundskyst, altså over en distance på godt 40 km, når man også skulle beskrive kyststrækningen for at finde det mest egnede sted, men arbejdet gik tilsyneladende rask for sig. Det var færdigt før den 27. oktober, da Admiralitetet kunne sende kongen sin anbefaling af at anlægge den ny havn i Nivåbugten.⁵⁴ Henvendelsen var ledsaget af et bind med opmålingsresultater, et smukt generalkort over hele kysten samt syv meget fine og detaljerede specialkort.⁵⁵

Af de tre officerer var Christian Otto Willars med sine 37 år den ældste og

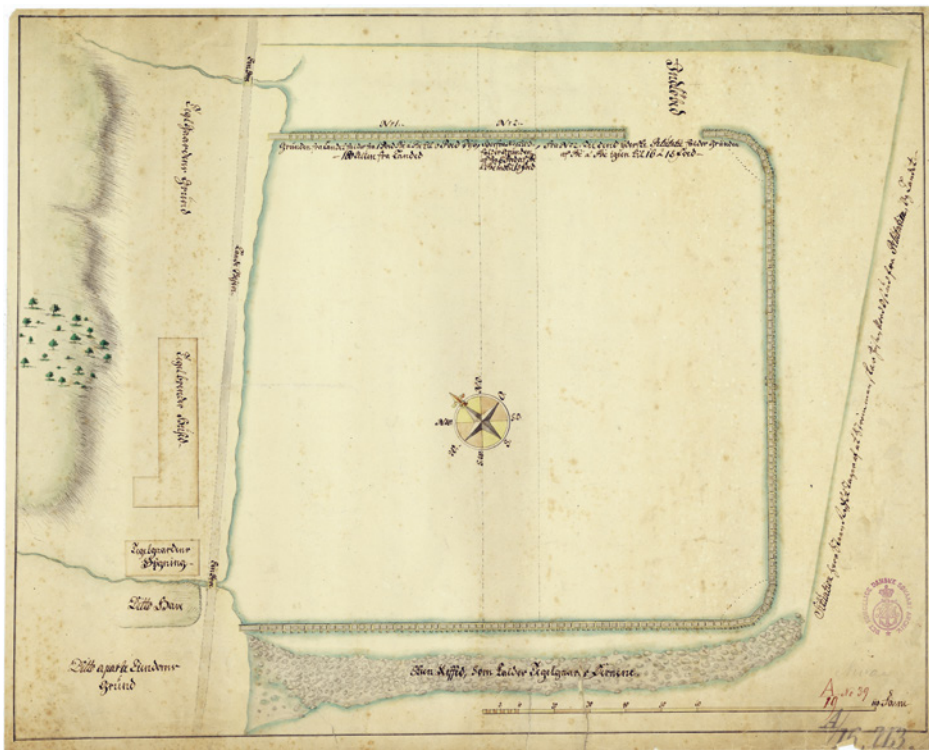
Det 1½ m store generalkort over Øresundskysten fra 1752 egner sig ikke til gengivelse og også de bevarede specialkort er vanskelige at bruge. Her ses et udsnit af kysten mellem Søbækken (til venstre) og Humlebækken (til højre) med angivelse af terrænformerne på Tibberup Banke. I tilgift ses møllen – og overraskende nok tre af de 4 skanser, der blev anlagt i 1713. 40 år efter var der åbenbart rester, der kunne indtegnes på kort. Det Kongelige Bibliotek. KBK-Øresund-1-1752/1-8.

Opmålingen i 1752 resulterede ikke blot i en række meget nøjagtige og smukke kort med fin terrænbeskrivelse, men det var også kunstnerisk udstyret med kartoucher. På det over 1½ m lange generalkort kvitterede de tre opmålere ved at underskrive den imponerende titelkartouche. Rigsarkivet.

som premierløjtnant den højst rangerende, og det var også ham, der var kontaktpanden til Wegersløff, der bortset fra enkelte rejser op til opmålingsholdet opholdt sig i København. Sekondløjtnant Abraham Ulrich havde i november 1751 foretaget de omtalte opmålinger i og omkring Landskrona, og Michael Georg Laub var udset til at uddanne sig i skibskonstruktion.⁵⁶

Opmålingsholdet begyndte i nord og arbejdede sig sydover. Hele kysten blev opdelt i rette hovedlinjer parallelt med kysten mellem sigtepunkter på land. Linjerne blev nøje opmålt, og der pejledes så herfra mod markante punkter inde i land, hvorefter detaljer blev lagt ind på kortet. Hovedlinjerne blev også udgangspunkt for dybdemålinger af havbunden. Opmålingsarbejdet var yderst grundigt og professionelt udført, og en sammentælling viser, at der fra i alt 223 pejlelinjer blev målt over 10.025 lodskud i Øresund. Da galejhavnen kunne tænkes at blive udført som et udgravet bassin inde på land, var detaljeringsgraden af de topografiske forhold inden for kysten også imponerende.

Snekkersten kunne være blevet udbygget med den nye galejhavn: Ikke blot havde navigationsdirektør F. Wegersløff peget på stedet, men der udfærdigedes også et detajlkort over havneanlægget, der skulle have ligget ud for Kronborg Teglværk. Det var et ganske enkelt anlæg med to moler, der omsluttede en kvadratisk havn med indsejling fra nordøst. Stedet viste sig efter modne overvejelser at være for udsat for vind og strøm, så i stedet lagdes havnen i Nivå. Geodastystyrelsen, Historiske kort på nettet, søkortblad 2161; soe-a16-113. © Geodastystyrelsen (tilladelse GST-320-3277).

Der blev tydeligvis også arbejdet hurtigt, idet Wegersløff som omtalt kunne aflevere sin rapport den 27. oktober 1752. Her gennemgik han nøje hver enkelt mulighed på den godt 40 km lange strækning.

Her skal kun hovedpunkterne rides op: Wegersløff så muligheder for udgravning af havne tre steder på strækningen: Ved Lappen, ved Espergærde og ved Skodsborg.

Ved Lappen var kysten sådan, at man havde kunnet anlægge en bassinhavn her, hvis ikke den sandbanke, der forhindrede en havn ude i Øresund, også havde strakt sig ind i det område, hvor bassinet skulle ligge. Det ville gøre anlægsarbejdet besværligt, og Wegersløff forudså, at indsejlingen hurtigt ville sande til.

Også ved Espergærde havde opmålingen vist, at der var muligheder for et bassin, men også her var der efter Wegersløffs mening for sandet, så det måtte frarådes.

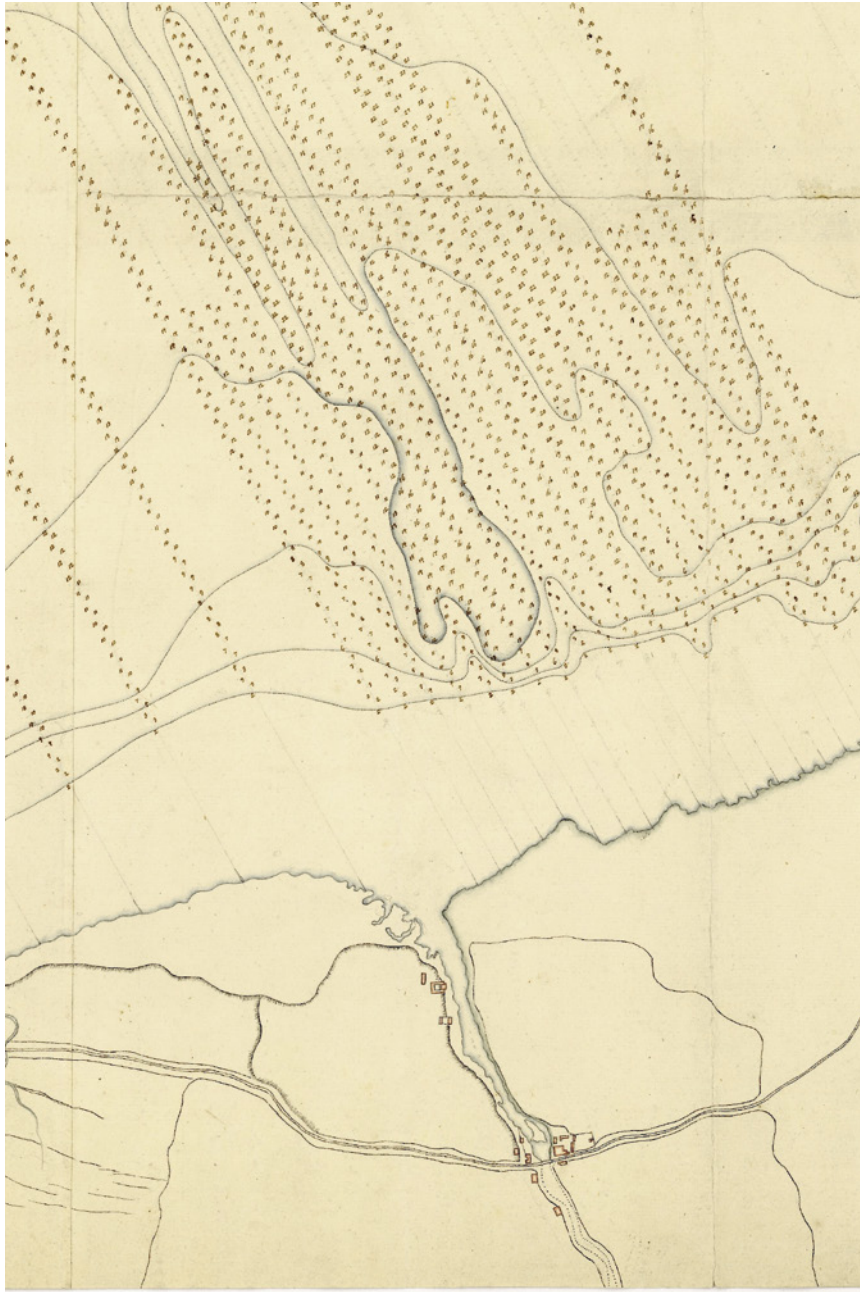
Endelig så man muligheder i Vedbæk, mellem Skodsborg og Strandmøllen, hvor der tilmed kunne være hele tre indløb til en bassinhavn, samt i Tårnbæk. Disse punkter har Wegersløff dog ikke behandlet nærmere.

Der var således ikke muligheder for et anlæg af en galejhavn i form af et bassin, der var udgravet inde i land. Heldigvis var der så muligheder for anlæg af en havn ude i Øresund. Ved Teglværksøre lige nord for Snekkersten så Wegersløff en interessant lokalitet. Vandet var her en 8-12 fod dybt og altså velegnet til et havneanlæg, man kunne tilmed anlægge forsvarsværker på gunstige positioner på land. Her var isforholdene gode, da isen normalt blev brudt ved Snekkersten, og så kunne man herfra se, hvad svenskerne foretog sig i Landskrona.

Snekkerstenprojektet var ikke blot en strøtanke, og på det ene af de specialkort, der blev udfærdiget af Christian Otto Willars og hans folk, er anlægget skitseret med rødt. Desuden findes et specialkort over selve havneanlægget.⁵⁷ Begge viser et næsten kvadratisk anlæg, bestående af træbeklædte moler med en kerne af kampesten, der indesluttede et areal på ca. 280 x 260 m eller godt 7 ha. Den søndre mole var lagt tæt op mod det rev, der i samtiden næsten vinkelret gik ud fra kysten, kaldt "Teglværks-øerne". Havnen havde kun ét enkelt indløb, der vendte mod nord.

Selvom man således gjorde meget ud af at undersøge Snekkersten med henblik på en galejhavn, var Wegersløff ikke tavs om problemer her: Havneområdet ville blive meget lille, og der kunne være situationer med nordenvind, der kunne hindre galejerne i at komme ud af det eneste udløb, der kun kunne ligge i den retning. Desuden ville molerne komme til at ligge, så brohovederne lå lige ud til et niveauspring i Øresund, og de kunne derfor være udsat for ødelæggende erosion. Batterier på kysten ville godt nok kunne sikre havneanlægget, men de ville kun kunne ligge på en sådan måde, at de ikke kunne sikres mod et angreb fra landsiden. Det var åbenbart tilstrækkeligt for ham til i sidste ende at fraråde anlæggelse her.

Ved Sletten fandt Wegersløff også gunstige forhold for et havneanlæg, men han gik ikke nærmere ind på en omtale af det, for i Nivå Bugten havde han fundet et sted, der i hans øjne nærmest var ideelt til en galejhavn, idet en indbugtning af dybdekurverne udgjorde en naturhavn, der længe havde været brugt som nødhavn. "Bagkullen", som stedet blev betegnet, blev mest brugt af

Bagkullen var den indsnøring af dybdekurverne i Øresund, der rakte ind mod kysten i Nivåbugten. Stedet var i ældre tid kendt som roligt farvand, hvor skibe kunne lægge ind og afvente bedre vind og vejr til fortsat sejllads. Også skibe, der om natten ville forsøge at komme uden om Øresundstolden i Helsingør benyttede Bagkullen i ventetiden. Udsnit af kort på Det Kongelige Bibliotek. KBK-Øresund-1-1752/1-8.

skibe, der her kunne ligge og vente på et passende tidspunkt for at sejle forbi Kronborg om natten uden at betale Øresundstold, noterede Wegersløff sig.

Videre ned langs kysten så Wegersløff kun en mulighed ved Hvidøre lidt syd for Klampenborg, men her var man efter hans mening for tæt på København, og så lå stedet udsat for storme.

Gennemgangen viser, at Wegersløff så Nivåbugten som det klart bedste bud for en galejhavn, men der skulle naturligvis foretages yderligere undersøgelser af havbunden ved opmålinger, vurdering af grundens beskaffenhed ved boringer og ved nedramning af prøvepæle.

Som omtalt var Bagkullen allerede benyttet af mindre skibe, og den lokale lods, som tillige var stedets smed [!], kunne bekræfte, at mindre handelsskibe plejede at ligge her uden fare under alle vindforhold. Dette bekræftedes af flere officerer, der havde lastet og losset kongens både der (vel i forbindelse med teglværket). Isen skruede sig tilmed kun meget sjældent op i Nivå Bugten.

Wegersløff konkluderede, at man her kunne bygge en forsvarlig havn, og han havde allerede tegnet en skitse hertil (se s. 49). Grundkonceptet var et rektangulært havneanlæg, opbygget af faste moler, flydebroer og pælespærringer i en form, hvor der inde i anlægget var en separat afdeling for galejerne.

Havnen skulle også kunne forsvare sig, og batterier skulle derfor anlægges på molerne, og som i krigstider kunne suppleres med kanonpramme, lagt i bugten.

Jordbundsforholdene i bugten var rigtigt gode med sand og ler, så man let kunne udvide Bagkullen til et passende havnebassin.

Et mindre skår var det dog, at man herfra ikke kunne se direkte over til Landskrona, men det ville kunne løses ved at udstationere en mand på Sophienberg, der let kunne signalere til Nivå, om at nu var der fare på færde. Desuden kunne svenske operationer ses fra Kronborg til og med Humlebæk.

“Dersom Fiendtlige Galleyer skulde opholde sig udj Lands Crone saa er Bagkullen et stæd som ikke kand undværes eller efter mine tancker være bedre situeret”, lød Wegersløffs umisforståelige konklusion.

Galejhavnen i Nivå

Med Wegersløffs anbefaling af at anlægge galejhavnen i Nivå var der ingen grund til tøven, og med et for nutiden forbløffende tempo begyndte de første forberedelser på stedet: Bagkullen blev nærmere undersøgt i første halvdel af november samme år, og man påbegyndte forhandlinger med enkedronning Sophie Magdalene, der havde Hirschholm Amt som livgeding (“enkepension”) og dermed var den formelle ejer af det areal på land, som var udset til at rumme de uundværlige bygninger på land til officersboliger og materialopbevaring. Endelig skulle man hen over vinteren 1752/53 forberede ansættelsen af en materialskriver, indkvartering af arbejdsfolk i form af matroser og soldater, samt sikre sig de nødvendige materialer, så man hurtigt kunne gå i gang ved forårstide.

Det må have været hektiske måneder for embedsmændene i Krigskancelliet og særligt Admiralitetet, der stod som officiel bygherre. De fleste af disse sager blev behandlet parallelt, og heldigvis gik det hele op i en højere enhed, så man i marts måned 1753 kunne påbegynde anlægget af galejhavnen.

Det areal, man havde uset sig til landanlæggene, var naturligvis den del af Nivå, som lå lige inden for Bagkullen, og man valgte ikke blot de sumpede engarealer langs kysten, men hele arealet på østsiden af Strandvejen fra Nivåen i nord til et punkt, der lå 1.310 alen (822 m) derfra i syd. Hvis man måler afstanden op i dag, svarer den sydlige grænse til det sted, hvor skovgrænsen mellem Nivågårds Elleskov og den græsmark ligger, hvor der i vore dage afholdes poloopvisninger. Ejendomsgrænser kan være meget hårdføre!

Arealet var ikke ubebygget. Her lå Lars Skives Kro lige syd for broen over Nivåen. Arealet var fæstet af Hirschholm Amt, og indtægterne herfra tilfaldt enkedronningen. Juridisk var det således en lidt kompliceret sag med flere involverede. Det løstes ved en overenskomst i april 1753, da Lars Skive tilskødede enkedronningen kroen, og denne så straks efter afgav arealet med bygninger m.v. til Søetaten og dets jurisdiktion mod en passende godtgørelse.

Ved overtagelsen mistede bønderne deres “fedeste græsning”; også Lars Skive mistede et vænge, hvor han i de foregående år havde haft to heste og to køer gående på græs. Alt dette og diverse skatter og afgifter måtte Søetaten kompensere for, foruden grundskatterne for den bonde, der lagde jord til Skives nye kro, som denne straks i 1753 var begyndt at bygge på den vestlige side af Strandvej-

en.⁵⁸ Den nye kro skulle imidlertid først bygges, før Lars Skive kunne rømme sin gamle kro helt, og han fik derfor overladt nogle værelser i sin gamle krobygning til beboelse, indtil den var klar. Det trak ud, og først i september 1754 kunne hans værelser frigives til beboelse for Søetatens folk.

Lars Skive var under hele byggeprocessen dybt involveret i arbejdet med galej-havnen. Allerede i marts 1753 var han i gang med anlæggelsen af den dæmning, der skulle ligge mellem Strandvejen og stranden, hvorpå der skulle lægges en kørevej for materialer ud til havneanlægget. Han stillede også løbende vogne til rådighed for kørsler med jord og sand til det videre arbejde og istandsatte materialer og opførte i 1754 en ny smedje på terrænet. Da havneanlægget var færdigt i 1757, fik han entreprisen på pløjning af jorden og såning af elleskov efter indgåede kontrakter.

De gamle krobygninger fik lov til at stå. Synderligt præsentable har de næppe været, for de følgende år klages over bygningernes tilstand, men det forhindrede ikke deres omdannelse til administrativt centrum for byggeriet og boliger for officerer og materialskriver.

Bygningerne lå lige syd for åen og bestod af et firfløjet anlæg med vestlængen liggende ud til Strandvejen. Her boede materialforvalteren, da Lars Skive endeligt var fraflyttet efter 1½ år. I resten af bygningen var der værelser og køkkener for landløjtnanten, dvs. den underofficer, der førte kommandoen over de udkommanderede arbejdssoldater.

Den nordre længe var på 8 fag. Her boede den kommanderende officer med udsigt til åen – og til nogle småbygninger, bl.a. en ½ fags lokum og et 2 fags sommerbolig for en løjtnant, og som om vinteren blev brugt som vagtstue. Desuden var en hønsegård.

Østlængen på 13 fag blev brugt til hestestald for den kommanderende officer og materialeskriveren samt bryggers.

Den søndre længe var på 11 fag, der rummede som i krotiden lade og lo, men her var nu også indrettet et værelse og en havestue for ingeniørkaptajnen.

Ud for søndre længe lå den tidligere hølade og vognstald, der nu var indrettet til materialhus for havnebyggeriet.

Det hele stod i bindingsværk med stråtag, og har næppe adskilt sig fra tilsvarende firfløjede bygningskomplekser i samtiden.

Byggeadministrationen lagde sig tungt omkring den lille bebyggelse ved krydsningen mellem Nivåen og Strandvejen. Et stort areal sydøst for Nivå Bro blev overtaget af Admiralitetet, og tilknytningen til Hirschholm Amt ophævet. Den gamle firfløjede krobygning blev indrettet til boliger for administrationen og rundt om på terrænet opførtes værksteder og magasinbygninger samt en kirkebygning for mandskabet. Til højre ses Kongeporten med vejdæmningen, der førte ud til havneanlægget. Udsnit af kort fra 1756, Rigsarkivet, Ingeniørkorpets historiske tegningssamling, XIV-4-25.

Da Søetaten overtog arealet, blev det indhegnet med et rødmalet plankeværk ud til Strandvejen, så ikke alle og enhver kunne gå ind på området. Heri var der flere låger, men hovedindgangen var Kongeporten, der lå ud for dæmningsvejen ned til havnen, som man var begyndt på som det første. Porten havde to låger og i nærheden stod et skilderhus med en vagt. Træværket var rødmalet med hvide pyntelige stafferinger. Navnet Kongeporten var helt præcist, for den var udstyret med det kongelige navnetræk med en krone og har vel mest af alt lignet indgangene til Jægersborg Dyrehave, som man kender dem i dag. Den stod, hvor Gammel Strandvej i vores dage foretager et lille knæk ud for den vestlige ende af Nivågård.

Inden for på terrænet opførtes flere bygninger til opbevaring af materialer. Til

Krumtappen i byggeriet af galejhavnen i Nivå var dæmningsvejen fra Strandvejen, der anlagdes i foråret 1753. Den eksisterer endnu, men er dog afbrudt ved Gammel Strandvej af Nivågård og af Kystvejen, men ses ellers i det meste af sin længde også ud i Øresund.

mandskabet opførtes i 1753 et marketenderi, og der tilknyttedes en marketender ved navn Bendt Mogensen. Han drev sammen med sin hustru virksomheden frem til 1761, da bygningen blev revet ned.

En særlig bygning opførtes i 1755 til brug for afholdelse af prædikener for arbejdsstyrken, men denne "saakaldede kirke" blev i 1761 omdannet til materialhus.⁵⁹ Mere prosaisk var indretningen af en "spånhave" til opbevaring af affaldstømmer. En ellehave blev anlagt på den sydlige del af terrainet, da havneanlægget i 1757 var færdigt.

Byggeadministration

Anlægget af Nivå Galejhavn blev forestået af Frederik Wegersløff. Han var som omtalt ikke blot den, der havde fået gennemført opmålingen af Øresundskysten, men også den, der i sin ledsageskrivelse direkte havde peget på Bagkullen som det sted, hvor den danske galejhavn skulle ligge. Han var langt fra et ubeskrevet blad, men en af Admiralitetets bedste teknikere. Wegersløff var født i London i 1702 af danske forældre, og ved siden af en karriere som søofficer, der begyndtes som kadet i 1720, dyrkede han sine matematiske interesser, der fulgtes af studier i hydrografik, vand- og skibsbygningskunst under årelange ophold i Rusland (1732-1734) og England (1734-1737). Sidstnævnte sted studerede han særligt dokkerne i Chatham og Sherness, der var under udbygning for den britiske flåde.

Efter at være kommet tilbage til Danmark blev han i 1739 gift med navigationsdirektør Lorentz Lous' datter Helene Cathrine og efterfulgte helt naturligt denne, da Lous døde i 1741. Wegersløff blev hurtigt involveret i en række betydningsfulde tekniske kommissioner inden for vandbygningskunst og sødefension. Han karakteriseres som en "højt begavet Mand, med et udpræget mekanisk Talent, der paa mange Omraader kom Landet til Nytte".⁶⁰ Det gælder også hans involvering i Nivå Galejhavn, der må beskrives som hans hovedværk, og som han officielt udnævntes til kommandør for i februar 1753.

Da har Wegersløff givetvis været i fuld gang med detailprojekteringen af galejhavnen. Han kunne den 18. april aflevere en færdig plan for havneanlægget, og han kunne beroligende meddele Admiralitetet, at havneanlægget kunne gennemføres på den tidligere foreslåede måde, og at man ved at ændre en pælerække til

en gangbro kunne lægge ikke blot 20 galejer i havnen, men hele 40. Dimensionerne var også så rummelige, at man i påkommende tilfælde kunne tilbyde kofardiskibe plads, så Bagkullen fortsat kunne bruges som nødhavn. Også skibene til og fra det nærliggende teglbrænderi ville kunne bruge havnen i hårdt vejr.

Wegersløff ledsagede sit forslag med en tegning over anlægget med profil af moler m.v. Den er ikke bevaret, men blev godkendt af kongen den 26. april 1753.⁶¹

Havneanlæggets endelig form og dimensionering var dermed godkendt, om end man undervejs foretog forskellige praktiske ændringer, som følge af bundforholdene: Formen var nærmest kvadratisk med en kanonbesat front med to indsejlinger på hver side af et lille pilespidsformet batteri mod Øresund. Mod syd var anlægget lukket af en stensat mole og mod nord af en kraftig pælespærring. Mellem disse tre afgrænsninger skulle der så anlægges diverse pælerækker og moler, hvor galejer og andre skibe kunne lægge til.

Fronten mod Øresund skulle være ca. 350 m lang, og beskyttet i nord og syd af ca. 270 m lange moler. Havnen ville dermed være på 9½ ha, altså lidt mere rummelig end projektet til galejhavnen i Snekkersten.

Anlægget var åbent mod land, hvor det var meningen, at der skulle lægges et stærkt søfort. Det var imidlertid ikke Wegersløffs arbejdsområde, og chefen for Ingeniørkorpset Samuel Christoph Gedde var udset til at projektere det som afslutningen af galejhavnsbyggeriet.

Selvom det står helt klart, at havneanlæggets udformning helt var Frederik Wegersløffs, så ligger det også fast, at han ikke opholdt sig i Nivå under anlæggelsen. Han var jo samtidigt optaget af sin funktion som navigationsdirektør, og havde tilmed sin privatbolig på Navigationsskolen. Han fulgte dog arbejdet ganske tæt ved hyppige besøg og ikke mindst ved en endnu hyppigere brevveksling med den ledende officer på stedet.

Den første lokale leder af byggeriet var Christian Otto Willars, der jo havde været den ledende kraft i opmålingen af Øresundskysten i 1752, og som var ansvarlig i størstedelen af byggeperioden (til og med 1755). Som medlem af Konstruktionskommissionen fra 1748 og viceekvipagemester på Holmen var han utvivlsomt teknisk dygtig, hvad hans arbejde med Øresundskortet og andre kortarbejder tydeligt er bevis for. I 1756 blev han chef for fregatten Bornholm

1292

RAPORT ANNO 1753 den 25 Junij til Stibet

Indsendt af den til Nivå og Nørre Lyngby

Sommermand.		Boetere.		Saghterer.		Dren-		De som har forbrugt, og af hvilken Starke haer faaet Forfød.	Hvad betredt der er giorde, hvad Materialer af alle slags forbrugt, hvoortil de ere forbrugt og medbragte, samt hvad Skand Rabot har foretaget.
Højs-Tiener.	Dienere.	Højs-Tiener.	Dienere.	Højs-Tiener.	Dienere.	Højs-Tiener.	Dienere.		
Classe.	F.E.F.E.	F.E.F.E.	F.E.F.E.	F.E.F.E.	F.E.F.E.	F.E.F.E.	F.E.F.E.		
Første									<p>Den 25 Junij 1753. Rapport fra Nivå og Nørre Lyngby til Stibet.</p> <p>Om Forbruget af alle slags Materialer og medbragte, samt Rabot foretaget.</p> <p><i>[Handwritten notes in cursive script follow, including details of provisions, clothing, and other supplies used on the ship.]</i></p> <p><i>J. Christoffersen</i></p>
Anden									
Tredie									
Fjerde									
Femte									
Siette									
Syvende									
Ege, Sommer, Barkholter, og Planter.									
Nummer.	Caracteer.	Tard	Brød	Taf	Ung				
		Blad	Fruent	Lønnet	Remer				

Anlæggelsen af Nivå Galejhavn 1753-1757 er dokumenteret i helt enestående grad med et korrespondance- og regnskabsarkiv på 30 pakker i Rigsarkivet. Ugesedler over forbrug af mandskab og materialer er bilagt skemaer over det daglige forbrug, som her for 25. juni 1753. Til venstre ses forbrug af mandskab og materialer, til højre en specificering af forbruget, bl.a. tommer til en ligkiste til en druknet matros. Rigsarkivet, Kommissionen for Nivå Galejhavn, pakke 24.

og senere næstkommanderende på orlogsskibet Island. Han begik selvmord i 1758 ved at kaste sig fra borde på dette skib, da han havde fået meddelelse om at være blevet forbigået ved et avancement.⁶²

I april 1756 kom Poul Isaach Grønvold til. Han var med til at afslutte havnebyggeriet i 1757, men fortsatte frem til sin død i november 1760 med at have kommandoen. Han var som sin forgænger søofficer, men han havde næppe særlige tekniske forudsætninger. Han var dog en habil administrator for den sidste del af havnebyggeriet og de første år efter færdiggørelsen, hvor aktiviteterne blev tonet ned. Grønvold var i begyndelsen af 1740'erne elev af grafikerer Jacob Fosie, og udførte flere ganske udmærkede raderinger. Særlig er Grønvold dog kendt for sin deltagelse i Frederik den 5.s rejse til Norge i 1749, hvorfra der findes 35 raderinger fra hans hånd. Desværre kendes ingen tegninger eller tryk fra hans tid i Nivå.

Afløseren for Grønvold blev Thiel Erich Stibolt (1761-1764) og Carl Frederik Seyfart (1764-1767), der kun kom til at stå som administratorer af de beskudte vedligeholdelsesarbejder, der blev foretaget i disse år.

Den vigtige post som materialforvalter blev i februar 1753 besat af Erik Fleck-

enberg, der tidligere havde været sekretær for viceadmiral Johan Wodroff. Hans forudsætninger synes ikke at have været de bedste, og hans første år i Nivå tillige præget af, at Lars Skive først efter 1½ år rømmede den del af den gamle kro, hvor Fleckenberg og hans familie skulle have boet. Da han så endelig flyttede ind i sin bolig, viste det sig, at bygningerne var stærkt forfaldne og nærmest ubeboelige. Tilmed stødte stridigheder med Christian Otto Willars og Grønvold til, der i høj grad forpestedede hans – og ikke mindst hans omgivers – liv. Fra Fleckenbergs hånd findes adskillige klager over forholdene i Nivå indsendt til Admiralitetet, og lige så mange den anden vej, der prøvede at få skik på hans embedsførelse og regnskaber. Fleckenberg var tydeligvis ikke det bedste valg. Man lagde ikke fingrene imellem, og i foråret 1760 sukkede Grønvold over, at han havde med et “saa ubesindigt og fortrædeligt menneske til at gøre” efter at Fleckenberg havde klaget over sine boligforhold, men var rejst til København, da forholdene skulle besigtiges.⁶³

Fleckenberg døde i 1765 og blev afløst af C. Giede, som kom til at forestå afviklingen af Søetatens involvering i havneanlægget to år senere.

Galejhavnen fandt de fleste specialhåndværkere blandt det kontingent af matroser, der hvert forår blev udkommanderet til arbejdet, og kun en enkelt håndværker var lokal. Det var smeden Thomas Larsen, der i 1753 indgik kontrakt med Admiralitetet om fast levering af ydelser til byggeriet. For at opretholde smedjen om vinteren, hvor der ikke var så meget arbejde, lykkedes det ham at få en særlig vinterbetaling.

Selve smedebygningen blev fornyet af den allestedsnærværende Lars Skive, der stod som ejer af den gamle smedje, der i 1753 blev synet og ikke fundet egnet af en af Holmens smede. I stedet tilbød Skive at bygge en ny smedje for 50 rdlr. og en mindre afgift hvert år til vedligeholdelsen. Den blev opført på Søetatens terræn og stod færdig hen på sommeren 1754.

Foråret 1753 må have været hektisk i det tidligere så stille Nivå: Samtidigt med at man indrettede den gamle kro til byggeadministrationen og var i færd med at anlægge hovedvejen ud til byggestedet fra Kongeporten ud til Stranden, ankom de første arbejdsmatroser i form af 40 mand fra Holmen med 5 underofficerer den 14. marts. De kom sandsynligvis sejlene til Nivå med en gammel fregat “Alsen”, der skulle fungere som logiskib, og som blev lagt permanent i Nivåbugten.

Den 1. maj ankom 180 mand arbejdssoldater under kommando af løjtnant Joachim Leopold Brockdorff og 6 underofficerer. De blev indkvarteret i de nærliggende landsbyer, i "Kampementet" som det omtales et sted.

Både matroser og soldater skiftede hyppigt, syge blev udskiftet med friske folk fra København, ligesom der ved dødsfald blev rekvireret nye folk. Amtsskirurg Schwimmer i Hørsholm fungerede som arbejdspladsens faste læge, der jævnligt tilså arbejdsskader og diagnosticerede sygdomme blandt såvel mandskab som administration.

Der blev arbejdet på havnen, indtil efterår og vinter umuliggjorde arbejdet, og størstedelen af mandskabet blev kommanderet tilbage til København, og i Nivå blev blot to underofficerer og 12 matroser fra Søetaten og tre underofficerer og 24 mand fra Landetaten.

Wegersløffs Galejhavn

Arbejdet ved Nivå galejhavn er særdeles veldokumentet i form af de ugentlige indberetninger, som Fleckenberg og Christian Otto Willars, senere Grønvold, indsendte til Wegersløff, og som for de vigtige anlægsår tilmed har dagrapporter i fortrykte skemaer over udleverede materialer og mandskabsforbruget som bilag. Detailrigdommen står i modsætning til vanskelighederne ved at følge med i, hvad der reelt blev arbejdet på, og hvorledes man greb arbejdet an: Der benyttes betegnelser som "store og lille estakade", "dæmningen", "galejbroen" og "tenaillen", der ikke er ganske entydige betegnelser for havneanlægget. Så kan nordre og søndre estakade være lidt lettere at forstå, ligesom landdæmningen og galejbroen. Så meget står dog fast, at man foruden nedramning af pæle med rambukke, der var udlånt fra Holmen, byggede moler, der bestod af en kerne store stenblokke, omgivet af risknipper, fastholdt ved et bolværk af tømmer, ligesom der på oversiden var opført gangbroer af tømmer, ganske som man kender det senere tiders havnemoler.

Kun et enkelt sted, i det reviderede projekt til befæstningen fra 1756, der skal omtales nedenfor, findes, hvad man kunne kalde tekniske tegninger. Det drejer sig om tre profiler af moleanlæggene. Heraf fremgår det, at molen ud mod Øresund var udformet stærkere end de øvrige moleværker, med fyld af sten, godt fæstnet ved hjælp af nedrammede pæle og for oven bar et 7,3 m bredt

bræddebeklædt plateau foruden et rækværk. Bredden afspejlede molens funktion som batteri for opstilling af kanoner mod nordøst, sydøst og på den lille forskansning, der lå mellem de to indsejlinger til havnen.

Kortet viser også profilen på to andre moler, der også var bræddebeklædte, men i mindre dimensioner med et blot 2,5 m bredt gangareal uden rækværk.

Med en gentagelse af arbejdsstyrken fra 1753 fortsattes arbejdet fra foråret 1754 frem til sensommeren 1757, da havnen var færdig. Alle redskaber og materialer, der ikke var nødvendige til fremtidig vedligeholdelse af havneanlægget, blev sendt retur til København, og bygningsmassen på terrænet blev nøje gennemgået ved optagelse af et inventar, der skulle sikre, at det, der kunne bruges andre steder, blev sendt bort.

Til at vedligeholde anlægget fortsatte Grønvold og Fleckenberg, der fortsat beboede den tidligere krobygning, og nu kunne kun koncentrere sig om deres indbyrdes stridigheder. Til vedligehold kunne man nøjes man med 1 højbådsmand, 1 kvartermester og 12 matroser, som fik logi i fregatten "Ærø", der i løbet af sommeren 1757 havde afløst logiskibet "Alsen", der var så utæt, at det ikke mere kunne repareres.

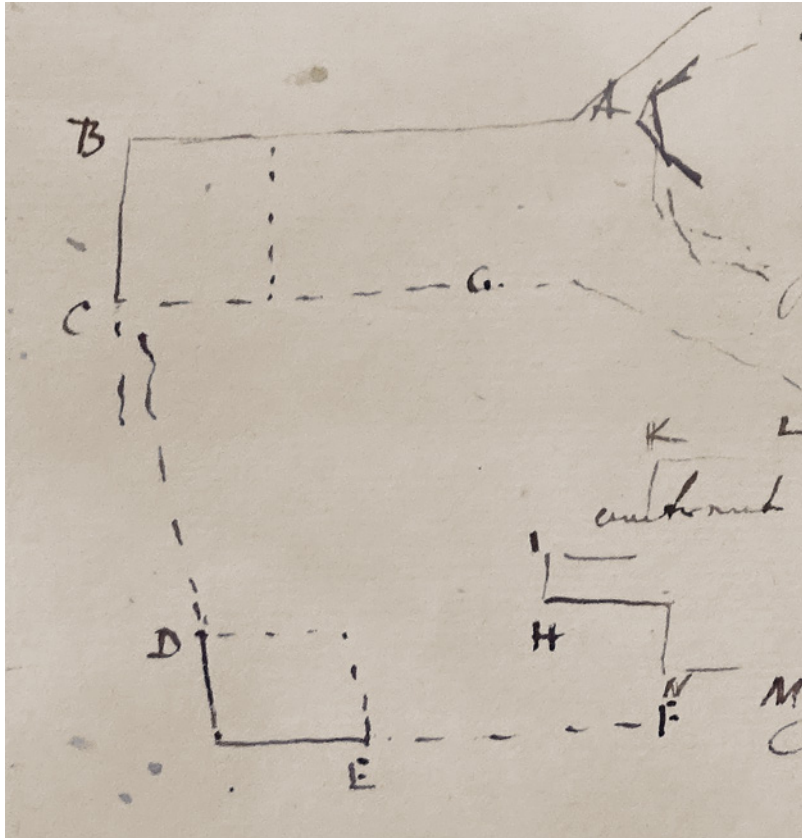
Kontrakten med "bondesmeden" Thomas Larsen fortsatte til en nedsat takst, og også amtskirurg Schwimmer fik fortsat betaling for lægetilsynet med folkene.

Havneanlægget var færdigt med moler, pælespærringer, fortøjningspæle osv., men der lå endnu ingen galejer fast i Nivå. Den 25. juli 1756 havde to galejer dog afprøvet havnen, men de var returneret til København samme dag. Det er den eneste gang, havnen lagde bassin til den skibstype, som den var beregnet til.

Af korrespondancen fra den kommanderende søofficer i Nivå til Wegersløff i København kan man se, at havneanlægget flere gange kom i brug som nødhavn for skibe, der kom i vanskeligheder.

Således trak fiskere fra Sletten i oktober 1760 den svenske jagt "Juliana", der var lastet med salt, ind i Nivå Galejhavn. Skibet var blevet påsejlet og havde mistet ankre og tov, og hele forskibet på bagbords side var knust, så besætningen måtte pumpe konstant. Skipperen fik lov til at blive natten over, indtil man havde fået nye tov og ankre fra Helsingør.

Det kan forekomme paradoksalt, at det netop var et svensk fartøj, der søgte nødhavn i Nivå. Netop svensk tilstedeværelse i og omkring Nivå, var noget man

Frederik Wegersløff skitserede i sin afsluttende rapport om galejhavnen fra 1752, hvorledes den kunne udformes som et nærmest rektangulært anlæg med en særskilt afdeling til galejerne. Rigsarkivet, Kommissionen for Nivå Galejhavn, pakke 5.

søgte at undgå. I 1756, da havnen var ved at finde sin form, var Grønvold særligt opmærksom på upassende svenske interesser. En dag i oktober passerede svenske officerer, der af en eller anden grund var på vej fra Helsingør til København Nivå, og de var så nysgerrige efter at se de nye værker, at de var gået ind ad Kongeporten, hvor de dog var blevet stoppet af skildvagten og af Grønvold, der tilbød sin hjælp. De fortalte da, at det ikke var tid til at promenere, og at de ville sikre sig en tilladelse til at besigtige galejhavnen ved hoffet, hvor de åbenbart havde et ærinde.

Også svenske skibe kunne være en fare: Senere på 1756 havde Grønvold lagt mærke til, at svenske jagter fra Østersøen til Kattegat selv under gunstige vindforhold lagde sig mistænkeligt tæt ind under Nivå, hvor de ankrede op i "et

Nivå Galejhavn optræder på adskillige kort frem til lidt efter Englænderkrigene, da de sidste synlige dele forsvandt. Således kunne landofficeren Ole Rasbech i 1801 indtegne den, hvor alt endnu syntes at ligge som det burde. Men anlæggene var stærkt forfaldne og få år efter forsvandt moler og bolværker. Kun fundamentsten på havbunden vidnede – og vidner endnu – om fordums herlighed. Rigsarkivet, Forsvarets Arkiver, Geografiske kort, BK1-b1.

temmelig Antall”. Han mente, at de først og fremmest lagde til for at slippe forbi Øresundstolden om natten, men han så faren for regulær spionage. Han var i vildrede med, hvor langt hans myndighed strakte sig, og han spurgte Wegersløff, om han måtte jage dem væk. Wegersløff gik videre til Admiralitetet, og sagen udløste en kongelige resolution om, at Grønvold efter skøn måtte jage sådanne skibe væk fra områder nær galejhavnen, men at der skulle udvises “humanitet”, hvis skibene blot lagde sig i bugten for at sikre sig mod strøm og vind.

Selvom der er gået over 250 år, siden Nivå Galejhavn blev anlagt, er der stadigvæk rester at se på stedet. Fra det lokale fugletårn kan man tydeligt se stensætningerne fra den søndre mole og indsejlingspartiet mod øst, ligesom den ydre del af den gamle landdæmning er bevaret. Bedst overblik får man dog fra luften. Et luftfoto fra 1979 viser disse to sider af havneanlægget og indsejlingspartiet mod øst tillige med den lille trekantede redan. Luftfoto, Det Kongelige Bibliotek (AEK-7935-012)..

Efter 1757 må Nivå have været stille i forhold til de foregående år. Matroserne blev sat til forskellige vedligeholdelsesopgaver, samt diverse udplantningsarbejder i bl.a. Ellehaven, der lå i det område, hvor Nivågårds park ligger i vore dage. Arbejdet kom åbenbart til at fylde en hel del af deres tid, for ellefrøene indsamledes systematisk i op til 2 mil (14 km) fra galejhavnen. Og så skulle de jo også udplantes og blev det i mængder. I de første fire måneder af 1761 udgravedes ikke mindre end 1.000 huller i Ellehaven, hvoraf i hvert fald 450 blev tilplantet med pil, resten må man formode med de indsamlede ellefrø. Allerede i 1756 havde den entreprenante Lars Skive indgået kontrakt med Admiralitetet om

pløjning og pasning af arealet. Slotsgartner Rambusch i Hirschholm fik oven i sin løn en mindre dusør for tilsynet med Skives opgaver i denne henseende. Intetsteds nævnes noget om, hvad man dog skulle bruge de mange elle- og piletræer til. Særligt elletræ var dog godt som brænde til krudtfremstilling, og måske spiller nærheden til Donse Krudtværk her en rolle.

Geddes første fæstningsprojekt, 1753

Allerede i 1753 tog man skridt til at realisere den befæstning, der skulle sikre galejhavnen mod fjendtlige “attack og surpriser”. Det var et anlæg, der nødvendigvis måtte ligge mellem havnen og strandlinjen, og som derfor skulle bygges ude i vandet med de vanskeligheder og omkostninger, som dette medførte.

Den 15. februar 1753 havde chefen for Fortifikationskorpset, Samuel Christoph Gedde, fået ordre til at varetage det ingeniørmæssige arbejde hermed, foruden han havde ansvaret for arbejderne på land.⁶⁴ I løbet af sommeren fik han de aktuelle dybder i Nivåbugten fra Wegersløff og kunne den 2. oktober indlevere to forslag til en befæstning af havnen, betegnet Projekt I og Projekt II.⁶⁵

Gedde var en af de mest produktive ingeniørofficerer i 1700-tallet og var ingen novice på sit område. Der er næppe nogen fæstning i Danmark, som han ikke havde del i, og hans flid kan kun karakteriseres som imponerende. Tilmed var han en meget dygtig korttegner, og mængden af smukke kort fra hans hånd er overvældende.

De to forslag til befæstningen i Nivå fra 1753 var bygget over samme læst: Projekt I skulle beskytte havnen mod et regulært angreb fra såvel sø- som landsiden, mens Projekt II kun skulle holde stand mod en “surprise”, altså et lettere overraskelsesangreb fra landsiden. I begge projekter forestillede Gedde sig arbejdet udført over seks arbejdsår, og han var tilmed så optimistisk, at han i sine overslag fordelte udgifterne over årene 1754-1759.

Det var et meget stort anlæg, Gedde havde projekteret: Ikke blot omfattede det et centralt fæstningsområde omgivet af et voldanlæg på ca. 340 x 270 m, men hertil skal lægges en voldgrav på mellem 20 og 24 m bredde samt en ydre befæstning, en kontrescarpe, som den kendes fra Smedelinjen i Kastellet i København. Nivåanlæggets maksimale dimensioner nåede dermed op på ca. 520 x 450 m, hvilket er halv størrelse af Kastellet.

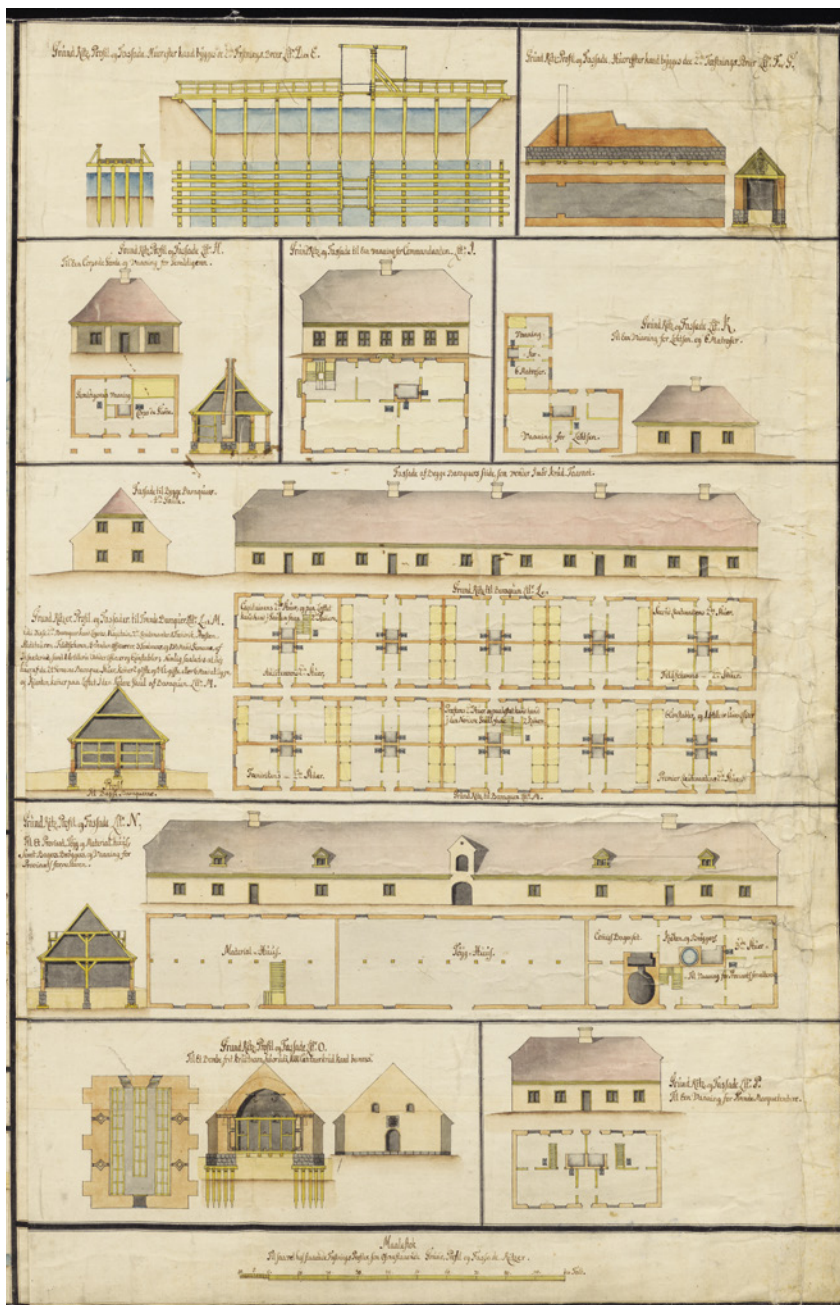

Af de to projekter til en befæstning af galejhavnen i Nivå, som Admiralitetet kunne præsentere Frederik den 5. for, valgtes det stærkeste, der viser søfortet stærkt befæstet både mod Øresund som mod land. I selve havnen ses 20 galejer. Udsnit af kort i Rigsarkivet, Fæstningskort, F-II-2.

Det centrale anlæg var udformet med en lige front mod Øresund med en enkelt, men stor bastion, ragende ud mod galejhavnen. Mod syd, vest og nord var voldlinjen formet som en zig-zaglinje med ti spidser, hvis man regner de to hjørnebastioner ud mod havnen med.

Efter Geddes optimistiske overslag kunne man så i 1758 gå i gang med opførelsen af fæstningens bygninger, broer og porte, der så kunne færdiggøres allerede året efter med et tøj-, proviant og materialmagasin, et krudttårn samt to marketenderibygninger.

Søfortet skulle rumme barakker til mandskab og diverse magasiner m.v., som Samuel Christoph Gedde m.v., som Samuel Christoph Gedde også udarbejdede forlæg til. Det er holdt i tidens nøjerne militære stil som det kendes fra Kastellet og Christiansø. Udsnit af kort i Rigsarkivet, Fæstningskort, F-II-2.

Gedde var ikke blot fæstningsingeniør men også byplanlægger, for så vidt som man kunne skelne mellem disse funktioner i 1700-tallet, og det afspejles også i placeringen af bygninger i fæstningens indre. De blev anbragt i en streng symmetri – i det omfang det overhovedet var muligt.

Gedde har også aftegnet bygningerne med opstalter og grundrids. De følger nøje tidens konvention og er som dem holdt i en streng prunkløs barok i smukke dimensioner og med få markante bygningsdetaljer, som sådanne kendes fra f.eks. Kastellet i København og Christiansø.

Oplysninger ved Geddes tegninger viser, at der foruden en kommandant skulle være 2 løjtnanter, 1 fændrik samt 8 underofficer, 3 tamburer og 133 af infanteriet i den lille fæstning, foruden 1 underofficer af artilleriet og 6 konstabler. Desuden var der afset boliger til 1 præst, 1 auditor og 1 feltskærer.

Geddes alternative projekt, 1753

Projekt II var en spareudgave af projekt I. Det centrale værks front mod galejhavnen mod Øresund var dog bibeholdt, men det skulle nu kun have to bastioner ind mod land i stedet for den komplicerede og dyre zig-zag-linje. Tilsvarende nøjedes man med at lægge udenværker omkring nord-, øst- og sydsiden af hovedværket. Inde i værket var antallet af bygninger tilsvarende formindsket.

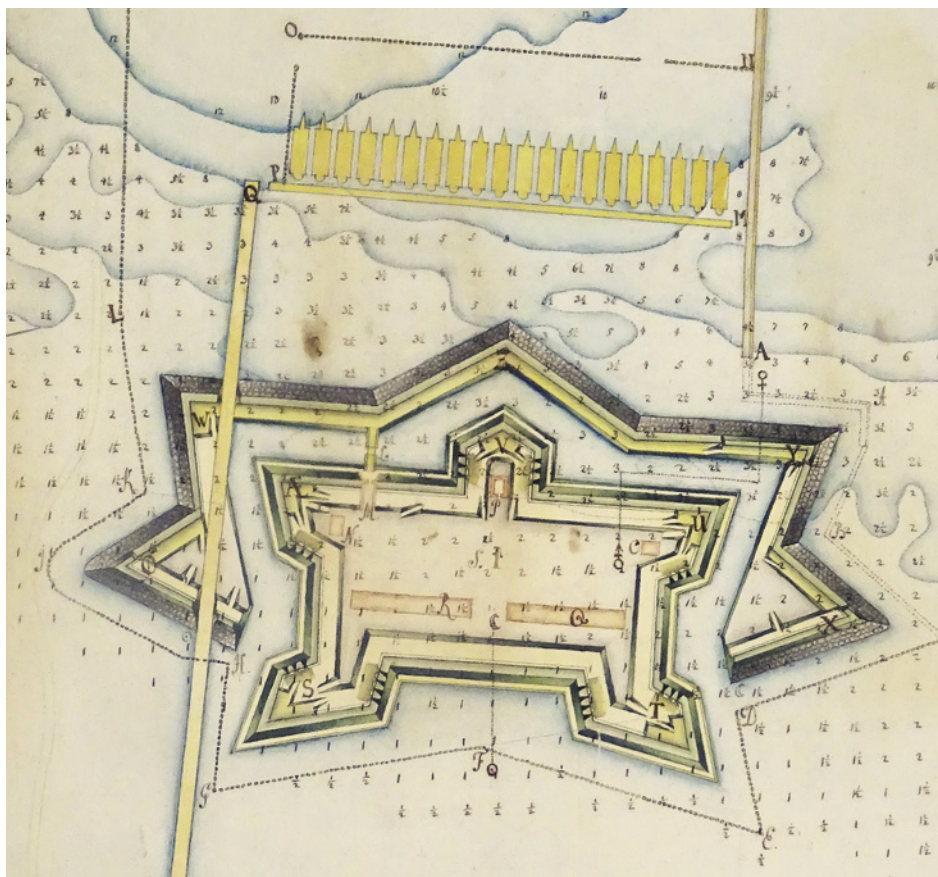
Den kongelige resolution på, hvad man skulle vælge, faldt hurtigt og effektivt uden skelen til økonomien den 27. oktober, da Frederik den 5. med sin underskrift på Geddes kort godkendte projekt I, der skulle “i sin tid fuldføres”, idet havnen først skulle bygges færdig.

Geddes og Longuevilles reviderede projekt, 1756

Først i september 1756 nævnes befæstningen igen. Det skete, da Frederik Wegersløff gjorde opmærksom på, at han havde måttet ændre placeringen af den nordre mole på grund af løs sandbund, og at den planlagte befæstning derfor måtte ændres tilsvarende. Da Gedde fik denne meddelelse, erklærede han, at der måtte udarbejdes en ny tegning og et nyt overslag. På grund af egen travlhed anbefalede han oberst Jean Baptist de Longueville til denne opgave.

Longueville var født i det nuværende Belgien omkring 1700 og kommet til Danmark i 1738 og havde arbejdet som arkitekt med titel af kaptajn i Fortifikationskorpset. 14 dage efter Geddes anbefaling var han overdraget direktionen

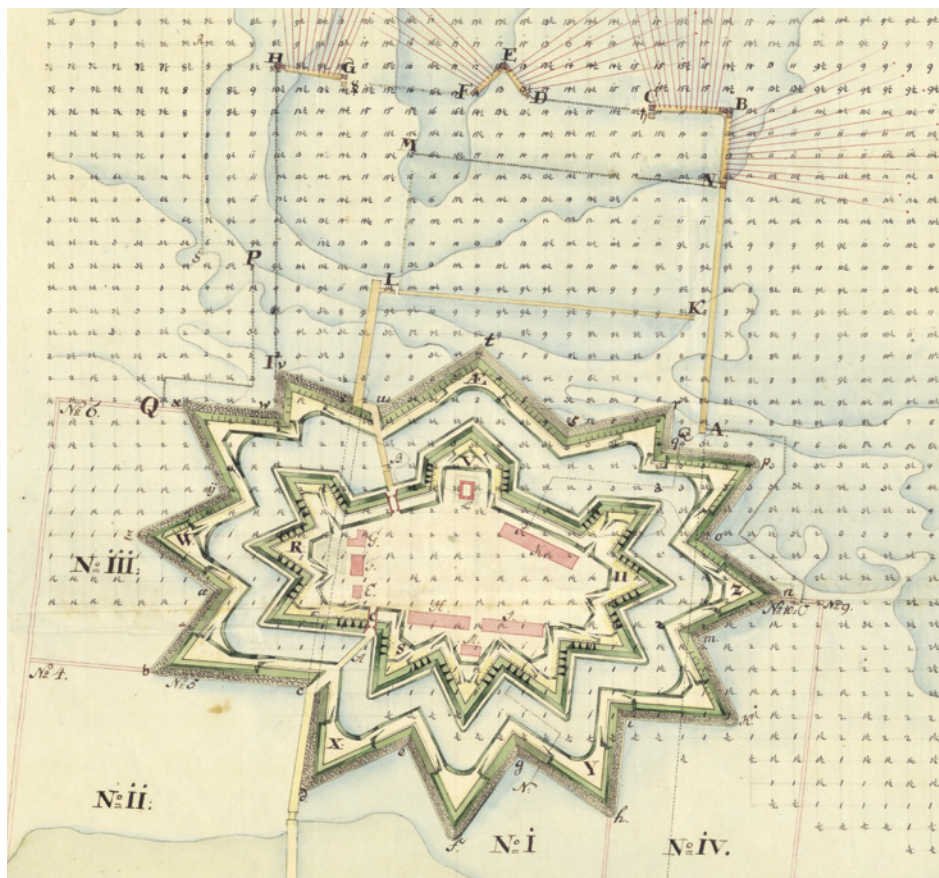
Det vragede projekt II viser en klart lettere befæstning af det projektede søfort ind mod land, men var i øvrigt placeret samme sted i Nivåbugten. Rigsarkivet, Søetatens Restsamling, A 391.

og ansvaret for “Arbejdets fuldførelse”, idet han dog skulle dog rådføre sig med Gedde.

Sammen besøgte de to ingeniørofficerer den 26. august 1756 om eftermiddagen Nivå, hvor de blev vist omkring, og hvor der var sat to små pæle i vandet, hvor det kommende kommandanthus skulle ligge.⁶⁶ Gedde og Longueville fortsatte deres samarbejde om Nivå, og det var da også et fælles forslag, de to kunne aflevere den 29. november sammen med et overslag. Som vanligt var det ledsaget af endnu en meget smuk tegning, som Gedde midt i sin travlhed med andre sager åbenbart havde fundet tid til at udfærdige.⁶⁷

Projektet havde ikke overraskende stor lighed med det godkendte projekt I

Ved revisionen af projektet til søfortet i Nivåbugtten i 1756 måtte Gedde have assistance af fæstningsingeniøren J.B. de Longueville, men han tegnede selv kortbilaget til deres fælles projekt. Søfortets front mod Øresund fik en lidt anden udformning, men han søgte at holde fast i den stramme opbygning af bebyggelsen i dets indre. Rigsarkivet, Ingeniørkorpsets historiske tegningssamling, XIV-4-25.

fra 1753. Arbejdet skulle nu strækkes over otte år i stedet for seks år. De to ingeniører havde efter Wegersløffs ændringer i havneanlægget måttet trække de to flanker af fæstningens front mod Øresund en smule tilbage, så hovedfæstningens indre blev tilsvarende mindre. Bygningsmassen var som i det gamle projekt, men fulgte af praktiske grunde nu kun delvis den stramme, symmetriske opbygning.

Arbejdskraftmangel, og måske også hensynet til omkostningerne, fik Admiralitetet til at tøve med at sætte arbejdet i gang: Den nødvendige søbefæstning blev aldrig anlagt, og planen endte som et kuriosum for eftertiden. Dette fik også betydning for galejhavnsanlægget, der ikke kunne tages i brug endsiges uden en beskyttelse i form af en befæstning. Hertil kom økonomiske

overvejelser. Man kan undre sig over, hvor hurtigt afviklingen af havnen foregik: En måned efter Frederik den 5.s død den 14. januar 1766 blev den ny håbefulde konge Christian den 7. præsenteret for en status over flådens tilstand. Heri blev Nivå også omtalt og tilmed præsenteret med en tegning. Det fortælles, at den i sin indretning er færdig, men at forsvarsanlægget havde måttet udskydes.⁶⁸

Netop den økonomiske belastning for statsfinanserne må have været udslagsgivende, og efter princippet om, at man ikke skal kaste dårlige penge efter gode, besluttede man henover 1766 at opgive fæstningsanlægget. Det betød ikke nødvendigvis, at havneanlægget også skulle nedlægges, så i første omgang valgte man at overlade landanlæg og havn til kammerjunker Adam Mogens Holger von Lüttichau. Det skete ved ordre til Admiralitetet af 20. maj 1767.

Det hører med til forklaringen, at forholdet til Sverige var blevet mindre anstrengt, og at svenskernes byggeri i Landskrona var løbet ind i vanskeligheder. I modsætning til den danske galejhavn i Nivåbugten var det svenske byggeri bundet op på en flytning og nybefæstning af en hel købstad, og det var dyrt. I 1768 regnede man ud, at byggeriet med den hastighed, man indtil da havde arbejdet med, først ville blive færdigt efter yderligere 342 år, altså i 2110! På den baggrund skulle man tro, at det blev indstillet, men det kørte videre i et begrænset omfang endnu nogle få årtier. Færdig blev man jo aldrig.⁶⁹

Den nye ejer af galejhavnen forpligtigede sig til at have tilsyn med havneanlægget, men den led under stadige ødelæggelser af vind og vejr og måske også hærværk og tyverier. Da staten i 1793 tilmed solgte havnen for sølle 400 rdlr., må forpligtigelsen til en vedligeholdelse anses for at være ophævet. I disse år blev havnen brugt af forskellige private købmænd og skipperne, delvis som kompensation for manglende havneanlæg i Helsingør. I 1800 omtales nødvendigheden af at bibeholde den som nødhavn for skibe, og staten blev opfordret til at købe den tilbage.⁷⁰

I forbindelse med planer om en ny havn i Helsingør udtrykte general Wilhelm von Huth i 1778 en slet skjult kritik af, at Nivå Galejhavn var blevet opgivet.⁷¹

Englænderkrigene 1801 og 1807-1814

Optisk telegraf⁷²

Da spændingen mellem de europæiske stormagter steg omkring år 1800, indgik Danmark i et neutralitetsforbund med Rusland, Preussen og Sverige. Det virkede imidlertid som en provokation over for Storbritannien, der i marts 1801 sendte en flådestyrke ned i Kattegat. Målet var i første omgang uklart. Men ved månedsskiftet mellem marts og april viste det sig at være Danmark og København, og i Slaget på Reden ud for København den 2. april blev Danmark tvunget ud af forbundet med de to øvrige stater.

Med stor uro havde man i København set faren komme, men man havde ikke siddet uvirksom hen: Korrekt viden om, hvad der skete, blev prioriteret meget højt, og derfor besluttedes det at etablere en optisk telegraf på Sjælland.

Optisk telegrafi havde Admiralitetet kendt til helt tilbage fra 1794, efter at franskmændene Claude Chappe havde vakt opsigt ved etableringen af en hurtig meddelelsestelegraf mellem Paris og Lille. Hans system kan minde om ældre tiders bævner, hvor man fra højtliggende punkter signalerede meddelelser, her via en stang med arme, der kunne indstilles i forskellige vinkler, der hver signalerede en mening.

Det blev i Danmark videreudviklet af søofficeren Lorentz Heinrich Fisker, hvis system man havde arbejdet med fra 1798. Han lod et antal klapper, der hver repræsenterede en talværdi ophænge i ræerne på en mast, og med sindrige snoretræk kunne disse klapper så indstilles på en måde, så man kunne aflæse en talværdi mellem 1 og 42.000. Hvert tal repræsenterede et ord eller en lille frase, som man kunne tyde i en dertil indrettet "Signalbog". Ved at opstille sådanne master med passende mellemrum kunne der hurtigt sendes beskeder frem og tilbage.

På baggrund af den truende situation i marts 1801 etableredes stationer langs hele Øresundskysten, den såkaldte kysttelegraf. Senere samme år etableres en telegraflinje, der dækkede hele Sjællands østkyst til og med Møn. Kysttelegrafen strakte sig fra Qvinti Lunette på Christianshavn, der fungerede som hovedstation, og frem til Spodsbjerg ved indsejlingen til Isefjord med i alt 12 telegrafstationer, der var lagt, således at man med en kikkert kunne se signaler

Selvom telegrafmasten i Nivå kun stod få måneder i foråret 1801, nåede den at blive indtegnet på et vejkort fra samme tid, udført af landofficereren Ole Rasbech. Telegrafen var i modsætning til de fleste andre telegrafstationer ikke placeret på et højedrag, men på engen nord for Nivåens udløb i Øresund. Herfra signaleredes til Høje Sandbjerg i syd og Kronborg i nord. Rigsarkivet, Forsvarets Arkiver, Geografiske kort, BK1-b1.

fra nabostationerne: Fra Qvinti Lunette signaleredes nordpå til Fortunen ved Jægersborg, derfra til Høje Sandbjerg, Nivå (i maj 1801 flyttet til Sletten) og Kronborg, hvor det store tårn blev udstyret med en telegrafmast (og siden har båret navnet Telegraftårnet). Fra Kronborg signaleredes til Spodsbjerg via en række mellemstationer. Samlet set var en hele Nordsjællands kyst mod Øresund og Kattegat på ca. 100 km dækket af dette kommunikationsnetværk. Overbestyreren for denne linje var søofficeren G.E.C. Eberlin, der refererede til Admiralitetet.

Stationen i Nivå var i modsætning til de fleste øvrige telegrafer ikke placeret på et højedrag, men tværtimod på de lave strandenge lige nord for udmundingen af Nivå.⁷³ Herfra kunne man dengang se både Høje Sandbjerg 10 km mod syd og Kronborg 13½ km mod nord. Placeringen var ikke ganske heldig, da

skibe, der lå ud for Sletten kunne genere udsynet til Kronborg, og den 14. maj 1801 flyttedes stationen derfor til Sletten, hvor den sandsynligvis blev anbragt på Skolebakken i fiskerlejets nordlige del med godt udsyn til begge sider.

De enkelte stationer var bemanded med en såkaldt "litterær" telegrafbestyrer, bistået af en søkyndig – oftest styrmand, og som menige hjælpere havde de matroser fra Søetaten eller fiskere fra lokalområdet.

Vi er godt orienteret om, hvorledes disse folk tog fat på deres opgave, og fra flere af stationerne, herunder Nivå og Kronborg findes der journaler, der gengiver, hvad der blev kommunikeret og desuden giver oplysninger om vind og vejr samt diverse praktiske forhold omkring observationsposten.⁷⁴

I Nivå var den litterære telegrafbestyrer stud. theol. M.N. Widerø, den søkyndige styrmand C.A. Nyegaard, og de to medhjælpere Jens Jensen Præst og Paul Holm.

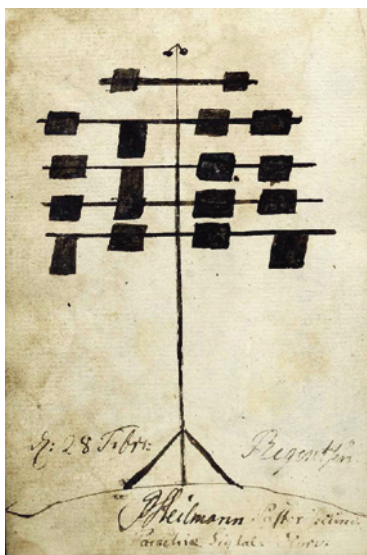
Widerø var i midten af 20'erne og havde i nogle få år før sin ansættelse ved telegraferen i Nivå været volontør ved Det Kongelige Bibliotek. Siden blev han undersekretær m.v. Fra 1816 var han skoleholder i Øverød samt organist og kirkesanger i Søllerød i nogle år. Han flyttede derefter til København, hvor han optræder i vejviserne som "sekretær". Han døde 1854 som fattiglem i Vartov Stiftelse.⁷⁵ Han var den, der i 1801 førte telegrafjournalen, hvor man kan følge begivenhederne ganske tæt mellem stationens oprettelse 28. marts frem til dens flytning 14. maj.

Venter man at finde spændende oplysninger heri, bliver man slemt skuffet: Journalerne melder mere om de praktiske vanskeligheder ved at opretholde systemet, og de meldinger, der kom, er få og ganske korte.

De optiske telegrafer kom også lige lovlig sent i gang med deres opgaver i forhold til englænderens operationer. Da de første signaler på premieredagen den 28. marts blev afsendt fra Kronborg, kunne Widerø og hans folk ikke finde nogen mening med dem. Kl. 12 forsøgte Kronborg igen, men med samme pauvre resultat. Først kl. halv 4 lykkedes det at få den første besked igennem med den foruroligende melding, at "Signalet kommer fra Bore Bakken. Endeel af Flaaden sejler op. En Parlaments Brig ankret". Beskeden blev straks sendt videre til Høje Sandbjerg, der dog havde visse problemer med videresendelsen. Bedre gik det dagen efter, da Kronborg igen videreførte nyt fra Borrebakken.

Embedsstanden i begyndelsen af 1800-tallet var uniformeret som næppe før eller siden. Selvfølgelig skulle bestyrerne af telegrafstationerne også have en passende uniform. Telegrafisten her står i en karakteristisk positur for tiden. Fotografi fra Sune Chr. Pedersen: Ord i sigte, 2000.

Stud.teol. M.N, Widerø var Nivås telegrafbestyrer i de få måneder i foråret 1801, hvor stationen lå her. Han har efterladt sig en stambog, hvor venen stud.teol. P.C. Heilmann, har indtegnet en telegrafmast den 28. februar. Han har ikke anført årstal, men det er sandsynligvis 1801, da Widerø blev udnævnt til "litterær telegrafbestyrer". Heilmann var da udnævnt til kapellan i Sigdal nordvest for Hønefoss i Norge. Det Kongelige Bibliotek, Håndskriftsamlingen.

På dagen for Slaget på Reden den 2. april lød indførslen således i al sin nøgternhed: "Kl: 8te signalerede Cronborg til Sverrig med Kuglen fra Toppen og følgende N° 20000, 30000. Kl: 10 hørtes stærk Canonade for Kjøbenhavn og Kl: 12 kunde man for Røg og Damp ikke see Telegraphen paa Sandbjerget. Kl: 2½ kom en Ekspress fra Sandbjerget med et Brev til Capit: von Eberlin, som straks blev afsendt med Ekspress til Cronborg. – Kl: 4 ophørtes med Skydningen, og straks derpaa opstoed en stærk Røg ..., hvilken Røg dog straks forsvandt igjen. Kl: 5 signalerede Cronborg N^{one} var disse 23, 1978, 1060, 6549, 12228, 27667, 12301 Signaleret kommer fra Borre Bakken. Fregatterne 'krydse udenfor Kullen, hvilke N^o alle af Sandbjerget rigtig blev signalerede og hurtigere end ellers."

Telegrafstation i Nivå blev den 14. maj 1801 flyttet til Sletten, og Widerø fik ordre til at begive sig til Spodsbjerg, hvor han få dage senere påbegyndte en ny telegrafjournal. Hvad der skete med styrmanden og de to hjælpere fra Nivå vides ikke, men i hvert fald de to sidstnævnte var sandsynligvis lokale folk, der vel blot blev forflyttet til den nye telegraf på Skolebakken i Sletten.

Desværre er der ikke bevaret nogen telegrafjournal fra Sletten, og kilderne er tavse ikke blot om flytningen, men også driften af denne station. Som de øvrige stationer på Kysttelegrafen blev den nedlagt senere på året, og udstyret opmagasineret rundt omkring.

Bag fjendens linjer 1807 I

Den spændte situation i sensommeren 1807 betød, at man i al hast forsøgte at genoprette Kysttelegrafen. Det skete i midten af august måned, men opgaven ændredes hurtigt til at pakke telegrafsagerne ned og skjule dem for fjenden. Telegrafbestyrer L. Bang, der havde fået opgaven med at genindrette Kysttelegrafen, nåede kun ganske lidt, før han var afspærret fra København som følge af englændernes landgang i Vedbæk og indeslutning af den danske hovedstad. Han søgte op mod de frie dele af Nordsjælland og tog ophold ved telegrafen i Sletten.

Sine oplevelser i de følgende måneder beskrev han i en rapport, der dækker de kritiske måneder fra 15. august til 15. november 1807.⁷⁶ Bang havde straks, da krigen var ved at bryde ud, fået ordre til at sørge for genetableringen af den optiske telegraf på hele strækningen fra Qvintus i syd til Kronborg i nord. Fra

Nordligst i Sletten ligger vejen Skolebakken. Den svarer fint til sit navn. Ikke blot lå den gamle skole her, men den høje bakke kan endnu i dag, hvor området er tæt bebygget med huse, imponere med sin udsigt. Tæt på skolen anbragtes i 1801 en optisk telegraf, der signalerede til Høje Sandbjerg. I horisonten mellem træet og hækken til højre anes begge lokaliteter. Også efter 1807 anbragtes en optisk telegraf her. Fotografi: Heidi Ølgaard, 2019.

Sletten kunne han og telegrafbestyreren den 15. august iagttage den engelske flåde sejle forbi på vej sydover, og den følgende morgen ved 5-tiden se de første engelske tropper blive sat i land ved Vedbæk. Endnu den følgende dag kunne man “fra Sletten endnu [se] Baade at gaae til og fra Land ved Vedbek, paa det Sted Fjenden Dagen tilforn var gaaen i Land”.

Engelsk landgang

Iagttagelsen fra Nivå var ikke forkert: Den 16. august påbegyndte englænderne landsætning af deres tropper fra de skibe, der i de foregående uger havde sejlet tilsyneladende målløse rundt i Kattegat og Øresund. Landingsstedet var den åbne slette i det nordlige Vedbæk, der egentligt egnede sig fortrinligt til et danske kystforsvar, da området var afgrænset af skovbevoksede bakker i nord og syd, hvor man havde kunnet ligge i skjul.⁷⁷ Intet ville dermed være mere naturligt, end at det var her forsvarene satte ind. Men det blev mærkeligt nok ikke tilfældet. Forinden var der dog sat 125 ryttervagter ud af oberstløjtnant Christian Siegfried Bassewitz's rytterregiment, der lå spredt i Nivå, Taarbæk,

Der findes tilsyneladende ingen samtidige afbildninger af englændernes landgang i Vedbæk i august 1807. Et lidt senere litografi (fra mellem 1861 og 1874) viser dog situation som den kunne have taget sig ud med toldstedet "Alexandria"s to pakhuse med pyramidetag. M/S Museet for Søfart, Helsingør.

Østerbro, Valby og Kastrup for at man kunne "iagttage strandkanten". Antallet og spredningen gjorde disse ryttere så godt som værdiløse i kamp, og den gunstige position ved Vedbæk blev ikke brugt.

Da man så i København fornemmede, at landgangen var forestående, udsendtes mellem kl. 2 og 3 om natten til den 16. august 600 mand under Bassewitz' kommando. Af grunde, der fortaber sig, havde han fået ordre til kun at gå op mod Lyngby, og han skulle tilmed følge Kongevejen (Lyngbyvejen)! Det er naturligvis ikke til at vide, hvor langt styrken var kommet op ad kysten, hvis man havde taget Strandvejen, men i Lyngby kunne man blot sende forposter ud for at konstatere, at englænderne var ved at landsætte deres styrker for derefter at drage den konklusion, at man nok hellere måtte returnere ind mod København.

Bag fjendens linjer II

Den følgende dag, den 17. august, forsøgte Bang fra Sletten at bevæbne folkene i de nærliggende "Bondebyer", så de kunne sætte sig til modværge mod fjendtlige strejfpartier og hindre yderligere landsætninger, men trods al "Umage" var det "ikke gjørligt". Det var nu ikke, fordi englænderne var interesseret i at besætte Nordsjælland endsige gå mod Kronborg, tværtimod var målet klart København, og i det nordlige Nordjælland kom alene enkelte strejfpartier og enkelte personer, der må betegnes som desertører fra den fjendtlige styrke. Allerede den 20. august kom den første: Det var en mand ved navn John Air, der var hornblæser ved det 79de Regiment af bjergskotternes lette infanteri. Man bemærkede, at hans navn var tatoveret på vestre arm. Ved anholdelsen blev han frataget alle "dræbende Instrumenter", og efter et kort forhør blev han under behørig vagtledsagelse bragt til Kronborg. Samme vej gik en indrulleret dansk matros ved navn Nicolai Fedderholt, der ville til København. Han havde ingen skriftlig legitimation og var såret i ryggen, angiveligt af en borgerlig artillerist i Helsingør. Efter forhør blev han sendt til videre undersøgelse hos politimesteren i Helsingør.

Fra Sletten observerede Bang alt, hvad der kunne være af interesse, og han indsendte konstant breve til kommandant Stricker på Kronborg, idet man jo måtte forudse, at englænderne ville forsøge at bemægtige sig fæstningen og herredømmet over Helsingør. Så vidt kom det jo ikke, men englænderne var tæt på Sletten og Humlebæk. Få dage senere, den 22. august kom der en fjendtlig kommando på 16 husarer og en officer, der syntes at have særligt interesse for den optiske telegraf. De kom fra Torpen og red samme vej tilbage uden at have udrettet andet end at rekognoscere.

Fra Sletten kunne man også overskue, hvad der foregik på Øresund. Den 8. september observeredes en kutterbrig, der sejlede omkring Hven og loddede farvandet. Derefter søgte den i retning af Sletten øjensynlig for at undersøge telegrafens sammesteds.

Rapporten nævner intet om Københavns bombardement, som man må have kunnet iagttage fra Sletten, men den 8. fik man meldinger om, at der var sluttet våbenhvile. Bang begav sig selv til Helsingør og gav Stricker den triste besked, som han skrev, stående på den inderste af Kronborgs fæstningsbroer. På vej ud af fæstningen mødte Bang buddet med den officielle skrivelse fra Generalkom-

mandoen til kommandanten. Brevet herom var blevet åbnet af englænderne, men forsegleet igen.

Stricker gav Bang ordre til at undersøge terrænet ned til Hørsholm for at undersøge, om englænderne stadig var en trussel, men de holdt sig endnu langt væk. De følgende uger gik med rekognosceringer af forskellig art. Den 22. september skrev han således: “Veiret var hele Dagen stærk Regn og Blæst – og tog Veien langs Stranden til Vedbek, paa hvilken Vei, af Folk, som kom fra Kjøbenhavn, erfarede, at det var Høitidsskud paa Fjendens Flaade, i Anledning af deres Kongens Kroningsdag. Ligeledes sendtes straks et ridende Bud til Amtsforvalteren, Capitaine von Selmer, Hirschholm, hvorfra Efterretningen stammede med det Foregaaende”.

Der kom stadigvæk husarer i større eller mindre flokke, nysgerrige efter at høre, hvor langt der var til Helsingør og Kronborg, og hvorledes strækningen var bevogtet. Det lykkedes dog at bilde englænderne ind, at der stod en stærk styrke langs kysten, og husarerne red derfor tilbage igen. Det havde en effekt nogle dage senere, da nogle husarer havde forvildet sig op til Humlebæk via Krogerup. Da de hørte, hvor de var, blev de skrækslagne og skyndte sig væk.

Også desertører kom fortsat dryssende. Den 28. september kom der tre fjendtlige husarer til Sletten samtidigt med, at man havde en fjendtlig matros siddende under arrest i det vagthus, der hørte til telegrafstationen. Han var en amerikaner fra en brig, som havde sendt en båd i land ved Sophienberg for at hente vand og brændevin, og hvorfra han angiveligt var blevet agterudsejlet. Det lykkedes dog Bang at hindre, at arrestanten kom ud til de tre husarer, der derefter forsvandt sydpå.

Omkring den 13.-14. oktober rømmede englænderne dog de besatte dele af Frederiksborg Amt og koncentrerede sig om indskibningen fra Toldboden i København. Den 20.-21. oktober kunne man kl. 5 fra Telegrafbakken se den danske flåde blive bortført af englænderne.

Der findes ikke mange kilder om telegrafstationen i Sletten, men den synes at være blevet nedlagt ved nytårstide 1809/1810.⁷⁸

Kystmilitsen

Englændernes ankomst fik myndighederne til at etablere en strandvagt langs

Kattegat- og Øresundskysten, hvor der for hver halve mil (ca. 3,7 km) blev placeret en post bestående af 16 mand under ledelse af en "Anfører" med halvdelen af mandskabet til hest. Af en beretning for 1807, der blev indsendt til Danske Kancelli fra Frederiksborg Amt kort efter nytår 1808, ses det, at mandskabet bestod af udskrevne bønder, og at de i første omgang havde stået parat fra 12. til 16. august og igen fra 20. oktober til 16. november, enkelte dog til den 20. november. Selvom de ifølge beretningen havde udøvet deres tjeneste "med største Velvillighed" kunne det ikke skjules, at det hen mod slutningen af perioden havde været besværligt for både gårdmænd, der tillige havde en del pligtkørsler for amt og stat midt i såningen af vintersæd, og for daglejere, der tabte flere dages arbejds løn på et tidspunkt, hvor der var dyrtid. Så det har nok været med en vis tilfredshed, at vagttjenesten ophørte der midt i november.

Beretningen fortæller, at også "Anfører" eller "Bestyrere" var civile: Således fungerede i en periode skovrider Johan Wilhelm Stockmar, der boede i Sletten ud for Dageløkkevej, men han havde med sine 79 år i januar taget sin afsked, og i stedet blev forvalter Thybo på Krogerup foreslået.⁷⁹

Kronborg Distriktet var tilmed stort, og beretningen foreslog derfor at dele det i to dele, så Tikøbs Sogns søndre og nordre del samledes under en bestyrer, og fik et fælles mødested ved Gurre. Asminderød, Grønholt og Nødebo Sogn skulle samles ved Søholm eller Nybo, hvorfra man kunne organisere forsvaret. Sognene var også mandskabsmæssigt store, og det blev anbefalet, at der skulle være en anfører for hver 60-70 mand.

Det var også opfattet som problematisk, at der i Frederiksborg Amt var fire bestyrere fra bondestanden. Det blev derfor foreslået at vælge godsejere eller forvaltere. Hvorefter problemet bestod fremgår ikke ganske klart, men det nævnes umiddelbart efter, at bønderne ikke var villige til at anlægge uniform, da de ikke ville tabe agtelse hos deres sognefæller.

Medlemmerne i militsen skulle møde med skydevåben, men det viste sig, at de færreste havde våben, der i det hele taget kunne bruges. De fleste kom med høtyve eller helt primitivt leer, der var sat på en stage. I det omfang, man ikke kunne give dem egentlige skydevåben, foreslog man at give piker på stærke stænger på en længde af ca. 2½ m. Men det bemærkedes, at det alene ville falde mange tungt at anskaffe.⁸⁰

Der findes ingen illustrationer af kystbevogtningen under Eng-lænderkrigene, men Hans Smidths akvarel af en samling bønder med leer omdannet til spyd fra "Slavekrigen" i Jylland 1848 godt give et indtryk af forholdene. Akvarel fra 1893, Ribe Kunstmuseum.

Der kendes ikke meget til kystmilitsens virksomhed, der synes at være overtaget af militæret i de følgende år. En tilfældig oplysning i en regnskabspost antyder, at militsen igen overtog bevogtningen omkring 20. december 1813 fra militæretaten.

Netop fra det sidste krigsår findes nogle få afregninger, der giver lidt flere detaljer end Frederiksborg Amts protokol om kystmilitsen.⁸¹ De viser, at der var opsat signalstænger op rundt omkring i landskabet, der fungerede på samme måde som ældre tiders bavner, ved at der – velsagtens om natten – blev hejset brændende tjæretønder op på toppen for at varsko, at der nu var fare på færde. Hertil anskaffedes svovlstikker og høvlspåner til optænding.

Sådanne stænger stod ikke blot langs kysterne. Således var der signalstænger på Åsebakken i Høsterkøb, Carlsberg ved Hillerød, der begge jo ligger godt inde i landet. Sandsynligvis har der også været en tilsvarende stang ved Søholm, da husmand Svend Jensen fik en godtgørelse for at stille et varmt værelse til rådighed som vagtstue fra 22. december 1813 til udgangen af januar 1814 for det mandskab, der holdt vagt på en nærliggende høj.

Ved kysten fandtes signalstænger både ved Sletten og ved Snekkersten. Vagtstyrken bestod sandsynligvis af nærtboende bønder og fiskere. Folkene ved Slettens signalstang havde vagtstue hos husmand Jens Larsen i Veksebo, der også havde stillet en "varm stue" til rådighed omkring årsskiftet 1813/1814. Afstanden mellem Veksebo og Sletten kan undre, men er vel blot udtryk for, at distrikterne omfattede et større område, hvor signalstængerne ikke nødvendigvis var det forsvarsmæssige tyngdepunkt. Det vides ikke, hvor vagtstuen i Snekkersten lå.

Kystmilitsen blev administreret herredsvise af lokale folk, og chefen i Lynge-Kronborg Herred var Hans Nikolaj Carøe, der til daglig var forvalter på Krogerup, men som her oprådte som befalingsmand. Under sig havde han et antal underbefalingsmænd.

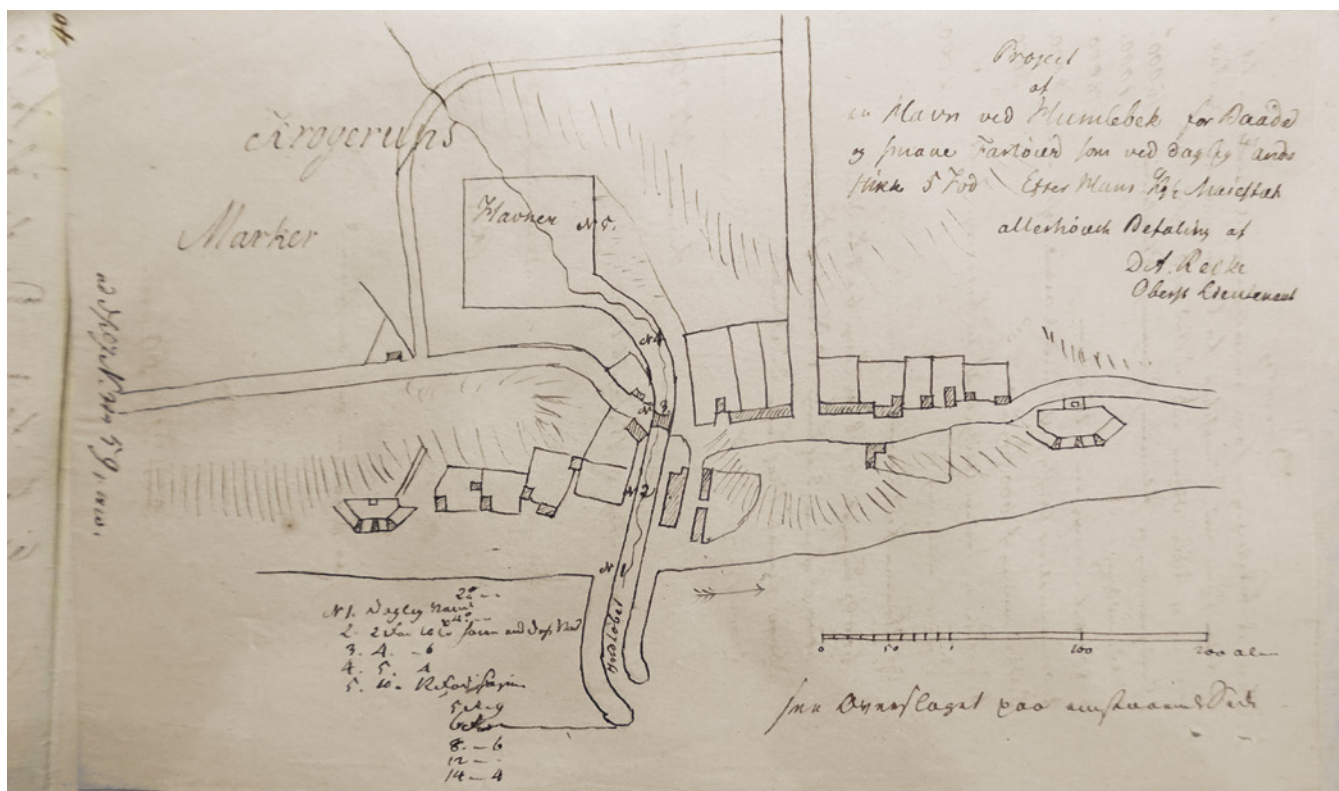
Skanser

Med englændernes overfald i august september måned 1807 og deres erobring af den danske flåde, havde Danmark mistet herredømmet over de danske farvande, og selv langs de tidligere så trygge indre kyster kunne man forvente pludselige engelske landgangsforsøg. En af de få modforholdsregler, man fra dansk side kunne tage, var at bygge skanser, der med mandskab og kanoner kunne forsøge at hindre englændernes huseren, og måske endda også genere dem ved at beskytte de roflotiller af kanonbåde, der blev sat ind på strategiske steder.

Mellem batteriet ved Svanemøllen i syd op til Havnebroen i Helsingør kendes fire skanser, hvoraf de to blev lagt til beskyttelse af Humlebækkens udløb, hvor man i 1810 påbegyndte et mindre havneanlæg. De to andre blev lagt længere nordpå mod Helsingør

Humlebæk Søndre og Nordre Skanse

Ved udløbet af Humlebækken fandtes en god ankerplads for skibe, der derfor blev beskyttet ved opførelsen af to lette forskansninger, batterier eller skanser, på begge sider af åens udløb. Det skete i løbet af 1808 med løjtnant von F.C.E. von Scholten af Artillerikorpsset som tilsynsførende. Han var bror til den bekendte generalguvernør i Dansk Vestindien Peter von Scholten.

På D.A. von der Reckes første skitse til anlægget af en havn ved Humlebæk i 1809 har han indtegnet de to skanser, der blev bygget året før. De lå på det marine forland på begge sider af indløbet til Humlebækken. Rigsarkivet, Generaltoldkammeret, Pakke 265-1, Læg: Humlebæk, 15.9.1809.

Begge skanser var bestykket med tre 24-pundige kanoner, og for det fælles mandskab var der indrettet en vagtstue i et hus i fiskerlejet, hvor mandskabet også var indkvarteret. Man deltes også om et ammunitionshus af brædder, der lå i den sydvestlige del af byen, og en mindre ammunitionsbeholdning var anbragt i en kasse i hver skanse.

Ved en besigtigelse i 1813 fandtes hverken palisader, stormpæle, barriereport eller broer, og heller ikke en ovn til gloende kugler var til rådighed.

De to skanser var ikke helt ens: Søndre Skanse var åben bagtil, hvor Nordre skanse var et lukket anlæg med en lille vold også mod land. Den var tillige indhegnet med stakit og låge.⁸²

Bortset fra en afridsning af officeren Ernst Leschley, der viser et cirkulært batteri, hvor den mere beskedne søndre skanse lå, høres i byggeårene intet om

hverken den ene eller anden skanse, og ved afslutning af krigen mistede de deres betydning, og de faldt vel hurtigt sammen som deres forgængere fra Store Nordiske Krig. I hvert fald ses de ikke på kort fra de følgende årtier.

Skanseøre Skanse

Ca. 7 km nord for Humlebæk ligger Skanseøre, hvor der i 1808 anlagdes en skanse til forsvar af Helsingørs Søndre Red under opsyn af major Jacques d'Aubert, men de nærmere omstændigheder kendes ikke. Nogle tilfældigt bevarede croquistegninger gengiver et grundrids af skansen, der havde en front med to bastioner ud mod vandet. I skansen var der i 1813 placeret ti 18-punds kanoner og tre 20-pundige. Det blev samtidigt noteret, at anlægget var omgivet af palisader og en dobbelt barriereport. Til vagten fandtes et grundmuret hus på 18 x 12 alen, og til forposterne var der indrettet en jordhytte for de menige og en anden for deres officerer. Selve besætningen lå i Helsingør. Ammunitionen fandtes i kasser, og til afsendelse af gloende kugler fandtes en ovn.⁸³ Alt i alt var det en meget stærk skanse. Den lå på et lavt plateau på Bergmannsdals jorder lidt nord for den store kløft i skrænten nord for Bergmannsdal (matrikelnr. 9). Det svarer i dag til den øvre del af Skanseørevej. Skansen ses på adskillige kort, bl.a. P.L. Krebs kort over Helsingørs Markjorder fra 1810 og så sent som i 1859

Skanseøre Skanse og Smedehage Batteri lå ganske tæt og er begge indtegnet på P.L. Krebs' kort over Helsingørs Markjorder 1810. Skanseøre lå på højdedraget, hvor navnet Skanseørevej markerer beliggenheden. Smedehage Batteri lå omtrent, hvor Flynderborgvej går sammen med Strandvejen. Historiske kort på nettet, Helsingør, Matrikelkort, 1810.

Der findes ikke mange afbildninger af skanserne langs Øresundskysten. Skanseøre Skanse blev dog afbildet som forgrund for et prospekt af Strandvejens indløb til Helsingør med Kronborg i baggrunden, udgivet i hæfte 5 af J.L. Heibergs digtcyklus "Danmark. Et malerisk Atlas", der udkom i juli 1842. Skansen blev tydeligvis brugt af de lokale fiskere som stejleplads, men endnu lå der tre kanoner og to morterer i dens indre. Stålstik af James Gray efter tegning af C.Fr. Christensen.

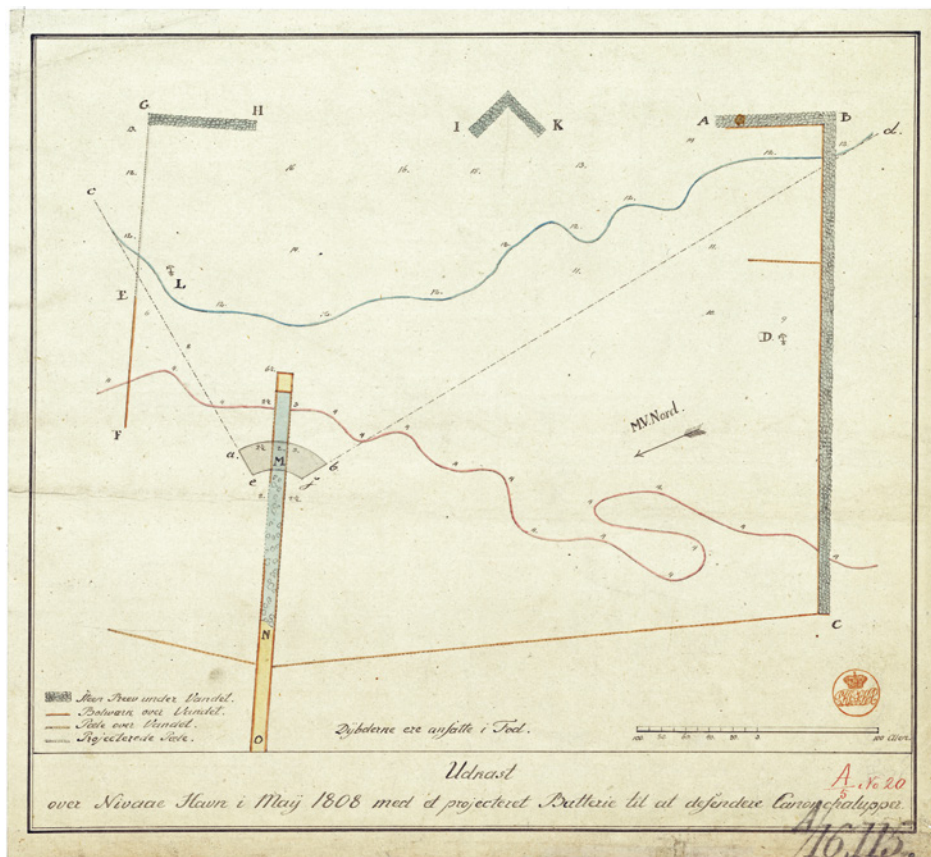

optræder det på kortet over samme område til J.P. Traps "Statistisk-Topografiske Beskrivelse af Danmark".⁸⁴ Arealet blev da anvendt som stejleplads for de lokale fiskere. Den eksisterede dog nogle årtier endnu, og så sent som i 1880 afstod en enke, der ejede matrikel nr. 9b, sine græsningsrettigheder på den "Ejendommen Bergmannsdals tilhørende Skanseøre Batteri".⁸⁵

Smedehage Batteri

Dette batteri blev sandsynligvis opført på samme tidspunkt i 1808 som Skanseøre Batteri. Samlingen af croquitegninger fortæller i hvert fald, at det var opført af den samme major Jacques d'Aubert i 1808, og som naboskansen til forsvar af Helsingørs sydlige red. Meget vides ikke om det.

Det var svagere end Skanseøre Skanse, og havde blot fire 12-pundige kanoner. Det var ikke lukket bagtil og havde i 1813 hverken palisader, stormpæle eller barriereporte. Tilmed lå vagten i Skanseøre Skanse og resten af besætningen i

Mens man fra Admiralitetet hurtigt fortrød, at Nivå Galejhavn var blevet opgivet i 1767, lå anlægget forsømt, men dog delvis intakt, under Englænderkrigene. Her forsøgte man at udnytte den nordre mole som fundament til et kanonbatteri, og dermed i det små genoplive havnens betydning som krigshavn. Geodatastyrelsen, Historiske kort på nettet, søkortblad 2163; soe-a16-115. © Geodatastyrelsen (tilladelse GST-320-3277).

Helsingør. På den baggrund kan det ikke undre, at der heller ikke var en ovn til gloende kugler.⁸⁶

Skansen har ikke efterladt sig mange spor, men optræder ligesom Skanseøre Skanse på P.L. Krebs' kort over Helsingørs Markjorder fra 1810. Det viser, at det har ligget tæt på landsiden af Strandvejen lige syd for, hvor Flynderborgvej i vore dage løber ind i Gammel Strandvej. Det lå således kun få hundrede meter nord for Skanseøre Batteri.⁸⁷

Helsingør Havnebro

Helsingør, der paradoksalt først fik en rigtig havn, efter at Øresundstolden i 1857 blev afskaffet, havde naturligvis en række skibsbroer. Den største af dem,

Helsingør Havnebro, var i 1813 forsynet med en mindre kanonstilling med tre 6-pundige jernkanoner på voldlavetter, rimeligvis udstationeret fra Kronborg. Der kendes intet yderligere til deres opstilling eller fjernelse ved krigens afslutning. Om de uden kraftig støtte fra Kronborg ville have kunne have nogen virkning i forhold til selv et mindre angreb, må anses for tvivlsomt.

Nivå Havnebatteri

Det må have pint Admiralitetet, at det ikke var muligt at bruge Nivå Galejhavn under Kanonbådskrigen. I 1808 var der endnu rester tilbage af dæmningen ind mod land, den store søndre mole og dele af indsejlingen fra Øresund, men det hele var stærkt forfaldent.

Den 21. januar 1808 gav Admiralitetet premierløjtnant Robert de Fontenay ordre til at undersøge beskaffenheden af Nivå Havn, når vejret tillod det. Kommandør Poul de Løvenørn skulle give ham nærmere ordrer herom. Bortset fra en orienteringsskrivelse til Løvenørn herom, vides kun lidt om, hvad de Fontenay skulle udrette. Et kort i Geodatastyrelsen viser, at han undersøgte havnens tilstand allerede i samme måned, hvor særligt dæmningen ind mod land stod nogenlunde intakt. Et kort fra maj samme år viser angiveligt et projekt til “et Batterie til at defendere Canonchalupper”.⁸⁸ Batteriet er lagt tværs over landdæmningen og udformet i en karakteristisk let buet form. Længere end til tegnebordet nåede planen dog ikke.

Kaperkrig

Englænderne forsøgte ikke at landsætte tropper på Sjælland igen, og skanserne kom ikke i direkte konfrontation med fjenden af den grund. Ved enkelte lejligheder udspillede der sig dog begivenheder til søs, der involverede kystforsvaret og som tilmed kunne have været katastrofale for den lokale befolkning, hvis de var eskaleret til et bombardement eller blot større ildgivning mod fiskerlejerne langs kysten.

En sådan “hændelse” omtales i flere danske aviser i juli 1808 som en indberetning fra major B.D.A. von Scholten fra det Sjællandske Jægerkorps, der den 25. juni lå i Nivå.

Han havde herfra om formiddagen observeret den danske kaperskonnert

En kaper opbringer et skib mellem Fehmern og Lolland i 1813 viser en dramatisk scene i kaperkrigen. M/S Museet for Søfart.

“Mandal” ved Smidstrup på vej nordover, fulgt af en fjendtlig kanonbåd og fire armerede barkasser. Da de nåede Nivåbugten blev der fra kanonbådene affyret skud mod skonnerten, men inde fra land kunne von Scholten ikke gøre andet end at sende nogle mand til Sletten for eventuelt derfra at hjælpe “Mandal”.

Skonnerten kunne ikke nå at lægge sig i sikkerhed ud for batterierne i Humlebæk, men lagde sig i stedet ca. 150 skridt fra “Telegraph-Bakken” i Sletten. De engelske skibe lagde sig tilsvarende 1.800 til 2.000 skridt fra skonnerten, begyndte at beskyde den og fik tilmed bistand fra andre engelske fartøjer, der kom til stedet fra et orlogsskib, der lå ved Ramlösa syd for Helsingborg. I alt kom den engelske enhed til at bestå af to kanonbåde og syv barkasser. “Med god Effect” blev der fyret mod de engelske fartøjer fra Humlebæk, noterede von Scholten sig.

På dette tidspunkt var løjtnant Fr. Carl Emil von Scholten af artilleriet, en nevø til majoren, kommet til Sletten med en haubits og en 3-pundig kanon fra Humlebæk og begyndte nu at beskyde de engelske skibe.⁸⁹ Efter tre kvarter

Englændernes forfølgelse af “Mandal” fra Vedbæk nordpå i sommeren 1808 blev fulgt intenst fra land, hvor man forsøgte at genere dem så meget som muligt. Uheldigvis sprængtes en kanon under affyringen, så en artillerist blev dræbt og en anden såret. Resterne af kanonen blev senere fundet på stedet. De blev frigravet i 2017 og er nu opsat yderst på nordre mole i Humlebæk Havn. Fotograf: Bjørn Westerbeek Dahl, 2023.

kom løjtnant Carl von Ewald med yderligere to 3-pundige kanoner fra Vedbæk. Tilsammen opstilledes de på Telegrafbakken i Sletten, hvor de fik yderligere forstærkning i form af mandskab under kaptajn Frederik Christian von Kleist af jægerne, der lå i Nivå, og af løjtnant Frederik V. H. von Hoffmans skarpskytter, der i forvejen lå i og omkring Sletten. De besatte løbegravene, der var udgravet omkring stedet, og søgte med riffel- og geværskud at hindre englændernes forsøg på at entre skonnerten.

Skudvekslingen stod på fra kl. 10 $\frac{3}{4}$ formiddag til kl. 2 eftermiddag med et par hundrede skud fra begge sider. Von Scholten fremhævede særligt “et Skud, som Lieutenant [Ernst David] von der Recke, der – for at tiene med Raad og Daad, af egen Drift var gaaet ombord paa Skonnerten, havde rettet, og lod affyre – traf ret agter ind paa den ene Kanonbaad. Af de engelske Kugler gik nogle imellem Masterne paa Skonnerten og beskadigede Takkelage og Stænger noget”.

I længden kunne man dog ikke skade englænderne alvorligt. Til gengæld

kom der mange kugler udefra henover Telegrafbakken, og en af dem traf Sletten Skole, og en anden slog ned lige foran telegrafisten, der slap med forskrækkelsen. Der blev åbenbart også skudt fra batterierne i Humlebæk, hvor en 24-pundig kanon ulykkeligvis sprang, dræbte en artillerist og sårede en anden.

Hen på eftermiddagen blev englænderne trætte af blot at skyde løs, og de sejlede bort og den danske kaperskonnert kunne sejle i sikkerhed.

Von Scholten afsluttede sin beretning med at rose “Mandals” besætning, der uforfærdet havde deltaget i kampen, og tilmed havde forberedt sig på at fornalgle kanonerne og bore huller i skibet, så det i værste fald ikke kunne bruges af englænderne.⁹⁰

Mærkeligt nok figurerer hverken den sårede eller dræbte artillerists navn i von Scholtens rapport, men et minde om de tos triste skæbne ses af et bevaret brudstykke af den ødelagte kanon, der er blevet fundet i bakken ved Humlebæk Havn og nu er opstillet til erindring om episoden yderst ude på den sydlige molespids.

Også i Sletten findes et minde om begivenheden, idet den kanonkugle, der ramte skolehuset, blev indmuret i bygningen, som det skete mange steder, der havde været “i ilden”.

Humlebæk Havn

I vores dage opfattes Humlebæk havn som et synligt minde om kanonbådskrigen på Øresund under Englænderkrigene på trods af, at såvel det indre bassin og den ydre havn i sit udgangspunkt primært blev anlagt for at afhjælpe et behov for en civil havn mellem Helsingør og København.

Havneanlægget blev da også foreslået af en civil embedsmand, Didrik Adolf von der Recke, og udført af en civil instans, Generaltoldkammeret, og hverken Landetaten eller Admiralitetet var involveret i projektet, som det var tilfældet med de øvrige af tidens kystbefæstningsanlæg.

Flere forhold spiller ind i denne misforståelse: Som billig arbejdskraft valgte man at benytte landmilitære styrker, der lå i området, og von der Reckes brogede livsbane var godt nok i perioder militær, men kun i nødsituationer, hvor fædrelandet havde brug for duelige mænd. Hele hans baggrund var civil:

I ældre tid var det ganske almindeligt, at kanonkugler, der var blevet affyret mod en ejendom, blev indmuret et eller andet synligt sted på husmuren. Således mindedes man på Sletten gamle Skole også episoden med "Mandal", der medførte en lettere kanonade mod fiskerlejet. Fotografi: Heidi Ølgaard, 2019.

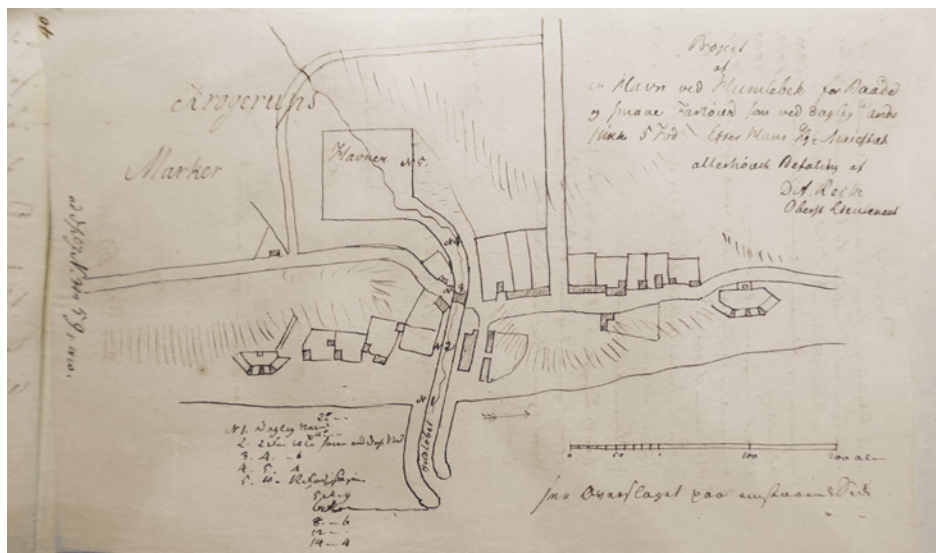

Efter en kort militær karriere var han som 30-årig i 1785 blevet landinspektør og deltog i de følgende årtier aktivt i udskiftningen af landsbyerne i Frederiksborg og Kronborg Amter. Hertil kom opgaver som landvæsens-, sandflugts- og tiendekommissær og tilsyn med kirker og skoler, og han forestod tillige ombygningen af flere af de gamle rytterskoler.⁹¹

I særlig grad var han optaget af projekter til kanalanlæg, der skulle sikre København med brænde fra de sjællandske Skove. Han stod således bag projekteringen af Esrum Kanal, udført under hans ledelse i årene 1802-1805 samt af Den Danneskjoldske Kanal (Næsbyhoved Kanal) ved Næstved, udført 1810-1812. Desuden planlagde han yderligere meget vidtløftige kanalprojekter, herunder en plan om en kanal fra Hillerød via Furesøen til København. Selv lige efter Humlebæk Havn var blevet foreslået, arbejdede han med et andet kanalprojekt, der skulle uddybe Tryggvælde Å, så den kunne tage pramme med træ til hovedstaden.⁹²

Det er midt under disse mere eller mindre fantasifulde planer, von der Recke under indtryk af krigstruslerne igen blev officer: I 1801-1807 var han kommandør ved den Nordre (8.) bataljon i Landeværnsregimentet i Nordsjælland, men hvad han udrettede i den sammenhæng er uvist.⁹³ Hans udnævnelser til major år 1800 og fire år senere til oberst var rent titulære, og denne tilsynela-

På D.A. von der Reckes første skitse til anlægget af en havn ved Humlebæk fra september 1809 viser, hvor beskedent han greb sagen an: Moseområdet omkring udløbet af Humlebækken skulle udgraves til et kvadratisk bassin på 100 x 100 alen, 63 x 63 m, og forbindes med Øresund via en ganske smal kanal. Rigsarkivet, Generaltoldkammeret, Pakke 265-1, Læg: Humlebæk, 15.9.1809.

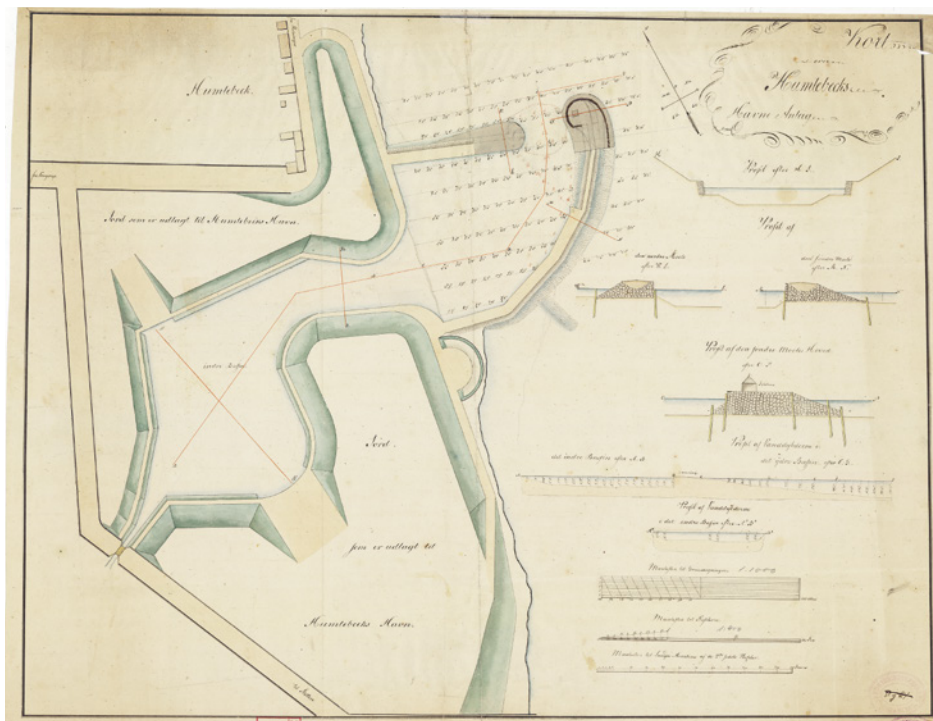
dende militære karriere afspejler ikke andet end tidens måde at udmærke en fortjenstfuld person på.

I midten af september 1809 indsendte von der Recke en tegning af Humlebæk til Frederik den 6. med en henvisning til, at det skete efter ordre fra den 23. august. Ordren kendes ikke, end mindre hvorledes den kom i stand, men den må have givet von der Recke anledning til at udføre sin tegning og udarbejde et overslag.

Selve tegningen bærer titlen "Project af en Havn ved Humlebæk for Baade og smaae Fartøier som ved daglig Vande stikke 5 Fod". Den viser et ganske beskedent kvadratisk anlæg på ca. 63 x 63 m i mosen bag bakkerne ud til kysten, forbundet med Øresund ved en ca. 250 m lang kanal, der afsluttes med to moler ud i Øresund på hver godt 60 m. På trods af de beskedne dimensioner mente von der Recke, at der kunne være plads til en 40-50 "kanonbåde eller andre skibe". Det er et af de få steder, hvor den militære funktion af havneanlægget nævnes.

Projektet krævede en omlægning af Strandvejen. Den gik indtil da tæt på kysten og sydfra fulgte den et forløb over nuværende Louisianas grund og en del af Humlebæk Kirkegård, og fortsatte så efter åen nordpå i et sving øst om det nordlige Humlebæks huse. Ved gennemførelsen af projektet måtte vejen forlæg-

I 1814 var havneanlægget næsten færdigt og der var udgravet et bassin omkring Humlebækken, ligesom der var bygget moler ud i Øresund, så der også var et ydre bassin for skibene. Bemærk forslaget til en ombygning af Søndre Skanse og slæbestederne omkring det indre bassin. Kort af E.M. Leschley 1814. Rigsarkivet.

ges vest om havnebassinet for at undgå en krydsning med selve kanalen. Disse ændringer ville kræve ekspropriation af to huse i Humlebæk og erhvervelse af jord fra Krogerup, som ifølge von der Reckes overslag ville koste 2.000 rdlr. Det var dog den mindste udgift: Gravning, pumpning og lægning af sten m.v. ville alene koste 16.000 rdlr., kampesten til molerne yderligere 8.000 rdlr. og pæle til nedramning 3.000 rdlr., altså i alt 27.000 rdlr., men hertil skulle lægges leverancer af pæle af bøg og eg samt fasciner m.v. til molerne, som han mente, man kunne få leveret frit fra “kongens skove”.

Frederik den 6. lod Admiralitetet se på von der Reckes projekt. Umiddelbart fandt man det “saare betydeligt og rigtigt ved de mange Begivenheder i Krigstider”, om der på kysten mellem København og Helsingør blev anlagt en havn som retræte for roflotiller og andre fladbundede fartøjer. Forholdene i området var udmærkede til formålet. Desuden kunne havnen let befæstes. Den eneste indvending var en detalje om bredden på forbindelseskanaalen ind til bassinet fra

Anlægget af et bassin inden for udløbet af Humlebækken omkalfatrede totalt de topografiske forhold omkring Strandvejen. Hvor forløbet tidligere havde været parallelt med kysten, måtte vejen forlægges vest om det nye bassin, og så med et 90° knæk ud for Krogerup Allé søge tilbage til det videre forløb nordpå. Udsnit af matrikelkort 1861, Historiske kort på nettet.

den ydre havn. Heller ikke dybden var man helt tilfreds med, idet man vidste, at der ved lavvande så kun ville være 3 fod til rådighed, og man måtte også regne med en vis tilsanding. Havnen måtte derfor udgraves i en dybde på 6-7 fod.

En del af havnebassinet regnede man med skulle reserveres kanonbåde, og man foreslog derfor at anlægge den ene side som et slæbested.

Man mente heller ikke, at von der Recke havde taget tilstrækkelige sikkerhedshensyn i agt: Enhver fjende ville kunne landsætte tropper et sted på kysten "i en mørk nat", og ville derved kunne overrumple og tilintetgøre det hele, så man foreslog at bygge en beskyttende vold, hvortil man kunne tage den jord, der

Inderbassinet fra von der Reckes havn kunne ikke bruges til ret meget, da havnen stod færdig i 1816. Til gengæld har eftertiden værdsat den bekostelige udgravning, og Humlebæk Kirkegård hører derfor til en af landets smukkeste. Fotografi: Bjørn Westerbeek Dahl, 2023

udgraves fra bassinet. Admiralitetet synes heller ikke, at von der Reckes overslag var realistisk.

Svaret blev straks efter sendt til høring hos kommandør Poul de Løvenørn, hvis hele virksomhed inden for søkort, fyr- og vagervæsenet m.v. havde givet ham en position som faglig ekspert. Han svarede i november med først at erklære sig enig i Admiralitetets forbehold, men ved også at tilføje nogle personlige argumenter: Han så gerne bygget en havn “for kanonbåde og andre fartøjer” mellem Helsingør og København, og en sådan ville være af “en meget høj Grad af Interesse”, så længe Helsingør ikke selv havde et ordentligt havneanlæg. Hvis den blev udgravet til 10 fods dybde, ville Helsingør få meget gavn af anlægget, og han beklagede her, at man “voldeligen havde ødelagt” den tidligere havn i Nivåbugten, der netop havde haft mange skibe i vinterleje. Efter Løvenørns opfattelse ville indtægter af handel om sommeren og leje for oplagte skibe om vinteren kunne forrente udgifterne. Tilmed kunne koffar-

Selvom Humlebæk Havn ikke fik nogen større militær betydning under Englænderkrigene, mindes kanonbådstiden stadigvæk. Fra havnen salutes Grundlovsdag og når Humlebæk Havn lukkes for vinteren af den frivillige gruppe "Humlebæk Havns Kanonerer". Medlemmerne af gruppen er ikklædt uniformer fra Englænderkrigenes tid og der affyres fra havnens "svingbasser", der blev brugt på kanonbådene i sin tid. Fotografi: Heidi Ølgaard, 2014.

diskibe, der måtte stikke dybere end 10 fod, bringes i sikkerhed inde i havnen.

Han var dog noget skeptisk over for udgifterne: Jordbunden var uforudsigelig ligesom antallet af kildevæld i området, og for at spare foreslog han at bruge militær arbejdskraft. Alligevel ville omkostningerne løbe op mod ca. 200.000 rdlr. Selv i von der Reckes foreløbige beskedne projekt ville udgifterne ligge højere end de 27.000, han havde anslået.

Efter at have peget på vanskelighederne ved at få fat i egnede kampesten til molerne, afsluttede Løvenørn sin udtalelse med at anbefale, at selve havneanlægget udførtes under krigen, hvor man kunne bruge de militære ressourcer i området, og så udvide moler mv., når krigen var slut.⁹⁴

Af såvel von der Reckes projekt som Admiralitetets udtalelse ses det tydeligt, at havneanlægget ikke blot skulle være til gavn for kanonbåde her midt under krigen mod England, men at den ikke mindst skulle gavne den civile skibsfart, og da særligt opveje manglen på havneanlæg i Helsingør. Løvenørn understreger dette civile element i projektet ved ligefrem at foreslå, at man venter med at bygge de mere materialetunge og dermed mere kostbare dele til krigen er slut, og hvor

brugen af havnen som ly for kanonbåde og roflotille ville være overflødig.

Hen over vinteren 1809/10 skete der ikke videre i sagen, men i den 4. marts 1810 principgodkendte Frederik den 6. anlægget af en havn i Humlebæk til "Kanonbaade og Fartöier, der ei stikke 5 fod". Han ville dog høre, hvad Generaltoldkammeret havde af bemærkninger til Løvenørns forslag om dybden af havnen, vanskelighederne ved at få sten og økonomien i det hele taget. Få dage senere svarede man herfra, at udgifterne ville blive begrænset, hvis man holdt sig til en dybde på 5 fod og brugte soldater som arbejdskraft. Udgiften kunne blot pålægges de skibe, der frekventerede havnen.

Således blev det, og allerede den 11. marts 1810 faldt den endelige kongelige resolution på havneanlægget: Det skulle udføres i statsligt regi og påbegyndes, når von der Recke havde fået skaffet folk. Endvidere skulle Generaltoldkammeret stå for det overordnede ansvar for anlægget.

Den 16. marts indvilgede von der Recke i at lede arbejdet, og han påtog sig at levere specifikke overslag og nye tegninger til anlægget. Projektet fra sensommeren 1809 var nu udvidet ved bortgravning af jorden fra det meste af den mose, der lå før udløbet af Humlebækken, ligesom indsejlingen fra Sundet også var erstattet af en noget bredere gennemskæring. De to ydermoler var nu lagt således, at de spændte over et egentligt havnebassin.⁹⁵

Det militære aspekt i Humlebæk Havn er således til at overse: Hverken Admiralitetet eller Landetaten var involveret i planlægningen eller byggeriet. Von der Reckes planer for Humlebæk Havn bundede primært i ønsket om et anlæg til civilt brug. I 1810 kunne man ikke vide, hvornår krigen var slut, og ved at påbegynde den allerede da, kunne man bruge den arbejdskraftsreserve, der lå i de stående landstyrker i Nordsjælland. Det ville billiggøre anlæggelsen, og hvis den så blev færdig, før krigen sluttede, ville roflotille, kanonbåde og kapere naturligvis også kunne bruge den i lighed med den civile søfart.

I foråret 1810 påbegyndtes således udgravningen af bassinet og anlægget af de to moler til den ydre havn ved brug af ca. 300-350 udkommanderede soldater fra Prins Christian Frederiks Regiment.⁹⁶ Von der Recke stod selv for arbejdet, bistået af sin svigersøn den tidligere omtalte officer Ernst Melchior Leschley.

Leschley var født i Norge og havde fulgt undervisningen i det norske militære institut og var frem til 1816 officer, men fulgte samtidigt et civilt forløb, idet

han i 1812 fik en landmålerbestalling og i 1815 avancerede til landinspektør. I Fredensborg Slotskirke var han i 1813 blevet gift med Louise Sophie Amalie von der Recke, og blev dermed svigersøn til Diderich Adolph von der Recke. Han fulgte svigerfaderens civile livsbane og havde en omfattende landinspektørpraksis i og omkring Fredensborg og var tillige vejinspektør i Kronborg Distriktet af Frederiksborg Amt.⁹⁷

Fra Leschleys hånd findes et smukt kort (se s. 80) over havneanlægget fra 1814, der viser, at man endnu på dette tidspunkt forestillede sig et stort indre bassin med to slæbestæder i nord og syd, hvor bassinet var bredest. Det turde dog være en ren illusion. Tegningen bærer titlen "Humblebæks Havn" og bortset fra en idealiseret udgave i cirkulær form af den søndre skanse, bærer den ingen militære spor.

Selvom det indre bassin under en storm i august 1813 havde givet ly for otte kanonbåde foruden hele 100 små civile fartøjer, der må have været meget små, nåede man aldrig at få et brugbart havneanlæg udgravet her. Da krigen sluttede i sen vinteren 1813/1814 var den daglige dybde på højst 4-5 fod, og det var dermed uanvendeligt for størsteparten af skibsfarten.

Da det endeligt efter finansieringsvanskeligheder lykkedes at få molerne færdige i 1816 kom de til gengæld til at danne rammen om et havneanlæg, der kunne betjene den civile skibsfart, som jo også var det, der var hovedformålet for von der Recke i første omgang. Bassinet mellem Strandvejen og udløbet af Humlebækken stod tilbage som en torso og mindede om et mislykket havneprojekt. Det oplevede von der Recke ikke, idet han døde i oktober 1816.

1800-tallets Kystpoliti

Efter Englænderkrigenes dramatiske år indtrådte efter 1814 langt fredeligere tider, og bevogtningen af kysten reduceredes til en civil kontrol. Ved plakat af 28. februar 1817 oprettedes et kystpoliti, der skulle sikre kysten fra Isefjord i nord til Køge i syd med en lidt diffus grænse ind i land, der mellem København og Helsingør fulgte Strandvejen.⁹⁸ Dette korps stod under Københavns Politidirektør og havde til opgave at "forebygge, at mistænkelige Personer skulle kunne forlade Landet, eller blive landsatte; at mistænkelige Koster skulle blive ind- eller udsnegne, samt, at Løsgængere eller utilladelig Omstrei-

fen skulle finde Sted langs med Kysten”, som det hedder i formålsparagraffen.

Som det ses, var der tale om en person- og toldkontrol, der rettede sig mod mere eller mindre mistænkelige og kriminelle personer. Det var således ikke tale om en genoptagen af tidligere militære vagtfunktioner, der særligt rettede sig mod desertører – eller i krise- og krigstider en invasionsstyrke.

Dette understregedes yderligere i plakatens paragraf 6, hvor det nævnes, at Kystpolitiet skulle anholde løsgængere og omstrefjere og holde et vågent øje med dem, der opholdt sig ved strandkanten. Ingen mistænkelige personer skulle indskibes eller landsættes, og tyvekoster måtte ikke “ind- eller udpractiseres.”

Det er påfaldende, at Kystpolitiet kun skulle dække det nordlige Sjælland, altså det geografisk område, der tidligere var bevogtet af 16- og 1700-tallets strandvagter, og ikke blev fulgt op af tilsvarende opsynskorps andre steder.

Hele strækningen blev inddelt i 4 hoveddistrikter, der hver var inddelt i distrikter, hver med en lokal distriktskommisær, der skulle have autoritet som politimyndighed. I tidens ånd blev de uniformeret, og korpset skulle kendes på at bære en rød og grøn kokarde på deres hatte, og så måtte de bære et skærf i samme farver.

Distriktskommisærerne havde ikke blot tilsynsforpligtigelse, hvis noget forefaldt, de skulle også registrere alle både, der lå ved kysten. Hver båd skulle have et nummer, og deres ejere og eventuelle mandskab skulle udstyres med behørig legitimation, som de skulle fremvise på forlangende.

Kommisærerne skulle også udarbejde lister over dem, der boede nærmest kysten og modtage anmeldelser om folk udefra, der ønskede at overnatte hos dem.

Kysten mellem Helsingør og København var dækket af to hoveddistrikter: Københavns Nordre Hoveddistrikt og Helsingør Hoveddistrikt. Sidstnævnte strakte sig fra amtsgrænsen nord for Vedbæk med fem distrikter derfra til Helsingør. Oversigten i Hof- og Statskalenderen for 1831 kan antyde, hvem man betroede distriktsposterne til: På strækningen fra Smidstrup i syd til Helsingør i nord var distriktscheferne gårdejer i Smidstrup Frederik Wilhelm Iversen (1. distrikt: Smidstrup-Sophieberg), forpagteren på Nivågård J.H. Buurmeister (2. distrikt: Sophienberg-Nivå By), skolelærer Jürgensen (3. distrikt: Nivå By-Humblebæk), en vis L. Christensen (4. distrikt: Nivå By-Lokkerup/Skotterup) og endelig fisker Jørgen Børgesen (5. distrikt: Lokkerup-Helsingør).

Distriktsinddelingen ændrede sig flere gange, således i 1851 og 1865, og ved nedlæggelsen af denne særlige politimyndighed den 1. oktober 1919, bestod Kystpolitiet blot af Helsingør og Amagerlands Hoveddistrikter.⁹⁹

Som man kan forvente af en sådan halvcivil organisation er der kun bevaret få spor af aktiviteterne. Således findes kun nogle journaler og kopibøger fra få spredte år. 3. distrikt, der svarer til den sydlige del af kyststrækningen i den nuværende Fredensborg Kommune, har efterladt sig nogle få papirer fra 1850'erne, således et mandtal for årene 1852-1860, der vel har sin vigtigste værdi med at supplere folketællingerne i 1855 og 1860.

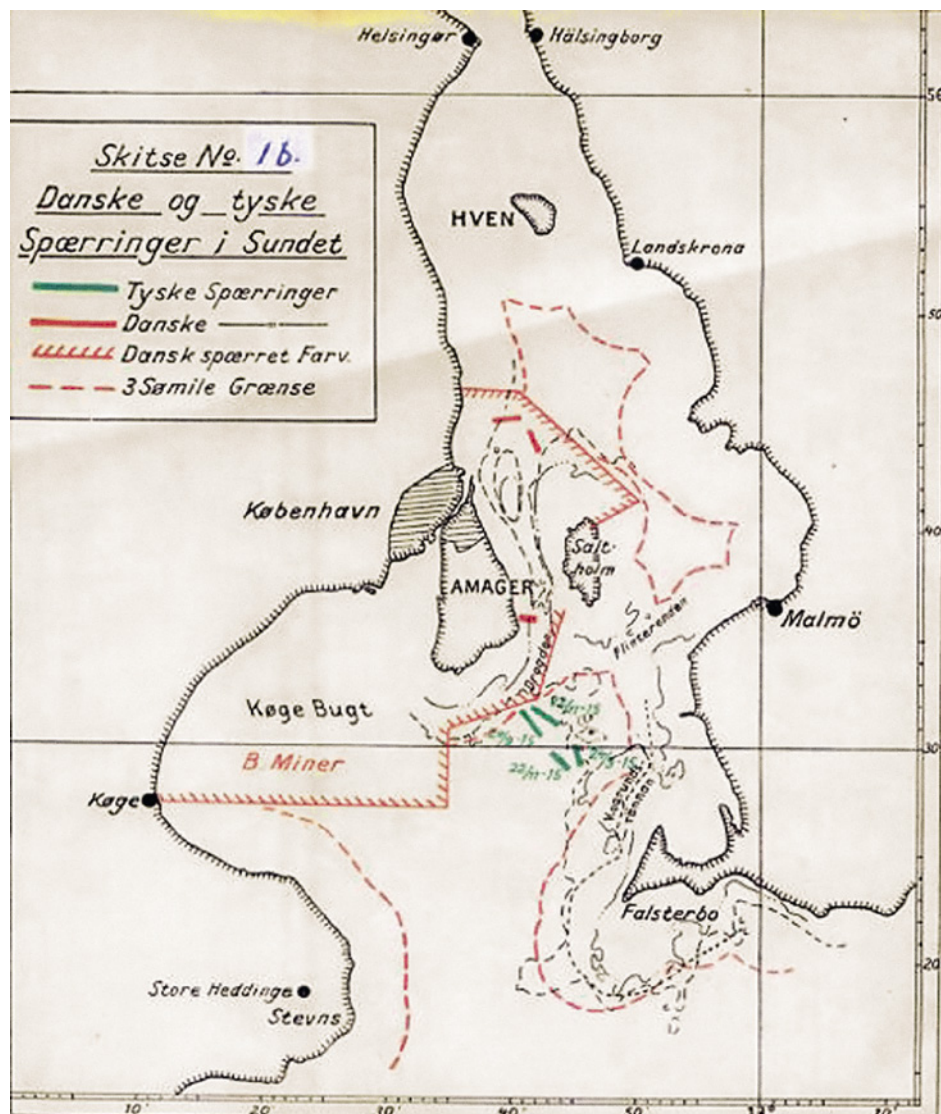
I 2. distrikt findes flere journaler og kopibøger, men venter man at finde lokale politisager her, skuffes man. Den overvejende del af indholdet vedrører efterlyste personer fra hele Sjælland og kun glimtvis støder man på lokale forhold, som når en indsidder i Nivå i 1851 fik forkyndt en stævning, eller når distriktskommisæreren havde anholdt en mistænkelig person. Antallet af fremmede, der ville overnatte i distriktet synes også at være beskedent.¹⁰⁰ Det er tydeligt, at fredelige tider for en stund havde lagt sig over Øresund.

1. Verdenskrig

Udbruddet af 1. Verdenskrig i sensommeren 1914 synes ikke at have medført større ændringer af bevogtningen mellem København og Helsingør. Forsvaret var ved opførelsen af Københavns landbefæstning i årene 1885-1894 koncentreret omkring København, hvis batterier og forter strakte sig omtrent op mod Mølleåen. Her, i søforterne og i Vestvolden lå sikringsstyrken under det meste af den fire år lange krig. Hvilke forholdsregler, man tog langs kysten videre nordpå, vides ikke.

Erfaringer fra de tyske angreb på tilsvarende landbefæstninger omkring Liège og Antwerpen antydede, at landbefæstningen heller ikke ville kunne holde til et massivt tysk angreb, og i 1915 overvejedes forskellige muligheder for forstærkninger. I en fortrolig skrivelse fra september 1915 opridsedes mulighederne for et tysk angreb. Det ville enten ske ved landsætning af tropper et sted på Nordsjællands kyst eller ved Køge Bugt. Køge Bugt blev anset for det mest sandsynlige, og det var her man brugte ressourcerne til anlægget af Mosede Fort og Tunestillingen i årene 1915-1918.¹⁰¹

Udviklingen af stormagtsopgøret under 1. Verdenskrig gik lykkeligvis uden om Skandinavien. Københavns landbefæstning blev suppleret med diverse anlæg, og i august 1914 blev dele af det sydlige Øresund mineret efter tysk krav. Yderligere foranstaltninger langs Øresundskysten var ikke nødvendige. Kortskitse på Krigsmuseet (tidl. Orlogsmuseet).

Som det eneste af Kystpolitiets distrikter har 4. distrikt bevaret en journal og kopibog helt frem til 1920, og bortset fra diverse anholdelser af almindelige eller formodede kriminelle, indeholder de intet om korpsets særlige opgaver under 1. Verdenskrig.¹⁰²

2. Verdenskrig

Øresund dannede endnu engang grænse mellem to fjendtlige magter under 2. Verdenskrig, da det tyskbesatte Danmark kunne have været udgangspunkt for en besættelse af det neutrale Sverige. Sverige havde allerede i slutningen af 1930'erne taget sine forholdsregler mod det aggressive Tyskland ved at sikre sin sydflanke med opførelsen af den såkaldte "Skåne-" eller "Per Albin-Hansson-linje" opkaldt efter den daværende svenske statsminister. Den strakte sig fra Skälderviken i nordvest langs Øresundskysten og Østersøkysten frem til et punkt omkring Rönneby i Blekinge. Linjen var meget stærkt befæstet ved ikke mindre end 1.063 betonstillinger med forskellig bestykning, der opførtes så tidligt som mellem maj 1939 og september 1940. Linjen blev senere udbygget og fungerede til langt op i den kolde krig – nu mod en mulig aggression fra Sovjetunionen.¹⁰³

På den danske side ses som bekendt ingen defensive krigsforberedelser overhovedet. Her var Øresundskysten heller ikke direkte truet. Til gengæld blev kysten efter den tyske besættelse af Danmark frontlinje mellem aksemagten Tyskland og det neutrale Sverige.

Egentlige trusler fra Sverige skulle man naturligvis ikke forvente, for det svenske forsvar var lagt defensivt an, og tyskerne var optaget andetsteds: Men allerede i 1940 etableres en tysk kystvagt, der havde til opgave at overvåge fiskeriet, den civile søfart, samt illegal persontransport, indflyvninger og eventuelle mineudlægninger.

Vagten var bygget op helt traditionelt med 1 underofficer og 3-6 marinesoldater, der patruljerede i nattetimerne. Deres udgangspunkt var København, Helsingør samt to lokaliteter på kysten.¹⁰⁴

Den tyske kystvagt var et supplement til en ny dansk kystbevogtning, der blev oprettet den 16. april 1940 som en dansk politistyrke på 500 mand under ledelse af politikommissær Sven A. Holten. Korpset var koncentreret i ca. 40 havne

Straks efter den tyske besættelse af Danmark 9. april 1940 indrettedes et kystpoliti, der skulle sikre Øresundsområdet mod grænseoverløbere af enhver art. Det var lidt af en balancegang i forhold til tyske interesser, men meget tyder på, at korpset i stort omfang så gennem fingre med overtrædelser. Det gælder i særlig grad i forbindelse med evakueringen af jøder over Sundet i oktober 1943. Fotografi: Frihedsmuseet.

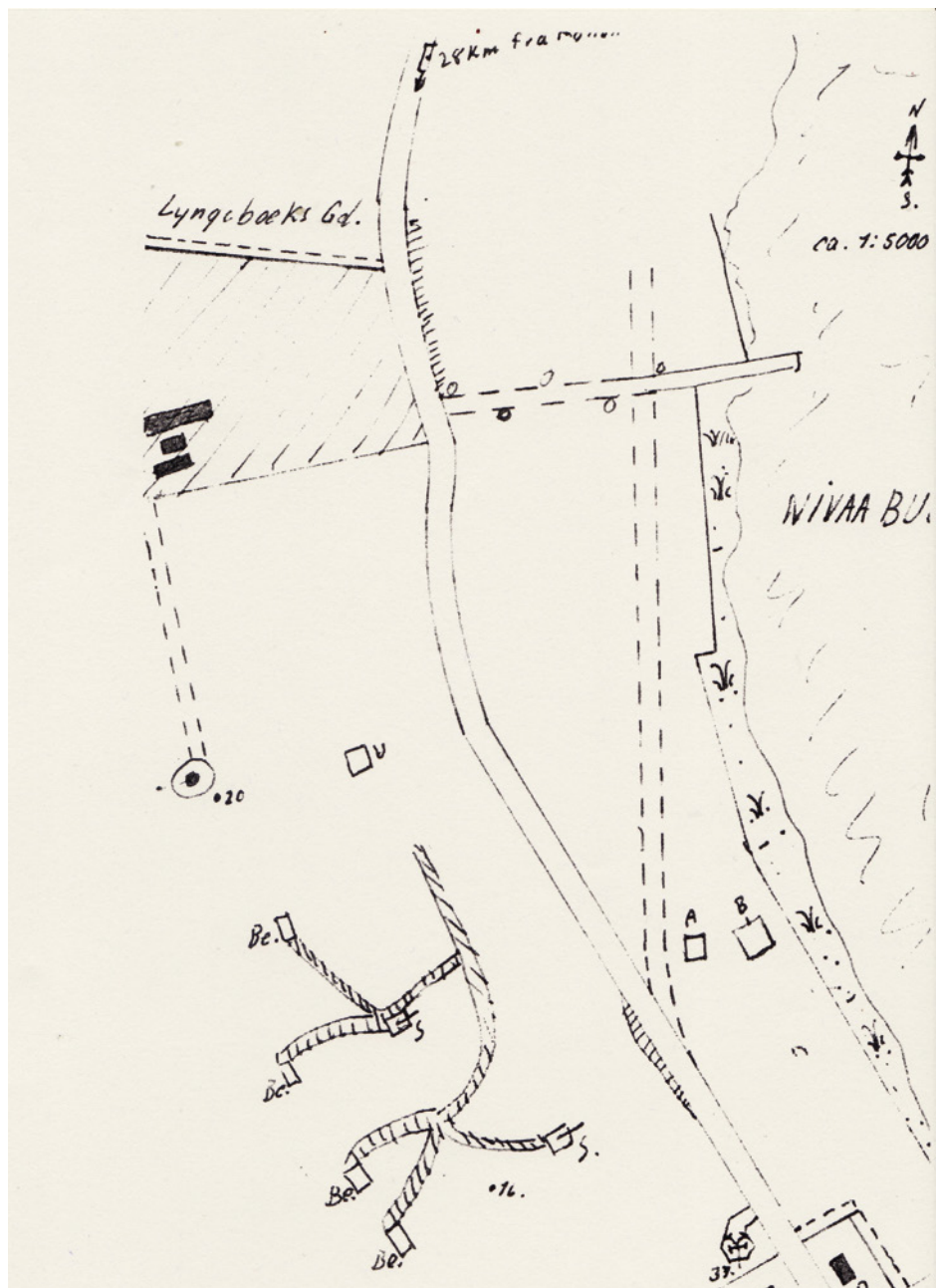
og fiskerlejer på Sjællands nord- og østkyst. Allerede den 8. maj blev styrken udvidet til også at omfatte en søværts kontrol, som det danske søværn overtog administrationen af pr. 1. oktober 1940, idet skibene dog alle medførte en menig betjent fra Kystpolitiet. I april 1941 suppleredes med et særligt Søpoliti i København. Krogerup indrettedes i 1942 til skole for Kystpolitiet.

Det var igen grænsen mod Sverige, der blev genstand for personkontrol, og Kystbevogtningen strakte sig fra Isefjords munding i nord til Gedser i syd. Fartøjerne gled ud af bevogtningen efter 29. august 1943, og på land blev den danske del af bevogtningen formindsket, da de fleste betjente blev trukket væk fra kysten, og kun et halvhundrede mand blev tilbage. Kystpolitiet blev på dette tidspunkt også brugt til bevogtning af Kystbanelinjen mod sabotage.¹⁰⁵

Den 19. september 1944 blev korpset sat helt ud af spillet som andre dele af den danske politistyrke. Kystpolitiskolen i Krogerup blev besat af Værnemagten, og de tilstedeværende danskere blev taget til fange og ført til lejre i Tyskland.¹⁰⁶ Samme dag blev også villaen Fair Hill på Rungsted Strandvej, hvor Kystbevogtningen holdt til, sprængt i luften.¹⁰⁷

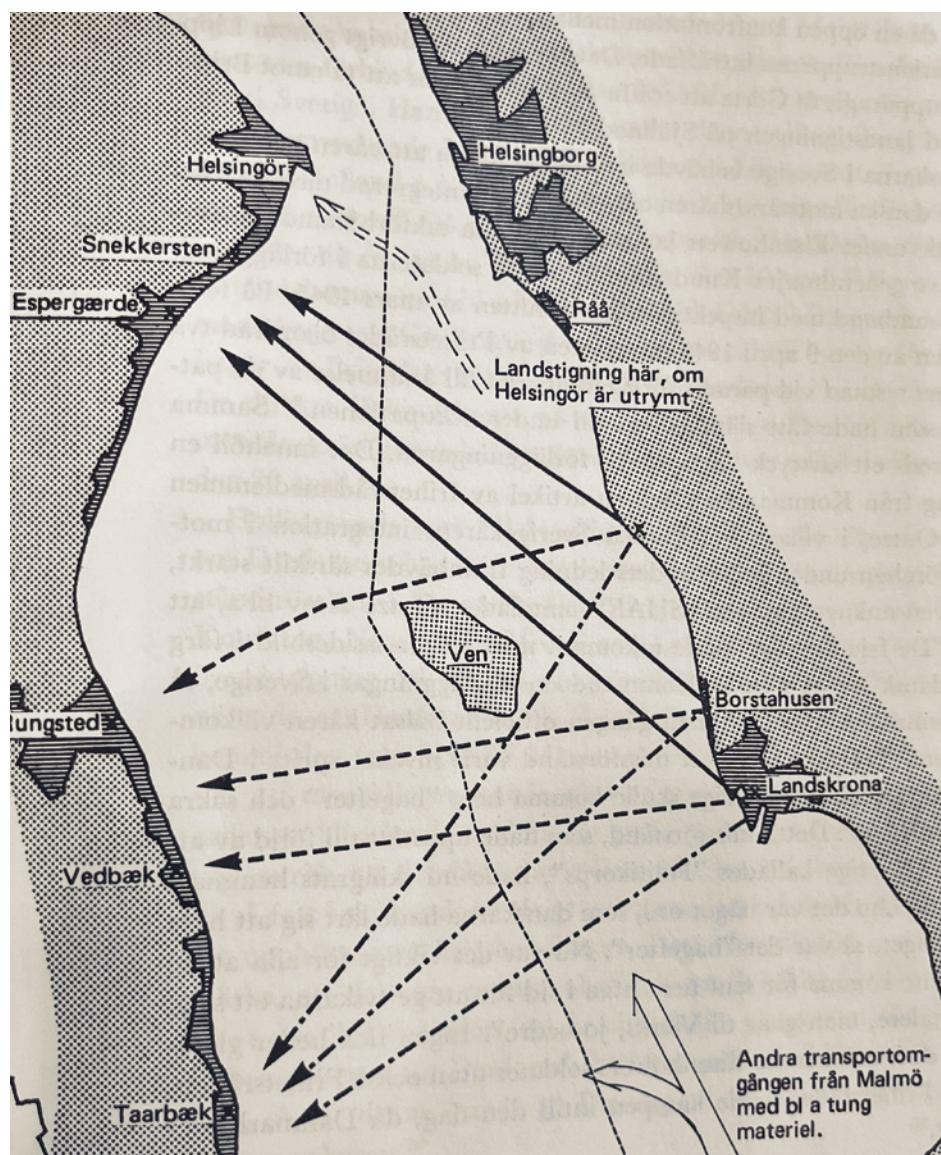
På trods af denne kystvagt, var Øresundskysten genstand for adskillige mere eller mindre hasarderede forsøg på via Sverige at komme i sikkerhed eller til England i småbåde, kajaker og over isen om vinteren. Adskillige forsøg mislykkedes, ligesom modtagelsen i Sverige kunne være noget problematisk i de første år. Først i sensommeren 1943 og da særligt efter aktionen mod de danske jøder i oktober 1943 blev transporterne sat i system. I de dramatiske dage i oktober, hvor jøder i et antal af ca. 7.000 blev ført over Øresund til Sverige, ses det, at Kystpolitiet bevidst nedtonede bevogtningen og i adskillige tilfælde endog bidrog til det lykkelige udfald af aktionen. Det er tillige påvist, at de tyske myndigheder med visse undtagelser i det store og hele så igennem fingre med evakueringen.¹⁰⁸ Under vanskelige og skiftende vilkår fortsatte denne udveksling af personer, informationer – og særligt ved krigens slutning – våben. Men naturligvis med de vanskeligheder, der lå i at kysten var bevogtet af såvel danske som tyske vagtstyrker.¹⁰⁹

Allerede tidligt i 1944 påbegyndtes en svensk planlægning af en invasion af den danske Øresundskyst for at hindre en russisk befrielse af Danmark eller et tysk slutopgør her. Planerne, der gik under fællesbetegnelsen “Rädda Danmark”,

Skitse tegning af de tyske anlæg på Lyngebækgårds marker, tegnet af anonym informant i marts 1945. Frihedsmuseet.

I foråret 1945 fandtes fuldt udarbejdede planer for en svensk invasion af Nordsjælland. Ved "Rädda Danmark" ville svenskerne hindre en russisk befrielse af Danmark og en mulig tysk slutkamp her. Efter dette kort var Snekkersten-Espergærdeområdet udset til 1. fase af invasionen, 2. fase skulle sikre brohoveder i Vedbæk-Rungsted og 3. fase tage Tårnbæk-Klampenborg. Fra: Ulf Torell: Hjälp till Danmark, 1973.

Fotografier af tyske anlæg, taget af danske modstandsfolk er usædvanlige, men for den stilling i Nivå, som besættelsesmagten anlagde mellem Lyngebækgård og Strandhuse i slutningen af 1944, findes tre sådanne fotografier. De to af dem viser dækningsgrave og løbegrave mellem betonstillingerne. Fotografi: Frihedsmuseet.

konkretiserede sig i løbet af 1944, og i foråret 1945 forelå fuldt færdige invasionsplaner: Svenske styrker skulle, bistøt af Den Danske Brigade i Sverige, sættes i land i Helsingør og på andre punkter på kysten, hvorefter brohovedet skulle udvides og tyskerne nedkæmpes.¹¹⁰

“Rädda Danmark” var baggrunden for, at den tyske krigsmarine i november 1944 planlagde et system af kystartilleristillinger omkring Kattegat og Øresund. I Nordsjælland blev det foreslået at befæste Spodsbjerg ved indsejlingen til Isefjord, Tisvildeleje, Munkerup, Helsingør, Nivå og søforterne ved København med hver en kanonstilling. Her skal blot kanonstillingen i det sydlige Nivå nærmere omtales.¹¹¹

Den kom til at ligge mellem Jens Olsens Høj og Strandhuse, ud for afgangsgrenen mellem Gammel og Ny Strandvej. Her kunne en anonym informator, der er identificeret som maskiningeniør Aksel Arnborg fra Helsingør den 28. april 1945 indberette, at stillingen ikke var færdig.¹¹² Der var støbt en del ammunitions- og beboelsesbunkers, og der var gravet en del gange, der fremstod overdækket med grene og camoufleret med mos og lav, og som førte hen til kanonstillingerne. Disse var dog ikke støbt færdigt, og de kanoner som informanten havde observeret, var nu blevet fjernet. Mandskabet var kystinfanterister, der var indkvarteret i de forskellige beboelsesbunkers og i de nærmeste civile bygninger i Strandhuse.¹¹³

Et ledsagende kort giver en række supplerende oplysninger: En god del af arealet mellem Jens Olsens Høj og højdedraget lige sydøst derfor var brugt til anlægget. Fjernest fra kysten lå fire dækningsgrave, der via gangene var sat i forbindelse med to kanonstillinger, der på kortet (i modsætning til beretningen) angives som færdigstøbt, og som lå lidt nærmere kysten.

På vandsiden af Gammel Strandvej og i vejgaflen mellem denne og Ny Strandvej lå sydligst en afstandsmåler og en anelse længere mod nord en plads for en projektør. Lige syd for vejgaflen lå et flyverskjul med en bestykning i form af en let fodfolkskanon. Ud for disse to pladser var der på ydersiden af Ny Strandvej et lager til opbevaring af diverse materialer og fundamentet til en bygning, hvis funktion ikke kendes.

De to ejendomme på begge sider af Strandvejen nordligst i Strandhuse var beslaglagt til brug for Værnemagten. Det hus, der lå på landsiden, lige syd for det omtalte flyverskjul, var indrettet til parkering for en motorcykel med sidevogn, mens ejendommen lige over for fungerede som hovedkvarter for kommandanten for stillingen. I hans have og ganske nær strandbredden var indrettet en marineradar, hvilende på et betonfundament.

Den omtalte informant omtalte kanonerne som 100 mm kanoner, men dette var en fejl: Fra de tyske arkiver vides, at stillingen var planlagt til at rumme fire kanoner med den tekniske betegnelse "7,5 cm Panzerabwehrkanone 40 M". Det var en kanontype, der var en marineudgave af den tyske hærs tilsvarende kanon. Typen var oprindeligt brugt på mindre marinefartøjer, men fra 1944 også placeret som kystartilleri på betonbriske og forsynet med et 10 mm tykt panserskjold.¹¹⁴

Stillingen blev opgivet i det tidlige forår 1945. Den 10. marts meddelte storadmiral Dönitz Hitler, at han havde givet ordre til at en række kanoner i Danmark, heriblandt de tre kanoner i Nivå, skulle flyttes til Tysklands Østersøkyst. Der var sikkert også mere brug for dem, da den Røde Hær her rykkede frem i iltempo.

En anonym dansk indberetning fra den 26. marts fortalte, at kanonerne ca. 3 uger tidligere var blevet fjernet efter et besøg af general Lindemann, og at tyske soldater og ca. 100 danske arbejdere en uge senere var blevet hjemsendt. Tilbage var to "gamle – ca. 65 aarige – grønne Soldater".

Det antydes, at kanonbriskene var blevet gjort ubrugelige på grund af sabotage, men dette har ikke kunnet bevises. Det vides heller ikke, hvor langt kanonerne kom, efter at de var blevet flyttet fra Nivå.¹¹⁵

Frihedsmuseet er i besiddelse af tre fotografier af stillingen, heraf to billeder af løbegrave med bunkeranlæg af tømmer med forstærket betontag og vinduer får det til at se helt civilt ud.¹¹⁶

Efter maj 1945 blev stillingen vurderet som uanvendelig for det danske for-

De tyske anlæg på Lyngbæk-gårds marker bredte sig også til selve kysten. Lige øst for den nordligste bebyggelse i Strandhuse placeredes en marinera-dar. Dens fundament er bevaret og behændigt udnyttet til et mere fredeligt formål, nemlig som karakteristisk lysthus. Fotografi: Bjørn Westerbeek Dahl, 2023.

svar, og i slutningen af året blev den sløjfet, delvis ved opfyldning og tildækning. I tørre somre kan aftrykket af særligt de sydlige anlæg af selve batteristillingen tydeligt ses i terrænet. Men som eneste synlige minde om stillingen er fundamentet til marinera-daren ved kysten bevaret som fundament for et lysthus i haven ved Stella Maturin, Strandvejen 352.

Afrunding

Nordsjællands Øresundskyst var fra 1658 grænseland med alt, hvad der henhører hertil i form af bevogtning og militær tilstedeværelse. To gange blev kysten invaderet af fjendtlige tropper og dele af kysten besat af fjender, men i det store hele undgik egnen egentlige militære krigshandlinger. Alligevel var bevogtningen helt frem til et stykke ind i 1800-tallet til tider tydelig for enhver med strandvagter, skanseanlæg og personkontrol.

Selvom Skånesiden af Øresund med Hven i 1658 overgik til svensk administration, blev grænsen ned gennem Øresund af naturlige årsager først synlig i

I forbindelse med byggeriet af Øresundsbroen fik Danmark og Sverige for første gang siden 1658 igen en fast grænse. Hvor den gamle grænse mellem Skånelandene og Gammel-sverige var angivet ved store stenblokke, er nutidens grænse – næste helt symbolsk – kun vist med en beskeden metalplade, der fortæller de trafikanter, der når at opdage den, at nu passerer de grænsen mellem to lande. Venligst stillet til rådighed af Øresundsbroen.

terrænet så så sent som ved byggeriet af Øresundsbroen, der blev indviet i år 2000. Her ses en den faste landgrænse mellem Danmark og Sverige markeret med en metalplade øverst på broen nordside. Den ænses næppe af mange af de bilister, der passerer den – men man kan glæde sig over, at århundreder med mistillid og fjendtligheder er afløst af fredelige tilstande.

Noter

- 1 Et eksempel herpå fra Dragør og Malmö, se: Danmarks stednavne, nr. 22. Stednavne i København og Københavns Amt, Sokkelund Herred, Amager, Saltholm. 1995, s. 124.
- 2 RA, Ingeniørkorpsets historiske tegnesamling, XIV-04-05.
- 3 Kancelliets brevbøger 1561/65, s. 268-269, 12.6.1563.
- 4 Som note 3 1588/92, s. 77, 15.8.1588.
- 5 RA, Danske Kancelli, Indlæg til tegnelser samt henlagt sager (Skåne, Sjælland m.v.), 21.3.1621 (Arkivalier-on-line opslag 315-320 og – ufuldstændig – 310-314).
- 6 Som note 3 1625/26, s. 541, 20.11.1625, s. 630-631, 15.4.1626.
- 7 Som note 3 1627/29, s. 160, 7.8.1627; s. 174-175, 2.9.1627.
- 8 Som note 3 1627/20, s. 250, 24.11.1627.
- 9 Som note 3 1644/45, s. 40, 5.3.1644.
- 10 Som note 3 1644/45, s. 338-341, 4.6.1645.
- 11 Som note 3 1657, s. 199, 3.6.1657; s. 228, 22.6.1657; s. 260, 23.7.1657.
- 12 Som note 3 1657, s. 440-442, 27.11.1657.
- 13 Om lenet: Kr. Erslev: Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596-1660. 1885, s. 55; Som note 3 1633/34, s. 605, 24.5.1634; Finn Askggaard: ”Den korte fred”. Mellem krigstiden 26/2-7/8 1658, i: Carl X Gustaf och Danmark. Källkritik och krigshistoria. Redaktion: Arne Stade. Stockholm 1965, s. 291.
- 14 Nils Ahlberg: Stadsgrundningar och planförändringar. Svensk stadsplanering 1521-1721. Stockholm 2005, s. 476-487.
- 15 RA, Krigskollegiet, Depecher 1675, nr. 459.
- 16 RA, Krigskollegiet, Indkomne Breve, Jørgen Bielke, 9.1.1676.
- 17 RA. Krigskollegiet. Depecher 1676, nr. 981, 13.7.1676.
- 18 RA. Generalkrigskommissariatet, Indkomne breve, Jørgen Bielke, 19.5.1677.
- 19 RA. Generalkommissariatet, Kongelige ordrer 1689, nr. 3, 5.1.1689.
- 20 RA. Generalkommissariatet, Danske Kontor, Kopibog 10.1.1695-13.7.1695, nr. 14-19.
- 21 RA. Garnisonskommandanten i København, Indkomne sager 1713, nr. 681, 3.11.1713.
- 22 Således anskuet af Dan H. Andersen: Store Nordiske Krig 1-2. 2021.
- 23 Kort og sandfærdig Beretning om hvis sig haver tildraget ved land-værnet mod de Svenske, som med de Ængellænders og Hollænders hjælp den 4. Augusti 1700 en miil veigs fra Croneborg gjorde Landgang paa Teperups mark. 1700, dateret Helsingør 10.8.1700.
- 24 Som note 23.
- 25 Som note 23, bind 1, s. 225-229.

- 26 Kresten Tommerup: Fæstningen ved Tibberup Mølle, set på hjemmesiden for Lokalhistorie for Tikøb Kommune (besøgt 30.3.2023).
- 27 Som note 22, 1709, nr. 251, 12.1.1709.
- 28 Som note 22, 1712, nr. 571, 22.6.1712.
- 29 Som note 22, 1713, nr. 681, 3.11.1713; 1715, nr. 802, 22.5.1715; 1719, nr. 972, 14.11.1719 og nr. 975, 24.11.1719.
- 30 RA. Generalkommissariatet, Kgl. Resolutioner 1711, nr. 274, 5.8.1711.
- 31 Som note 31, nr. 278, 13.8.1711.
- 32 RA. Krigskancelliet, Protokol over udgående sager 1710, nr. 1430-1431, begge 6.6.; 1712, nr. 328, 3.3.1712.
- 33 Afsnittet om tilbageholdelsen er indgående behandlet af Mikkel Kølckær og Bjørn Westerbeek Dahl: Holberg på Strandvejen. Et møde med en nidkær soldat, i: Alle tiders Nordsjælland 2023 (under udgivelse).
- 34 Birkerød Kirkebog 1705-1732, Arkivalier on line, opslag 190 og 192.
- 35 Som note 22, Geheimerådet 13.3.1713 med Schönfeldts memorial fra 12.3.1713.
- 36 Pas til Schönfeldt: RA, Generalkommissariatet, Danske Kontor, Kopibog AAA, 1.4.1713-30.6.1713, nr. 117, 14.4.1713.
- 37 Som note 56, s. 6.
- 38 Kort med navne: RA, Ingeniørkorpsets historiske Tegnesamling XIV-4-2.
- 39 I.C.W. Hirsch & Kay Hirsch: Fortegnelse over danske og norske officerer m.fl. 1648-1814 (manuskript på Det Kongelige Bibliotek), bind 5, s. 219.
- 40 Som note 31, bind 10, s. 197.
- 41 RA, Generalkommissariatet, Kongelige Resolutioner, nr. 539, 16.6.1713; nr. 627, 26.6.1713;
- 42 Som note 28, nr. 685, 20.11.1713: Frederik den 4.s resolution på Schönfeldts memorial; RA, Krigskancelliet, Refererede sager 26.1.1714, nr. 12: Brev fra kommandant Schnitter, Kronborg,
- 43 RA, Reviderede regnskaber, Tøjhusregnskaber, 1714, fol. 131, Afregning 7.7.1714 med løjtnant Thomsen.
- 44 Kenno Pedersen: ”3644 alen ad Gammel Strandvej ved Helsingør”, i: Årbog 1994, Helsingør Kommunes Museer, s 42, uden nærmere kildehenvisning.
- 45 Kortet 1752: Det Kongelige Biblioteks Kortsamling, 1801: RA, Vejdirektoratets kortaflevering, nr. 1138,4.
- 46 Åke Jönsson: Historien om ett slott. Landskrona Citadell under fem sekler. Höganäs 1990, s. 83-94 (kapitlet ”En stad i havet”).
- 47 RA, Admiralitets- og Generalkommissariatskollegiet (herefter omtalt som Admiralitetet), Adm 29, Kongelige resolutioner, 6.5.1751 med tilhørende betænkning af

- 14.4.1751.
- 48 Som note 47, 20.1.1752.
- 49 RA, Admiralitet, Adm 268, Generalkopibog 1752, s. 663-673, 3.2.1752.
- 50 1750: Det Kongelige Bibliotek, Kortsamlingen, 1113,111,113,21-1-1750/3; 1751: Sammesteds, Ingeniørkorpsets Samling XVIII, 4, 1, 4a. Kortet er signeret af A. Ulrich.
- 51 Johannes Schiøtz: Stavern forts og Frederiksverns verfts historie. Larvik 1919, særligt s. 29-49.
- 52 Som note 47, 25.5.1752.
- 53 Som note 47, 26.6.1752.
- 54 Som note 5, s. 1058-1069, 27.10.1752.
- 55 Indgår som "m.m." i RA, Generalkommissariatet (Søetaten), Middelhavet [!] Tegninger og landfortoninger (1761-1762) 1: 1761 - 1762 m.m.
- 56 Biografier i T.A. Topsøe-Jensen og Emil Marquard: Officerer i den dansk-norske Søetat 1660-1814 og den danske Søetat 1814-1932, 2. bind, 1935, s. 75-76 (Laub); s. 660 (Ulrich) og s. 705-706 (Willars).
- 57 Geodatastyrelsen, Historiske kort på nettet, Søkort, placeret som "Nivå?" [!].
- 58 Overenskomsten af 5.4.1753 gengivet i RA, Admiralitetet 269: Kopbog 1753-1754, s. 551-553, under datoen 3.1.1754, da Søetaten fik overdraget skødet.
- 59 Bjørn Westerbeek Dahl: "Den saakaldede Kirke". Nivå Galejhavnskirke, i: Rytterskolen Vinter 2022-2023. 16. Årg., nr. 4, s. 6-15.
- 60 C. With: Frederik 49Wegersløff, i: Dansk Biografisk Lexikon. Udgivet af C.F. Bricka. 18. bind, 1904, s. 353-354; Anker E. Kofoed: Christiansøes Historie. Rønne 1962, s. 121-125; T.A. Topsøe-Jensen og Emil Marquard: Officerer i den dansk-norske Søetat 1660-1814, 2. bind, 1935, s. 681-682.
- 61 RA. Admiralitetet 172: Kongelige resolutioner vedrørende Søetaten 1753, s. 253-257.
- 62 Som note 49, Topsøe-Jensen og Marquard, s. 705-706.
- 63 RA. Kommissionen angående Nivå Havn, Pakke 4, indkomne Skrivelser 1759-1761, 28.2.1760.
- 64 RA. Admiralitetet 269, Generalkopibog 15.2.1753.
- 65 Følgende bygger på: RA. Admiralitetet 172, Kongelige resolutioner 1753, heri: Ledsagebrev 2.10.1753, forestilling 18.10.1753 og kongelig resolution 27.10.1753: Projekt I, s. 552-602; Projekt II, s. 602-641. – De tilhørende kort: Projekt I: RA, Ingeniørkorpset, Fæstningskort, F-II-2 (med bygningstegninger), Projekt II: RA, Søetatens restsamling A-0391.
- 66 RA, Kommissionen for Nivå Galejhavn, Pakke 6, Indkomne skrivelser til Wegersløff, Brev fra Grønvold, 27.8.1756.

- 67 RA, Admiralitetet, Adm 636, Indkomne sager august-december 1756, 27.11.1756. Det tilhørende kort i Ingeniørkorpset, Fæstningskort, F-II-2. – Dette er forsynet med et sæt bygningstegninger.
- 68 RA, Admiralitetet, Adm 275, Generalkopbog, s. 44-53, om Nivå: s. 51.
- 69 Se note 47, s. 87.
- 70 Som note 59, s. 561-565, 31.5.1767; Jørgen G. Berthelsen: Nivaa. Teglværk og samfund 1701-1860. 2012, s. 53-54; Politivennen nr. 89, 4.1.1800, s. 1422-1423.
- 71 RA, Krigsministeriet. Kort og tegninger, Mappe 4, nr. 7, promemorie af Huth, 16.1.1778 (RAs skanning følger en anden nummerering).
- 72 Det følgende bygger, hvor intet andet er nævnt, på Sune Christian Pedersen: Ord i sigte. Optisk telegrafi i Danmark 1794-1862. 2000. Placeringen af diverse stationer heri er på flere punkter dog fejlagtig, ligesom listerne over personellet er fragmentarisk.
- 73 Jens E. Christensen, Nivå, takkes for oplysninger om denne station. I Sune Christian Pedersen, note 66, s. 107, er det angivet, at stationen lå på Islandshøj. Dette har ikke kunnet bekræftes.
- 74 RA, Admiralitetet 1786-1793.
- 75 Albert Fabritius: Det Kongelige Biblioteks Embedsmænd og Funktionærer 1653-1943. 1943, nr. 48.
- 76 RA, Generalpostdirektionen, Danske Sekretariat, Pakke 1111, General Binzers papirer vedr. telegrafvæsenet 1801-1809.
- 77 H.J. Blom: Krigstildragelserne i Sjælland 1807. 1845, s. 58-65.
- 78 Som note 66, s. 107.
- 79 Om Stockmar, se Svend Balslev: Danske skovfolk. Historisk oversigt over statsskovenes bestyrer. 1989, s. 170.
- 80 RA, Frederiksborg Amt, Pakke 85, Konceptbog for breve vedr. land- og kystmilit-sen samt vejvæsenet 1806-1812. Kopi af brev til Danske Kancelli af 23.1.1808 i afsnittet ”Kystmilitsen” (upagineret).
- 81 RA, Reviderede regnskaber, Kystmilitsen, udgiftsbilag 1808-1815. Materialet er yderst fragmentarisk bevaret.
- 82 RA, Forsvarets Arkiver, Pakke 15, Oversigt over samtlige skanser og batterier, februar 1813 [Fotokopier efter original muligvis på Krigsmuseet (Tøjhusmuseet)].
- 83 Som note 74.
- 84 Krebs’ kort søgbart på ”Historiske kort på nettet”; Trapkortet i: Statistisk-Topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark, Speciel Deel, [1859], ved side 66-67. Kladden hertil som Krebs’ kort.
- 85 Som note 44, s 54; RA. Helsingør Skøde—og Panteprotokol 1877-1880, deklaration af 20.3.1880, læst 22.3.1880, arkivalieronline opslag 641.

- 86 Som note 74.
- 87 Krebs' kort, se note 74.
- 88 RA, Admiralitetet 311, Generalkopibog 2.1.1808-30.6.1808, s. 55, 21.1.1808. Geodastystyrelsen, Historiske kort på nettet, "Nivå Havn".
- 89 F.C.E. von Scholten er tidligere blevet forvekslet med sin bror, den senere generalguvernør i Vestindien, Peter von Scholten. Denne blev imidlertid først løjtnant i oktober 1808.
- 90 Her refereret efter Aarhus Stifts Adresse-Contoires Tidende, 6.7.1808. Formidlet til avisen af general Johann Ewald.
- 91 Svend Balslev og Hans Ejner Jensen: Landmåling og landmålere. 1975, s. 213.
- 92 RA, Kort- og Tegningssamlingen, Rentekammersamlingen, 200-200a (Furesøprojektet); 208 (Næsbyholm Kanal), jf. RA, Generaltoldkammeret, Pakke 265-3: Kongelige reskripter, resolutioner og forestillinger 1781-1811, 17.4.1809 (Furesøprojektet) og 15.11.1809 (Uddybning af Tryggevejlede Å).
- 93 Th.H. Erslew: Almindeligt Forfatter-Lexikon for Kongeriget Danmark 1814-1840. 1847 (1962), s. 652.
- 94 RA, Generaltoldkammeret, Pakke 265-1: Kongelige Resolutioner m. forestillinger m.m., Sjælland 1771-1820, Læg: Humlebæk. Von der Recke, 15.9.1809; Admiralitetet, 25.9.1809 og Poul de Løvenørn, 1.11.1809.
- 95 RA, Generaltoldkammeret. Kanal-, Havne- og Fyrkontoret. Journa 26.6.1809-11.8.1810, nr. 76, 16.3.1810.
- 96 Hvor intet andet i det følgende er anført, bygger fremstillingen på Asger Schmelling: Humlebæk Havns Historie, i: Fra Frederiksborg Amt 1956, s. [21]-60, særligt s. 22-32. Schmellings kilde til sin fremstilling af havneanlæggelsen synes alene at bygge på den emneordnede sag i RA, Generaltoldkammeret, Emneordnede sager om Humlebæk Havn, pakke 265-155.
- 97 Som note 91, s. 189.
- 98 Det følgende bygger på: Forordninger og aabne Breve fra Aar 1817, s. 17-23.
- 99 Indledningen til afsnittet om Kystpolitiet, i: Københavnske politi- og domsmyndigheder I. 1979, s. 215-216.
- 100 RA, Kystpolitiet, Helsingør Hoveddistrikt, 2. distrikt-3. distrikt. Særligt 3. distrikt: Journal og kopibog 1850-1852, Fol. 101-106.
- 101 Klavs Becker-Larsen: Tunestillingen. Feltbefæstning fra Roskilde Fjord til Køge Bugt. 1986, s. 16-19.
- 102 Som note 86, 4. Distrikt Journal og kopibog 1888-1920.
- 103 Leif Högberg: Spår av ett försvar. 2. utg. 2011, s. [47]-64.
- 104 Jens Andersen: tysk invasionsforsvar i Danmark 1940-45. 2007, s. 60-61.

- 105 Poul Aasvang: Ved Kystpolitiet, i: Fra en mørk tid 2. Erindringer fra besættelsestiden i Asminderød-Grønholt Kommune. Udgivet af Fredensborg-Humlebæk Lokalhistoriske Forening. 2020, s. 64.
- 106 Anders Amstrup: Af en politimands erindringer 1944-1945, i: Fra en mørk tid 1. Erindringer fra besættelsestiden i Asminderød-Grønholt Kommune. Udgivet af Fredensborg-Humlebæk Lokalhistoriske Forening. 2021, s. 65-66.
- 107 Henrik Dethlefsen: De illegale sverigesruter 1943—45. Studier i den maritime modstandshistorie. 1993, s. 24; Søren Nørby: Kystbevogtningen. En kort gennemgang, på milhist.dk.
- 108 Se særligt: Rasmus Kreth og Michael Mogensen: Flugten til Svarige. Aktionen mod de danske jøder, oktober 1943. 1994.
- 109 Ole Barfoed: Illegale ruter, i: Besættelsens Hvem, hvad, hvor. 1965, s. 249-254.
- 110 Se videre: Ulf Torell: Hjælp til Danmark. Stockholm 1973. Anders Hede, Nivå, takkes for at have henledt min opmærksomhed på disse planer.
- 111 Som note 56, s. 254, samt side 330 (note 31). Efterfølgende bygger på denne kilde Original Frihedsmuseet FHM 22-49, læg II, (heri intet om mulig sabotage), jf. Palle Wind-Cranild: K 4/508 MAA. Tysk kystbefæstningsanlæg i Nivå. Tillæg til Foldespaden, april 1994, [upagneret, 11 s.] (Original ikke fundet, findes tilsyneladende kun som en kopi, på hjemmesiden for Bunkermuseet Hanstholm). Palle Wind-Cranild har med en del ændringer genoptrykt artiklen 4/508 MAA, Tyske befæstningsanlæg i Nivå, i: Rytterskolen 5. årg., nr. 3, Efteråret 2011, heri flere misforståelser; befæstningsarbejderne i Nivå er kortfattet omtalt i Jens Andersen: Det tyske forsvar af Øresund 1940-45, i: Helsingør Kommunes Museer 1999. 2001, s. 30-31.
- 112 Georg Nellemann: For Danmarks frihed og Polens ære. 1989, s. 89. For henvisningen takkes Jens E. Christiansen, Nivå.
- 113 Frihedsmuseet, Pakke 22-63, læg VIII (kort) og IX (beretning)
- 114 Svend E. Albrechtsen, Jens Andersen og Ole L. Frantzen: Kystartilleri i Danmark 1940-45. Hansholm 2003, s. 36, jf. skema s. 87.
- 115 Som note 112.
- 116 Museumsinspektør Jens Andersen, Hanstholm, takkes for endelig verifikation af disse tre fotografier.

Register

A

Adlerfelt, Gustaf (1671-1709), svensk historiker, 22
Adolf Fåste, Landskrona, 29
Ahlefeldt, Kai von (d. 1704), amtsforvalter, 19
Air, John (-1807-), engelsk desertør, 65
Alexandria, Vedbæk, 64
Anesdatter, Karen (-1713-), 25
Antvorskov Amt, 16
Arenfeldt, Carl (1625-1676), officer, 14
Arnborg, Aksel (-1945-), maskiningeniør, 93
Asminderød Sogn, 67
Aubert, Benoni d' (1768-1832), officer, 71-72

B

Babylone Skoven, 19
Bagkullen, 36-39, 43-44
Bakkedraget, Humlebæk, 23
Bang, Ludvig Ferdinand (ca. 1781-1848), telegraf-
bestyrer, 62, 65-67
Bassewitz, Christian Siegfried (1755-1831), officer,
63-64
Bavnebjerg, 7, 10
Bergmannsdal, 71-72
Bielke, Jørgen (1621-1696), officer, 14, 16
Blekinge, 11, 18
Borchs Kollegium, 25
Borrebakken (Odinshøj), 62
Brahe, Steen (1547-1620), lensmand i Helsingborg Len, 7
Bredstruplejren, 21
Bremerholm, 11
Brockdorff, Joachim Leopold (d. 1754), officer, 47

Brømsebro, 11
Brønshøjlejren, 21
Burmeister, J.H. (-1826/1833-), forpagter på Nivågård,
86
Bülow, Joachim (d. 1616), lensmand, 8
Børgesen, Jørgen (ca. 1791-1860), fisker, distriktskom-
missær, 87

C

Carlsberg, Hillerød, 68
Carøe, Hans Nikolaj (1777-1856), forvalter på
Krogerup, 69
Chappe, Claude (1763-1805), fransk opfinder, 59
Charlottenlund (Gyldenlund), 16
Christensen, C.Fr. (1798-1882), billedkunstner, 72
Christensen, L. (-1830/1831-), distriktskommisær, 87
Christian den 4. (1577-1648), konge, 8
Christian den 7. (1749-1808), konge, 58
Clemmensen, Jørgen (-1703/1711-), amtsforvalter i
Hørsholm Amt, 24

D

Dahlberg, Erik (1625-1704), svensk officer, 13
Dallin, Johann (-1700-?), svensk ingeniørofficer, 22
Danneskioldske Kanal, se Næsbyhoved Kanal
Donse Krudtværk, 52
Dragør, 14
Dönitz, Karl (1891-1980), tysk storadmiral, 94

E

Eberlin, Georg Emanuel (1756-1826), søofficer,
telegrafbestyrer, 60, 62

Ellehaven (Nivå Galejhavn), 51
Elleskoven (Nivå), 39
Engelholm, 22
Eskildsen, Laurids (-1688/1691-), toldforvalter i
København, forpagter af Rungsted Kro, 16
Espergærde, 26, 28, 35, 92
Esrum Kanal, 78
Ewald, Carl von (1789-1866), officer, 76

F

Fair Hill, Rungsted Strandvej, 90
Fedderholt, Nicolai (-1807-), matros, 65
Fischer, Olfert F. (1700-1761), søofficer
Fisker, Lorentz Heinrich (1753-1819), søofficer, 59
Fleckenberg, Erik (ca. 1697-1765), materialforvalter,
45-48
Fontenay, Robert de II (1778-1858), søofficer, 74
Fortunen, 60
Fosie, Jacob (1679-1763) grafiker, 44
Fredericia (Frederiksodde), 11, 21
Frederik den 3. (1609-1670), konge, 12
Frederik den 5. (1723-1766), konge, 45, 53, 55, 58
Frederik den 6. (1768-1839), konge, 79-80, 84
Frederiksborg Len/Amt, 10, 19, 66-68, 78
Frederiksodde, se Fredericia
Frederikssund, se Sundby Færge
Frederiksvern, se Stavern
Fritsch, Chr. Friedrich (1695-1769), tysk grafiker.
Fyn, 11

G

Gammel Brovej, 23

Gammel Vartov, 16, 23
Gammel Vartov Vej, 16
Gedde, Samuel Christoph (1691-1766), ingeniørofficer,
44, 52-57
Giede, C. (-1765/1767-), materialforvalter, 46
Gilleleje, 16
Gray, James (Jens, -1842/1868-), tysk grafiker, 72
Grüner, Gustav (1698-1763), officer, kommandant
Grønholt Sogn, 67
Grønvold, Poul Isaach (1718-1760), søofficer, 44-49, 51
Gråen, Landskrona, se Adolf Fäste
Gurre, 67
Gyldenlund, se Charlottenlund
Göteborg, 31

H

Halland, 8, 11, 18
Halsnæs, 8, 24
Hammermøllen, 17
Hansson, Per Albin (1885-1946), svensk statsminister,
89
Heiberg, Johan Ludvig (1791-1861), forfatter, 72
Heilmann, P.C. (1770-1822), kapellan
Hellebæk, 17
Helsingborg, 10, 12, 16
Helsingør, 16-17, 24, 37, 48, 58, 65-66, 71-73, 82-83,
89, 93
Helsingør Havnebro, 69, 73-74
Hesselø, 16
Hirschholm Amt, se Hørsholm Amt
Hitler, Adolf (1889-1945), rigskansler, 94
Hoffmann, Frederik V.H. (1781-1855), officer, 76

Holberg, Ludvig (1684-1754), forfatter, 25
Holm, Henrik Hansen (-1701/1717-), regiments-
kvartermester, 27-28
Holm, Paul (-1801-), ved telegrafen i Nivå, 61
Holmer Skanse, 27-29
Holtén, Sven A. (1902-1983), politikommissær, 90
Humblebæk, 23, 28, 65-66, 69-70, 75-76, 79-80, 84
Humblebæk Havn, 70, 76-85
Humblebæk Kirkegård, 79, 82
Humblebæk Nordre Skanse, 69-70
Humblebæk Søndre Skanse, 69-70, 80
Humblebækken 33, 69-70, 79-81, 84
Huth, Wilhelm von (1717-1806), officer, 58
Hven, 12, 65, 95
Hvidøre, 38
Høje Sandbjerg, 60-63
Hørsholm Len/Amt, 12, 39, 41

I

Isefjord, 14
Iversen, Frederik Wilhelm (1781-ca. 1856), gårdejer i
Smidstrup, 86

J

Janssen, F. (-1640'erne), nederlandsk billedkunstner, 17
Jensen, Svend (-1813-), husmand i Søholm, 68
Jeppesen, Morten (-1717-), 25
Juel, Niels (1629-1697), søofficer, 16
Jylland, 10-11, 66
Jürgensen (Jørgensen) (-1826/1833-), skolelærer, 86
Jægersborg Dyrehave, 41

K

Karl den 12. (1682-1718), svensk konge, 18, 20-24
Karlskrona, 13, 31
Kastellet, København, 53
Kastrup, 64
Klampenborg, 92
Kleist, Frederik Christian von (ca. 1775-1848), officer,
76
Kongeporten, Nivå Galejhavn, 41, 46, 49
Korsør Amt, 16
Krebs, Peter Ludvig (ca. 1770-1825), officer, 71, 73
Krogerup, 18-19, 66, 80, 89-90
Kronborg, 12, 26, 28, 32, 35, 38, 60-62, 65-66, 72, 74
Kronborg Distrikt (kystmilits), 67, 85
Kronborg Len/Amt, 10, 19, 26, 78
Kronborg Teglværk, 35
Kullen, 7
København, 12, 14-19, 22-26, 28-29, 31-32, 34, 38, 46-
48, 59, 61-62, 64-65, 78, 87-89, 93
Københavns Len, 8
Køge Bugt, 16, 87

L

Landskrona, 12-13, 15-16, 29-32, 34, 36, 38, 58
Lappen, 29, 33, 35
Larsen, Jens (-1813/14-), husmand i Veksebo, 69
Larsen, Thomas (ca. 1692-1767), smed i Nivå, 46, 48
Laub, Michael Georg (1731-1812), søofficer, 33-34
Leschley, Ernst Melchior (1787-1847), officer, land-
måler, 70, 80, 84-85
Leschley, Louise Sophie Amalie, f. von der Recke
(1795-1884), g.m. E.M.L., 85

Lindemann, Georg (1884-1963), tysk general, 94
Longueville, Jean Baptist (ca. 1699-1766), arkitekt,
ingeniørofficer, 55-57
Louisiana, Museum for Moderne Kunst, 79
Lous, Lorentz (1678-1741), navigationsdirektør, 43
Lund, 12
Lyngby, 64
Lyngbyvejen, København, 64
Lyngbækgård, 91, 95
Lüttichau, Adam Mogens Holger von (1742-1807),
kammerjunker, 58
Løvenørn, Poul de (1751-1826), kommandør, 74, 82-84

M

Magnus, Olaus (1490-1557), svensk etnograf og
gejstlig, 8
Malmö, 10, 12
Mogensen, Bendt (-1753/1761-), marketender i Nivå,
42
Mortensen, Christian (1717-?), søn af Morten Jeppe-
sen, 25
Mosede Fort, 89
Munkerup, 93
Møn, 16

N

Nielsen, Anders (-1713-), ryttersoldat, 25
Niverød, 16
Nivå, 16-17, 24, 38-39, 49-51, 56, 58, 60-63, 76, 87,
93-94
Nivå Bugt, 33, 36-38, 46, 52, 57, 75, 82
Nivå Galejhavn, 35, 38-58, 74

Nivå Havnebatteri, 74
Nivå Kro, 39-40, 46
Norge, 32, 45
Ny Strandvej, 23
Nybo, 67
Nyegaard, C.A. (-1801-), styrmand, ved telegrafan i
Nivå, 61
Nødebo Sogn, 5, 67

O

Odsherred, 9

P

Pappenheim, Alexander Rabe von (1563-1631), lens-
mand, 9
Pedersdatter, Bente (-1717-), pige fra Høsterkøb, 25
Pingeling, Gottfried Christian (1688-1769), grafiker, 22
Præst, Jens Jensen (-1801-), ved telegrafan i Nivå, 61
Præstø, 14

Q

Qvinti Lunette, København, 59-60, 62

R

Rambusch (?Johann Albrecht, f. 1721-?), slotsgartner,
52
Rantzau, Frants (1604-1632), statholder, 10
Rasbech, Ole Lycke (1762-1806), 50, 60
Recke, Didrik Adolf von der (1755-1816), landvæsens-
kommissær, landmåler, kanalbygger, officer, 70, 77-85
Recke, Ernst David von der (1785-1836), officer, 76

Roskilde Fjord, 8
Rostgaard, Jens (1650-1715), amtsforvalter, 19
Rungsted, 14, 16, 19, 23, 92
Rungsted Hegn, 22
Rungsted Kro (Rungstedlund), 16, 19, 22-25
Rungstedlund, se Rungsted Kro
Rønneby, 88
Rågeleje, 24
Råå, 14, 26

S

Scholten, B.D.A. (1763-1832), officer, 74-77
Scholten, Frederik Emil Carl von (1786-1872), løjtnant af artilleriet, 69, 75
Scholten, Jobst von (1644-1721), general
Scholten, Peter von (1784-1854), generalguvernør, 69
Schrøder, Georg (Jørgen) (d. 1706), ritmester, 27-28
Schrøder Skanse, 27-28
Schultz (Schultzer), uidentificeret officer (?), 27-28
Schultzer Skanse, 27-28
Schwimmer, Johan Georg (-1746/1790-), amtskirurg, 47-48
Schønfeldt, Hans Christoph von (1651-1727), kommandant, 26, 28
Selmer, Frederik Christian (1762-1843 amtsforvalter, 66
Seyfart, Carl Frederik (1717-1772), søofficer, 45
Sjælland, 7-8, 10-12, 14, 16, 18, 23, 59, 74, 87
Skanseøre Skanse, 71-73
Skanseørevej, 71
Skive, Lars (ca. 1692-1767), birkeskriver, kroejer, 39-40, 46, 52

Skodsborg, 35
Skolebakken, 61-63
Skovshoved, 23
Skælderviken, 89
Skåne, 8, 10-13, 16, 18, 24, 31
Slettemose, Rungsted Hegn, 22
Sletten, 36, 60-63, 65-66, 69, 75-77
Sletten Skole, 77
Smedehage Batteri, 71-72
Smidth, Hans (1839-1917), billedhugger, 66
Snekkersten, 35-36, 44, 69, 92
Sophie Magdalene (1700-1770), dronning, 39
Sophienberg, 38, 67
Spion Skanse, 27-28
Spodsbjerg, Halsnæs, 59-60, 62, 93
Stavern (Frederiksvern), 32
Stella Maturin, Strandvejen nr. 352, 95
Stevns, 14
Stibolt, Thiel Erich (1726-1790), søofficer, 45
Stockmar, Johan Wilhelm (f. ca. 1730-1809), skovrider, 67
Strandhuse, 93-94
Strandvejen, 64, 66, 72, 79, 81, 85
Strandøre Skanse, 29
Stricker, Ezechias Hinrich (1734-1814), kommandant på Kronborg, 65-66
Sundby Færge, 8
Svanemølle Batteri, 69
Svendsdatter, Ane (-1713-), pige fra Rungsted, 25
Sverige, 12, 16, 18, 23-24, 58-59, 89, 90, 95
Søholm, 67

T

Teglværksøre, 36
Telegrafbakken, Sletten, 66, 76-77
Thise, Mathias (-1713-), tøjhusforvalter, 28
Thomsen, Jens (-1708/1736-), løjtnant, 29
Thybo (-1807-), forvalter på Krogerup, 67
Tibberup, 9, 18-19, 23, 33
Tibberup Banke, 9, 19-21, 27, 33
Tibberup Mølle, 18, 23
Tibberupgårdsvej, 22-23
Tisvildeleje, 93
Toldboden, København, 66
Tommerup, Kresten (1970-2017), lokalhistoriker, 23
Trap, J.P. (1810-1885), kabinetssekretær, topografisk forfatter, 72
Trykkevælde Å, 78
Tunestillingen, 89
Turesen, Anders (-1751/56-), skibskonstruktør, 31
Tårbæk, 36, 63, 92

U

Ullerød, 16
Ulrich, Abraham (1721-1755), søofficer, 32-34
Urup, Axel (1601-1661), rigsråd, ingeniør

V

Vagtelvej, Humlebæk, 23
Valby, København, 64
Vedbæk, 8, 16, 19, 36, 62-64, 76, 92
Veksebo, 69

W

Wallenstein, Albrecht von (1583-1634), kejserlig feltherre, 9
Wegersløff, Frederik (1702-1763), navigationsdirektør, søofficer, 33-36, 38, 43-44, 47-50, 52, 55
Wegersløff, Helene Cathrine, f. Lous (ca. 1715-1771), g.m. F.W., 43
Widerø, M.N. (ca. 1773-1854), litterær telegrafbestyrer, 61-62
Willars, Christian O. (1714-1758), søofficer, 33, 36, 44, 46-47
Wodroff, Johan Conrad (1690-1747), søofficer, 46

Ø

Øresundsbroen, 95-96
Østerbro, København, 63

Å

Åsebakken, 68

Øresundskysten har siden 1658 været en genstand for flere fjendtlige indfald, der kunne true Danmark.

På vagt ved Øresund undersøger, hvorledes man sikrede sig med skanser, galejhavne og strandvagter frem til de sidste svenske invasionsplaner ved 2. Verdenskrigs afslutning.

ISBN: 978-87-974812-1-9

9 788797 481219